د عمرې او حج مکمل لارښود

إعداد و ترتیب:

الحاج سیّد نور الله آغا (مدني)

(يُوَزَّعُ مَجَانًا وَلا يُبَاعُ)

نوموړی کتاب د خرڅېدو لپاره نه دی

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د عمرې او حج مکمل لارښود
مؤلف:	الحاج سید نورالله آغا (مدني)
تصحیح کوونکی:	مولوي عبدالحی (عابد)
نظر ثاني:	حافظ شیخ محمد آغا (مدني)
د کمپوز چاري:	مولوي صدیق الله (مشال)
د چاپ کال:	١٥ د شوال ١۴۴٧هـ ق / الموافق ٢٠٢۶ م
د چاپ شمېر:	(۵٠٠٠)
د چاپ وار:	پنځم
صفحې:	٣۵١
ISBN	978-9936-1-0644-4
خپروونکی:	سید محمود آغا (مدني) او سید حامد آغا (مدني)
د اړیکې شمېرې:	(00923333905095) (0093700603054)

بسم الله الرحمن الرحيم

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلىٰ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ. اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلىٰ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ. (بُخَارِي: ۳۳۷۰)

(تقريظ)

(شيخ الحديث حضرت مولانا انوار الحق الحقاني عفي عنه)

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ جَعَلَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ جُعِلَ كَافَةً لِلنَّاسِ بَشِيْرًا وَنَذِيْراً قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى ﴿فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ﴾(الآية)، صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيْمُ أما بعد!

حج او عمره د الله سبحانه و تعالی د عبدیت او محبت یو لویه بې مثاله نمونه ده او په اسلام کې ضروري او لوی مهم عبادت دی، هر مهم عبادت په زده کولو سره تکمیل ته رسیږي، نو د داسې لوی عبادت په صحیح طریقه سره د ادا کولو له پاره علمائې کرامو د حج او عمرې د مسائلو په اړه مختلف کتابونه لیکلي دي؛

خو په پښتو ژبه کې مشهور کتاب د الحاج سید نور الله آغا صاحب (مدني) "دعمرې او حج مکمل لارښود" په ټولو

کتابونو کي خاص امتیاز لري، په دې کتاب کي مؤلف د عمرې او حج مکمل مستند مسائل په ډیر سهل او اسان ډول بیان کړي دي؛

الله جَلَّ جَلَالُهُ دي د مؤلف همدغه سعي په خپل عالي دربار کي مقبول وګرځوي آمین یا رب العالمین.

شیخ الحدیث حضرت مولانا انوار الحق الحقاني عفي عنه

مهتمم جامعة دار العلوم حقانیة اکوړه خټک ضلع نوشهره صوبه خیبر پختو نخواه پاکستان

نائب رئیس: وفاق المدارس العربیة باکستان

PH : ۰۹۲۳۶۳۰۴۳۵

Fax : ۰۹۲۳۶۳۰۹۲۲

۱۶/ شعبان المعظم/ ۱۴۴۳ هـق

(تقريظ)

(استاذ العلماء شيخ المشائخ پير طريقت شيخ الحديث والتفسير الحاج حضرت مولانا حبيب الله الحقاني حفظه الله تعالى)

الحمد لله بكرة وأصيلا والصلوة والسلام على سيدنا ونبينا ومولانا واولانا محمد المصطفى صلى الله تعالى عليه وعلى آله وأصحاب وأتباعه أجمعين وبعد!

فإن مكمل لارښود لمناسک العمرة والحج مشتمل على جميع جزئيات مناسک العمرة والحج المستخرجة من جميع العمرة والحج المذكورة في القرآن والأحاديث وأقوال الفقهاء والصلحاء والعلماء الصالحين.

فالحاصل إن هذا المناسک باسم مكمل لارښود لمناسک العمرة والحج قابل اعتبار واعتماد ويلتمس من كل أحد أن

يستفيد من هذا الكتاب في كل وقت من الأوقات ولا يفارق من نفسه خصوصا في وقت العمرة والحج.

اللهم ارحم مؤلف هذا المناسک في الدنيا والآخرة.

أستاذ العلماء شيخ المشايخ پير طريقت شيخ الحديث والتفسير الحاج حضرت مولانا حبيب الله الحقاني حفظه الله تعالى

خطيب جامع مسجد جامعة عمر قندهار أفغانستان

شيخ الحديث الجامعة المركزية الجهادية، شهرنو، قندهار،أفغانستان

سابق مهتمم جامعة إسلامية محمدية کوئټه پشتون آباد

۲۵/ شوال/۱۴۴۴هـق: الموافق ۲۰۲۳م

(تقريظ)

(أستاذ العلماء شيخ الحديث والتفسير حضرت مولانا نظر محمد الأفغاني عفى الله عنه)

الحمد لله الذى أنزل في محكم كتابه فريضة الحج، وأمرنا باتباع الملة الابراهيمية بالعج والثج، والصلوة والسلام على من أسس نسكه وبين المنهج محمد وعلى آله وصحبه وأتباعه الذين حموا بيت الغر من كل أفحج فهذه شجرة الكعبة على ساقها يأوي إليها الناس من كل فج، وبعد!

د عمرې او حج مکمل لارښود کوم چې تصنيف يې محترم الحاج سيد نور الله آغا (مدني) (أطال الله عز وجل في ظله) کړي دى تر ډيره حده زما تر نظر ووتى الحمد لله لاندي ځانګړتياوي لري:

١- د عمرې او حج د اداء کولو کيفيت د من ښخه تر إلى پوري

۲- د دواړو اهم مناسک چان سوي دي

۳- نفس د حج اړینتیا او ترغیب

۴- ځني هغه مسائل چي په نني عصر کي اختلاف وهلي وي ښه بیان سوي دي

د حرمینو شریفینو لنډه پیژندنه او هلته د تبرک او اتباع ځیني ځایونه او نوموړي حاجي آغا صاحب په مدینة منورة کي د ډیره وخته تقریباً (۴۴) کالو څخه هستوګن دی ځکه یې عملي علم زیات دی، متعال رب دي یې زیار او سترړیا قبوله کړي آمین.

شیخ الحدیث والتفسیر الحاج حضرت مولانا نظر محمد الافغاني

مهتمم مدرسة محمدیة خرقه مطهرة

خطیب جامع مسجد خرقه مطهرة قندهار افغانستان

۷/ ذو الحجة/ ۱۴۴۴هـ ق الموافق ۲۰۲۳م

(تقريظ)

(فضيلة الشيخ الحاج مولوي محمد رسول صاحب حفظه الله)

الْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّيْ وَنُسَلِّمُ عَلىَ رَسُوْلِهِ الْكَرِيْمِ وَعَلىَ آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِيْنَ أما بعد!

ډېر حمد او ثناء دي وي و مهربانه الله ﷻ لره چي موږ ته الله ﷻ دومره توفيق راکړی چی دا مدلل «د عمرې او حج مکمل لاربنود» سرترپايه په پوره غور په ډير دقيق نظر او سالم عقل سره مطالعه کړی او د عمرې او حج په مسائلو کي يې ډېره ښه توضيح او تشريح کړې ده د الحاج سيد نور الله آغا (مدني) په اجازه مو ټولي هغه نيمګړتياوي په حسب قدرت صحيح او پوره کړې، ځکه صحيح او سالم خو صرف قرآن کريم دی، نو موږ د خپلو حنفي مذهبو عمره کوونکو او حج کوونکو وروڼو ته دا مشوره ورکوو چي دغه د عمرې او حج مکمل لاربنود

دي د يو ښه عالم ملګري په توګه له ځان سره حرمينو شريفينو ته يوسي ډېر ګټور دی او ښه تحفه ده.

د جامعة اشرفية د تاليف او ژباړي د څانګي د لوري څخه وکتل سو.

نسأل الله العلي القيوم أن ينفع بها المسلمين وأن يجعل عمله هذا خالصا لوجهه الكريم وأن يجعله في ميزان حسناته إنه نعم المولى ونعم النصير آمين!

۲۵/ ذوالقعدة/ ۱۴۴۲هـ ق

جامعة إسلامية أشرفية، قندهار، افغانستان

(تقريظ)

(أستاذ الحديث مولوي محمد حسن جان «مدني» عفا الله عنه)

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ جَعَلَ الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْناً وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ جُعِلَ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَإِمَاماً وَبَعْدُ!

درنو او معززو ورونو!

حج او عمره د ميني، محبت او د الله سبحانه وتعالی د عبديت د ښکاره کېدو يوه بې مثاله ننداره ده.

کله چي حاجي صاحب خپل اهل اولاد دوستان عزيزان هيواد، کاروبار او هر څه پرېږدي، په ډېر عاجزانه ډول په مينه ناک زړه په نمناکو سترګو د محبوب امر پر ځای کوي په شوق د عاجزي په جامه کي د خپل رب تبارک وتعالی د غفران او بخښني له

پاره یوې او بلي خوا ته په لپولپو لاسونه زارۍ کوي، د ابراهیم خلیل الرحمن او اسمعیل علیه السلام د لاسونو یادګار د خپل محبوب او خوږ نبي د ټاټوبي او دیار زیارت کوي تر هر څه مهم دا چي حج او عمره په اسلام کي مهم او ضروري عبادت دی او هر مهم عبادت زده کړي ته اړتیا لري، نو بناء د دغه ستر عبادت زده کول یو لازمي کار دی.

په پښتو ژبه کي د حج او عمرې اړوند ډېر کتابونه لیکل سوي دي خو د حضرت ښاغلي الحاج سید نور اللّٰه آغا صاحب مدني حفظه اللّٰه د "عمرې او حج مکمل لارښود" کتاب زما له آنده په ټولو کي خاص امتیاز لري چي مسائل یې د حنفي معتمدو فتاوی څخه راچاڼ سوي دي، هر اړخ یې په ښکلي ترتیب سوي دی نو د آغا صاحب دغه خدمت د ټولو پښتنو ورونو سره نه خلاصیدونکی احسان دی او د ټولو محترمو حاجیانو او

معتمرینو څخه جدي غوښتنه کیږي چې همدغه کتاب د دغه مبارک سفر پر مهال د ځان سره ولري.

مؤلف ته یې دعاء کوم چې الله سبحانه و تعالی یې دغه عرق ریزي او محنت قبول کړي، د ده او د ده د کورنۍ له پاره یې ذریعه د دخول جنت وګرځوي.

استاذ الحدیث مولوي محمد حسن "مدني" عفا الله عنه

خادم بجامعة العلوم الاسلامیة العثمانیة

دوهمه ناحیه، قندهار، افغانستان ۸/ ربیع الثاني/ ۱۴۴۳ هق

(تقريظ)

(فضيلة الشيخ مفتي عبدالهادي «حماد»)

الْحَمْدُ لِأَهْلِهِ وَالصَّلٰوةُ عَلَى أَهْلِهَا؛

درنو لوستونکو معلومه خبره ده چي بيت الله الحرام د الله ﷻ هغه بيته ده چي پر مخ د ځمکي الله ﷻ پر ټولو ودانيو فضيلت ورکړی دی او هر مسلمان يې د ليدلو شوق لري بناء د نړی د کونج کونج څخه مسلمانان د همدې بيتې دليدلو له پاره د حج او عمرې د اداينې له پاره ورځي خصوصاً په دې ورستيو کي د افغانستان د خلکو له پاره د عمرې او حج د اداء له پاره فرصتونه زيات سوي دي، الله ﷻ دې د مسلمانانو دغه شوق نور هم زيات کړي او د دې شوق د پوره کېدو له پاره دې نور هم لارې اسانه کړي.

داچي د افغانستان د پښتو ژبي مسلمانان عمرې او حج ته ځي هيله يې همدا وي چي عمره او حج په صحيح توګه اداء کړي، د همدې مقصد له پاره متدين ورور الحاج سيد نور الله آغا (مدني) حفظه الله په پښتو ژبه د عمرې او حج د اداينې صحيح طريقه او اړوند احکام په يوه رساله کي راجمع کړي دي دغه رساله موږ څو ځايه وکتله د حنفي مذهب مطابق د عمرې او حج اړوند احکام په کښې جمع وه ځکه نو د تائيد تر څنګ هيله لرو چي الله جَلَّ جَلَالُهُ د قبوليت مقام ورته ورکړي تر څو مسلمانان ښه استفاده ځني وکړي الله جَلَّ جَلَالُهُ دي د مؤلف سعي قبوله کړي.

په درنښت ستاسو ورور: مولوي عبد الهادي (حماد)

۶ /ربيع الاول/ ۱۴۴۳هـ ق

جامعة دارالعلوم حمادية، قندهار، افغانستان

(تقريظ)

(شيخ الحديث والتفسير حضرت مولانا عبد الصمد صاحب عفى الله عنه)

الحمد لله الذي أنزل القرآن المبين يرفع به أقواماً ويضع به آخرين وبعث محمد رسولاً أميناً في الأميين فجعله أعلم الاولين والآخرين وخاتم النبيين وسيد المرسلين يتلو عليهم آياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة وإن كانوا من قبل لفي ضلال المبين اللهم صل وسلم وبارك عليه صلوات زاكية وتسليمات عالية وبركات إلى يوم الدين وبعد!

أنا العبد الحقير عبد الصمد المفتقر إلى الله الأحد قد طالعت كتاب المناسک الذي ألفه الحاج سيد نور الله آغا مدني فهو جامع لأحكام الحج والعمرة وغيره جزاه الله خير الجزاء في الدنيا والآخرة آمين يا رب العالمين.

مهتمم مدرسه سعد بن وقاص رضي الله تعالى عنه، قندهار، أفغانستان

۹/ ذو الحجة/ ۱۴۴۴هـق الموافق ۲۰۲۳م

(تقريظ)

(پير طريقت رهبر شريعت شيخ الحديث والتفسير حضرت مولانا خليفه دين محمد حفظه الله تعالى)

الحمد لله وكفى والصلوة والسلام على سيد الأنبياء وعلى آله وأصحابه الأتقياء أما بعد: حضرت نبي أكرم ﷺ فرمايي: ﴿بُنِيَ الإِسْلامُ علىٰ خَمْسٍ: شَهادَةِ أَنَّ لَا إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ، وَإقامِ الصَّلاةِ، وَإِيْتاءِ الزَّكَاةِ، وَالحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ﴾ رواه البخاري.

د اسلام بناء په پنځو شيانو ده: (۱) شهادتين (۲) لمونځ، (۳) روژه، (۴) زکات (۵) حج

داجر او ثواب په لحاظ سره د حج رکن ډير زيات اهميت لرونکی دی لمونځ او روژه يوائې بدني عبادات دي زکات صرف مالي عبادت حج يو داسي رکن دی چې بدني او مالي

دوا ړه عبادات په کښې يو ځای سوي دي د حج په اړه د رسول الله ﷺ فرمان دی:

﴿الحَجُّ المَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الجَنَّةُ﴾

يعني د مبرور او مقبول حج جزاء يوازي جنت دی، لکن حج چونکه په ټول عمر کي يو واري فرض دی، ځکه ورسره ډېر خلق نا اشنا دي او د ډيرو مصارفو سره بيا هم په ښه طريقه حج نسي ادا کولای، لهذا د حج تعليم او د مسائلو زده کړي ته زياته اړتيا او ضرورت سته، د دې ضرورت احساس جناب الحاج سيد نور الله آغا صاحب (مدني) کړی دی او په دې موضوع کې يې ښه کتاب ليکلی دی، الله تعالی دي د آغا صاحب سعي په خپل دربار کې قبوله کړي او مسلمانانو ته دي يې د زده کړي او عمل توفيق په نصيب کړي. والسلام!

دافغانستان اسلامي امارت د کابل ولايت د علماء کرامو د شورا رئيس شيخ الحديث والتفسير خليفه دين محمد حفظه الله تعالی

۲۰/ رمضان المبارک ۱۴۴۵ هـ ق الموافق ۲۰۲۴ م

(تقریظ)

(شيخ الحديث والتفسير پير طريقت حضرت مولانا مفتي نجيب الله «المنيب» صاحب حفظه الله تعالى)

الحمد لله الذي أنزل في كتابه المجيد فريضة الحج حيث قال:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾.

والصلاة والسلام على سيد العرب والعجم محمد ﷺ وعلى آله وأصحابه ينابع العلم والعمل وبعد!

د عمرې او حج مکمل لارښود چي د الحاج سيد نور الله آغا (مدني) حفظه الله ورعاه تاليف دی، دا په پښتو ژبه کي د عمرې او حج په باره کي آسان او ښه په مدلل انداز ليکل سوی دی او د دې کتاب قابل ذکر امتياز دا دی چي مسائل يې د حنفي مذهب د معتمدو کتابونو او فتاواوو څخه انتخاب کړه سوي دي.

نو محترمو حاجیانو او عمره کوونکو ته په کار ده چي دا کتاب د عمرې او حج په مبارک سفر کي د ځان سره ولري.

أسأل الله العزیز الحکیم أن ینفع به المسلمین والمسلمات وأن یجعل عمله هذا لوجهه الکریم وأن یجعله في میزان حسناته أنه علی ذلک القدیر.

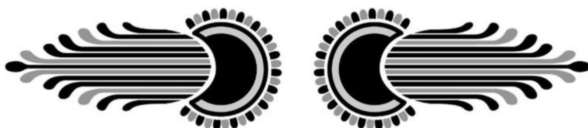
شیخ الحدیث والتفسیر پیر طریقت حضرت مولانا مفتي نجیب الله (المنیب) صاحب حفظه الله تعالی

سابق استاذ الحدیث جامعه اشرف المدارس کراچی

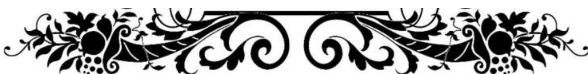
سابق شیخ الحدیث و رئیس دار الافتاء جامعه دار العلوم الهاشمیة کوئټه

خادم الحدیث النبوي ﷺ و رئیس دارالافتاء جامعه دار العلوم الهاشمیة کندهار

۱۴/ ذو القعدة/ ۱۴۴۵ هق الموافق ۲۰۲۴

لومړۍ برخه

د عمرې مدلل مسائل

فهرست

نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّيْ عَلٰى رَسُوْلِهِ الْكَرِيْمِ أَمَّا بَعْدُ!

قال الله تبارک وتعالی: ﴿وَأَتِمُّوْا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ﴾(۱)

ژباړه: حج او عمره خاص د الله تعالی له پاره پوره کړئ.

رسول الله ﷺ فرمايي:

‹كُنْ عَالِماً أَوْ مُتَعَلِّمَا أَوْ مُسْتَمِعًا أَوْ مُحِبًّا وَ لَا تَكُنِ الْخَامِسَ فَتَهْلِكَ› (۲)

ژباړه: رسول الله ﷺ فرمايي چي عالم جوړ سه يا زده کوونکی يا اورېدونکی او يا د همدوی سره محبت کوونکی، پنځم مه جوړېږه چي بيا به ته هلاک سې.

---

(۱) سورة البقرة آية (۱۹٦)

(۲) رواه الطبراني في الثلاثة والبزار ورجاله موثقون قال الهيثمي في مجمع الزوائد: ج ۳ ص ۲٦٥

محترمو مسلمانانو وروڼو د علم په زده کړه کښې ډیرې زیاتې فائدې دي د دین دهرې مسئلې پوښتنه حسنه ده او طلب د علم عبادت دی او په شرعي مسئله کې بحث کول د جهاد غوندې فضیلت لري او خلګوته یې بیانول (نشرول) د هغه خلکو په شمېر تاته ثواب رسیږي او د شریعت په مسئلو کښې فکر کول د روژې او قیام الیل ثواب لري، دخوش نصیبه انسان په قسمت به علم وي او د بدبخته انسان په قسمت به جهل (ناپوهي) او شرم وي.(۱)

کوم انسان چې د عمرې او حج کولو قصد او اراده لري نو دهغه انسان له پاره دا خبره لازم ده چې باید عمره او حج ښه زده کړي د عمرې او حج په احکامو او مسائلو باندې ځان ښه خبر کړي او ښه ځان مطمئن کړي، د هغه څخه وروسته دې د عمرې او حج سفر شروع کړي او کوښښ دې وکړي چې په دې مبارک سفر کې دې د داسې شیانو څخه ځان وساتي چې د هغه په کولو سره عمرې او حج ته تاوان رسیږي.

(۱) سنن دارمی باب مذاکرة العلم رقم الحدیث ٦٣٨.

(د عمرې شرعي حيثيت او فضيلت)

عمره په لغت کښې زيارت کولو ته وايي او د شرعي په اصطلاح کښې د ميقات يا حل څخه احرام تړل پر بيت الله باندي طواف کول او د صفا او مروا تر منځ ته را تګ کولو ته عمره وايي.(۱)

کوم انسان چي د عمرې کولو توان او طاقت ولري، پر هغه انسان باندي په ټول عمر کښې يو ځل عمره کول سنت مؤکد ده او د يوې عمرې څخه زياتي عمرې کول مستحب دي او نبي کريم ﷺ څلور عمرې کړي دي او څلور سره يې په ذو القعدة کي اداء کړي دي.(۲)

د عمرې په فضيلت او ښه والي کي د رسول الله ﷺ څخه ډير حديثونه را نقل سوي دي البته دهغه حديثو څخه يو څو حديثونه درته دمتن او ژباړي سره بيانوو.

(۱) منهاج السنن : ص ۱٤۲ والهندية: ج ۱ ص ۲۳۷

(۲) رد المحتار: ج ۲ ص ۱٦٤ (مکتبه رشيديه)

۱-﴿مَنْ خَرَجَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا أَوْ غَازِيًا ثُمَّ مَاتَ فِيْ طَرِيقِهِ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ أَجْرَ الْغَازِيِ وَ الْحَاجِّ وَالْمُعْتَمِرِ﴾.(۱)

ژباړه: څوک چې د کور څخه د حج عمرې یا د غزا په اراده ووځي او په لاره کښې مړ سي الله تعالی د غازي او د حاجي او عمره کوونکي ثواب ورکوي.

۲- حدیث: ﴿تَابِعُوْا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَ الذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خُبْثَ الْحَدِيْدِ وَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ لَيْسَ لِلْحَجَّةِ الْمَبْرُورَةِ ثَوَابٌ إِلَّا الْجَنَّةَ﴾.(۲)

ژباړه: حج او عمره پرله پسې اداء کړئ ځکه دغه دواړه فقر او ګناهونه داسي له منځه وړي لکه د اور بټۍ چې د اوسپني، سرو او سپينو زرو کچرې له منځه وړي او د قبول سوي حج ثواب بې له جنت څخه بل شی نه دی.

---

(۱) رواه البيهقي: : رقم الحديث ۳۸۰۶

(۲) رواه ترمذي: عن عبدالله بن مسعود: : رقم الحديث ۸۱۰ والنسائي: ج۲ ص۳ : رقم الحديث ۲۶۳۱

په دې حديث شريف کې د حج او عمرې دواړو فضيلتونه ذکر سوي دي يو فضيلت يې دا دی چې حج او عمره چې څوک اداء کړي نو هغه به الله تعالی ﷻ د فقر او مسکنت څخه وساتي او په حديث شريف کې ټولو مسلمانانو ته ډاډ او اطمنان ورکول سوي دی چې د فقر او مسکنت څخه مه بېرېږئ الله تعالی ﷻ مو لوړه او فقر له منځه څخه وړي.

۳- حديث: ﴿الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَ الْحَجُّ الْمَبْرُوْرُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ﴾.(۱)

ژباړه: يوه عمره تر بلي عمرې پورې د دوی دواړو تر منځ ګناهونه له منځه وړي او د قبول سوي حج ثواب بېله جنته بل څه نه دی.

۴- ﴿وَفْدُ اللّٰهِ ثَلَاثَةٌ، اَلْغَازِيْ، وَ الْحَاجُ، وَالْمُعْتَمِرُ﴾.(۲)

---

(۱) رواه البخاري: : رقم الحديث ۱۷۷۳، مسلم: ج۱ ص ۴۳۶: : رقم الحديث ۱۳۴۹، النسائي: : رقم الحديث ۲۶۲۹

(۲) رواه النسائي رقم الحديث ٢٦٢٥

ژباړه: د الله ﷻ مېلمانه درې نفره دي غازي، حاجي او عمره کوونکی.

٥-﴿مَا مِنْ مُحْرِمٍ يُضَحِّيْ لِلّٰهِ يَوْمَهُ يُلَبِّيْ حَتَّى تَغِيْبَ الشَّمْسُ إِلَّا غَابَتْ بِذُنُوبِهِ فَعَادَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ﴾.(١)

ژباړه: په کومه ورځ چې محرم احرام وتړي د دغي ورځې لمر به پر ده باندي په داسي حال کي لوېږي چې پر ده به ګناه نه وي او د ګناهونو څخه به داسي پاک سي لکه څرنګه چې د مور څخه پیدا سوی وي.

٦- ﴿الْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَفْدُ اللّٰهِ إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنِ اسْتَغْفَرُوْهُ غَفَرَ لَهُمْ﴾.(٢)

(١) رواه أحمد و ابن ماجه واللفظ له الترغيب والترهيب: ج ٢ ص ١٢٠ .

(٢) السنن الكبرى للبيهقي: ج ٥ ص ٢٦٢ رقم الحديث ٢٦٢٥، النسائي/ ابن ماجة رقم الحديث ٢٨٩٢ شرح اللباب ص ٣١/ الترغيب والترهيب: ج ٢ ص ١٠٨.

همدارنګه په حدیث شریف کښې دا هم فرمایل سوي دي:

ژباړه: چې حاجیان او عمره کوونکي د الله ﷻ مېلمانه دي دوی که د الله ﷻ څخه کومه دعاء وغواړي الله ﷻ یې دعاء قبلوي او که د خطاء بخښنه څني وغواړي الله ﷻ بخښنه ورته کوي.

خو په روژه کښې د اعمالو ثواب او یا (۷۰) چنده زیاتیږي، رسول الله ﷺ وفرمایل: د روژې عمره د پوره حج سره برابره ده.(۱)

په یو بل روایت کښې راځي چې رسول الله ﷺ وفرمایل: په روژه کښې د عمرې ثواب د هغه حج سره برابر دی چې زما سره یې کړی وي.(۲)

---

(۱) ﴿عمرة في رمضان تعدل حجة وفي رواية حجة معي﴾، رواه البخاري (۱۸٦۳) غنية الناسك: ص ۱۹۹ فتح القدير: ج ۳ ص ٦۱/ الشامي: ج ۲ ص ۱٦٤.

(۲) ﴿فعمرة في رمضان تقضي حجة او حجة معي﴾، رواه البخاري: ج ۱ ص ۲۳۹ رقم الحديث (۱۸٦۳) رواه مسلم: ج ۱ ص ۳۰۹ رقم الحديث ۱۲٥٦.

دا چي په حج او عمره کښې دنياوي او اخروي ګټې دي ځکه رسول الله ﷺ فرمايي

۷- ﴿تَابِعُوْا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ﴾.(۱)

ژباړه: تاسو کله حج او عمره يو په بل پسې اداء کوئ.

په شريعت کښې چي څوک د عمرې طاقت ولري د هغه له پاره سنت ده.(۲) د احنافو په نزد عمره سنت مؤکده ده فرض نه ده ځکه چي د محمد رسول الله ﷺ ارشاد دی: ﴿الحَجُّ مَكْتُوْبٌ، وَالعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ﴾(۳)

يعني حج فرض دی او عمره د خپلي خوښي نفلي عبادت دی.

او د هر عبادت د قبوليت له پاره درې شيان ضروري دي

(۱) اخرجه الترمذي: (۸۱۰) والنسائي: (۲٦۳۱) واللفظ له ، وأحمد (۳٦٦۹).

(۲) العمرة عندنا ليست بواجبة... الشامي: ج ۲ ص ۱٦۴/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۷/ الخانية على هامش الهنديه: ج ۱ ص ۳۱۰.

(۳) الام للشافعي: ج ۱ ص ۲۸۱ كتاب الحج، سنن البيهقي: ج ص ۳۴۸ رد المحتار: ج ۱ ص ۱۵۱ احكام العمرة والحج/ الفتاوى الهندية: ج ۳ ص ۱۳۷ الباب السادس في العمرة.

اول – ایمان لرل.

دوهم – د اسلام په طریقه عمل کول

دریم – اخلاص لرل.

او هر نفلي عبادت په شروع کولو سره واجبيږي.

پر کوم چا چې حج فرض وي د هغه له پاره حج کول ضروري دی په عمره کولو سره فرض نه اداء کیږي.(۱)

څوک چې د حج د اداء کولو توان ولري او حج اداء نه کړي مړ سي د دا ډول کس مرګ رسول الله ﷺ په حدیث شریف کې د یهودیت او نصرانیت د مرګ سره برابر بللی دی.(۲)

او کوم څوک چې د حج توان و طاقت لري او حج ونه کړي الله تبارک وتعالی په قرآن کریم کې دهغوی حج نه کول مبالغة کفر

(۱) وهكذا أحسن الفتاوى: ج ۲ ص ۱۵۹.

(۲) ﴿مَن مَلَكَ زادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ وَلَمْ يَحُجَّ، فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا وَذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾﴾.

هذا الحديث رواه الترمذي رقم ۸۱۲/ والبزار رقم ۸٦۱.

بللی دی.(۱) لکه څنګه چي الحمد لله د عمره کوونکو عدد یا شمېر ډېرېږي نو په کار ده چي عمره او حج کوونکي د سفر د پیل څخه وړاندي باید په مفصل ډول پر شرعی طریقه او د نبوي احادیثو په رڼا کښي په مناسکو ځانونه ښه خبر او عمره زده کړي، ځکه علم تر عمل مخکي دی، له خپله ځانه به عبادت نه جوړه وي، الله ﷻ د عبادت د ښوونی له پاره کتابونه او رسولان رالېږلي دي په کوم عبادت کښي چي اخلاص او د الله تعالی رضاء نه وي، په هغه کښي ثواب نسته نو باید په پاک زړه پاکه نفقه د بیت الله شریفی پر لور روان سي او د علماوو څخه پوښتني وکړي او په حرمینو کښي خپل طلایي وخت په عبادت تېر کړي، تقوا مختاره کړي د الله ﷻ ذکر وکړي پر رسول الله ﷺ درود شریف ووایي او بې ځایه خبري غیبتونه شخړي، په بازارو کي بې ځایه وخت تېرول عکسونه اخستل او نامحرمو ښځو ته کتل دا ټول ناجائز دي نو باید د دې شیانو څخه توبه وباسي، د ګناهو د کارو څخه د بیا نه کولو عزم

---

(۱) ﴿وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾. (سورة آل عمران، ۹۷).

وکړي چي په دې مقدس سفر کي لا هم د ګناهونو څخه ځان ونه ساتي نو څه مهال به توبه کاږي دا خبره دي واضحه وي، چي په حرمينو کي اوس تر نارينوو ښځي ډيري عمرې او حج ته راځي نو بايد چي څوک مالی طاقت ولري د هغه له پاره دا ښه خبره ده چي هر کشر ځوان خپله د ژوند ملګرې د ځان سره راولي نو عمره او حج به يې کامل سي.

(دعمرى افعال «كارونه»)(۱)

۱- د ميقات څخه د عمرې په نيت احرام تړل، تلبيه ويل (شرط).(۲)

۲- پر بيت الله شريفه دعمرې طواف کول (رکن).(۳)

(۱) وهي إحرام وطواف وسعي وحلق أو تقصير فالاحرام شرط ومعظم الطواف ركن وغيرهما واجب هو المختار، الشامي: ج ۲ ص ۱٦٤/ شرح النقاية: ج ۲ ص ۲۱۷.

(۲) الدر المختار: ج۳ ص۶۵۸

(۳) الدرا المختار: ج۳ ص ۶۵۸

۳- د طواف څخه وروسته دوه رکعته لمونځ کول (واجب).(۱)

۴- د طواف څخه وروسته د صفا او مروا ترمنځ سعي کول (واجب).(۲)

۵- د سر وریښتان خرییل یا کوچني کول (واجب).(۳)

۶ - د دې ټولو شیانو د کولو څخه وروسته عمره مکمله سوه بیا نو د احرام څخه وځي.(۴)

---

(۱) البدائع: ج ۲ ص ۲٤۳/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۲٥۸

(۲) بدائع الصنائع: ج ۲ ص ۳٤۰

(۳) بدائع الصنائع: ج ۲ ص ۳٤۰

(٤) الملا علي القاري ص ٤٦٦

(د عمرې فرضونه)

په عمره کښې دوه فرضونه دي: اول: د میقات یا حل څخه احرام تړل.

دوهم: بیت الله شریفي ته په رسېدلو سره پر بیت الله طواف کول.

(د احرام فرضونه)

د احرام له پاره تلبیه ویل او نیت یعني اراده کول په زړه کي دواړه فرض دي خو د طواف له پاره صرف نیت فرض دی په زړه سره خو که په ژبه سره وویل سي ښه دی.

(د عمرې واجبات)

په عمره کي دوه افعال واجب دي:

۱– د طواف څخه وروسته د صفاء او مروا سعي کول.

۲– د سعي څخه وروسته د سر وریښتان خرییل یا کمول.

(د عمرې سنت او واجب شرطونه)

د عمرې سنت او واجب شرطونه د حج په څېر دي او د احرام احکام يې هم د حج د احرام په مثل دي کوم شيان چي هلته مکروه مسنون او مباح دي هغه شيان دلته هم داسي دي خو په دغو ځينو شيانو کي د حج او عمرې تر منځ فرق سته مثلاً:

۱- عمره فرض نه ده البته حج فرض دئ.

۲- په عمره کي د عرفات درېدل د مزدلفې درېدل، د شيطانانو ويشتل او دوه لمونځونه پر يوه ځای کول او خطبه ويل يو هم نسته البته په حج کي دا ټول سته.

۳- په عمره کي طواف قدوم نسته او په حج کي سته.

۴- په عمره کي طواف صدر واجب نه دی او په حج کي واجب دی.

۵- د حج له پاره ځانګړی وخت معلوم دی خو عمره په ټول کال کي کېدلای سي د شپې او د ورځي هره میاشت او هره ورځ

لکن په دغو پنځو ورځو کي د عمرې له پاره نوی احرام تړل مکروه تحريمي دی لکه د عرفات په ورځ عمره کول مکروه تحريمي عمل دی او همدارنګه د اختر په ورځ او درې ورځي وروسته يعني ۹ د ذو الحجة څخه تر ۱۳ ذوالحجه پوري مکروه تحريمي ده او عمره د قارن حاجي له پاره د عرفات په ورځ مکروه تحريمي نه ده.(۱)

که يو چا د عمرې احرام تړلی وو په ناخبرتيا سره او يا د خارج څخه راتلی په دغه ورځو کي چي عمره مکروه تحريمي ده دغه عمره کوونکی چي کله مکې مکرمې ته راورسيږي دعمرې افعال دي نه اداء کوي د اخترتر پنځمي ورځي پوري دي په احرام کي وګرځي چي داختر پنځمه ورځ سوه نو بيا دي عمره اداء کړي هيڅ شی نه پر لازميږي او که د اختر په ورځو کي يې عمره اداء کړه نو مکروه تحريمي کاريې وکړی په کوم عبادت

(۱) تصح العمرة في كل سنة و يكره تحريما إنشاء الاحرام للعمرة يوم عرفة وأربعة أيام بعده، فقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ۴۶۷/ الموسوعة الفقهية: ج ۳ ص ۳۱۹/ فتح القدير: ج ۳ ص ۶۱./ قاضي خان على حاشية الهندية ج ۱ ص ۳۰۱

کي چي ثواب نه وي ښه به نه پر وايو عمره يې صحيح ده او دم نه پر لازميږي.

نو احتياط په کار دی بايد د عمرې او حج په مناسکو باندي ځانو نه ښه خبر کړي او عمره زده کړي ځکه علم تر عمل مخکي دی له خپل ځانه به عبادت نه جوړوي او که يې احرام دعمرې تر اداء کولو مخکي خلاص کړی دم پر لازميږي.(۱)

(د عمرې ثواب)

دوي عمرې د يوه حج ثواب لري او يوه عمره د اوو ۷ طوافو ثواب لري او عمره تر طواف افضل ده او عمره کوچنی حج بلل کيږي، ځکه دا عمره يو مستقل عبادت دی.(۲) ډيري عمرې کول ښه کار دی که څه هم په يوه ورځ کي وي او د عمرو د تعداد تعيين يې نه دی کړی، هر څومره عمرې چي په ورځ کي کولای سي صحيح دي او کوم چا چي د حج په مياشتو کي

---

(۱) قاضي خان: ج ۱ ص ۲٦٥/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۷ وص/ ۲٦۱ رد المحتار: ج ۲ ص ۲۰۸ الاختيار التعليل المختار: ج ۱ ص ۱٥۷/ مناسک ملا علي قاري: ص ۳۰۸.

(۲) مناسک الحج (جديد کامل)، الشيخ ملا عبدالغني رحمه الله: ص ۹٥.

عمرې ګناه بللي دي دغه خبره يې د قرآن او سنت څخه مخالفه ده.(۱)

نو محترمو وروڼو! خپلي عمرې کوئ اختيار لرئ که يې د ځان له پاره کوئ او که يې د بل له پاره کوئ هغه که مړ وي او که ژوندی وي، که يې اجازه وي او که نه وي که غني وي که مسکين وي، قريب وي او که نه وي.

نو بايد د ټولو آنبياوو عليهم الصلوة والسلام پر نامه او د ټول امت پر نامه عمره وکړئ، د ټولو په شمار تاسو ته ثواب رسيږي، ان شاء الله.(۲)

که څوک د حج يا عمرې په سفر ځي دا واجب ده چي خالص د الله ﷻ د رضاء له پاره به يې کوي، ځکه الله ﷻ يوائې هغه عمل قبلوي چي دده د رضاء له پاره وي، ځکه رسول الله ﷺ فرمايلي دي چي د اعمالو ثواب په نيت سره معتبر دی او دا

---

(۱) قاضی خان: ج ۱ ص ۲۰۱/ إرشاد الساري: ص ۲۸۹/ فقه الاسلامي: ج ۳ ص ۸۷/ العلاج في أمراض الحجاج: ص ۱۹۲.

(۲)مناسک الحج (جديد کامل)، الشيخ ملا عبدالغني رحمه الله: ص ۹٦.

ضروري ده چې د عمرې او حج تر سفر مخکې هغه مسئلې زده کړي چې د ده ورته ضرورت وي، مثلاً سفریانه لمونځ په طیاره کې په حرمینو کې، د جنازې لمونځ، سجده سهوه د امام سره په لمانځه کې سجده تلاوت د امام سره په لمانځه کې.

عمره او حج کوونکی باید د ځان سره د عمرې او د حج په احکامو کې یو ښه جامع لارښود کتاب یوسي او د یو ښه پرهیزګاره ملګري طلب وکړي، که عالم وي ډیر ښه دی او د خپل کور د قریبانو دوستانو او همسایه ګانو څخه به رخصت واخلي معافي او دعاء به ورڅخه وغواړي، تر هغه وروسته به روان سي.(۱)

(د عمرې کولو طریقه)

د غسل او صفایي کولو وروسته د میقات یا حل څخه احرام تړل، د احرام څخه وروسته دوه رکعته نفل لمونځ کول بیا و

(۱) ويجب أولًا على من أراد الحج والعمرة إخلاصه لله تعالى، فإنه سبحانه لا يقبل إلا الخالص لوجهه الكريم. والإخلاص شرط في جميع العبادات، قال ﷺ: ﴿إنما الأعمال بالنيات﴾ مجامع المناسك: ص ٣ إلى ص ٢٥/ الهندية: ج ١ ص ٢٤٣ (بيروت).

میقات ته تر رسېدلو مخکې د عمرې نیت کول تلبیه ویل د مسجد حرام پر لورې تلل او په لاره کښې تر کعبې شریفې پورې تلبیه ویل او کعبې شریفې ته تر رسېدلو وروسته طواف کول وروسته بیا د طواف دوه رکعته لمونځ کول، سعي د صفا د غونډۍ څخه پیلول د سعي وروسته د سر وروېښتان خرېیل یا کمول او د احرام څخه ځان خلاصول

(دمیقات تعریف او مسائل)

میقات هغه ځای ته ویل کیږي چې پر خلکو باندې دا لازمه وي چې د هغه ځای څخه احرام وتړي.(۱)

(داحرام تړلو میقاتونه «ځایونه» پنځه دي)

۱- د مدینې منورې د خلکو او د هغه طرف څخه د راتلونکو خلکو له پاره ذو الحلیفة میقات دی چې اوس د (ابیار علی) په نامه یادیږي.(۲)

(۱) التاتارخانیة: ج ۲ ص ۱۷۴/ المحیط البرهاني: ج ۳ ص ۴۱۲.

(۲) معلم دار الهجرت ص ۱۵۷.

۲- د شام د خلګو او د هغه طرف څخه د راتلونکو خلګو له پاره الجحفة میقات دی.(۱)

۳- د اهل نجد د خلګو له پاره قرن منازل دی چې اوس د (السیل) په نامه سره مشهور دی.

۴- د یمن د خلګو له پاره یلملم میقات دی.

۵- د عراق د خلګو له پاره او د مشرق د طرف څخه د راتلونکو خلګو له پاره میقات تهامه، هند، او ذاتُ العِرق دی.(۲)

۱- تر میقات دباندي خلګ لکه د افغانستان او پاکستان حج کوونکي که اول ځلي مکې مکرمې ته نه ځي بلکي مدینې

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۳۰ ص ۳۱۹/ التاتارخانية: ج ۳ ص ٥٤٩/ المحيط البرهاني: ج ۳ ص ۴۱۲.

(۲) الهداية: ج ۱ ص ۲۱٦/ المحيط البرهاني في الفقه النعماني: ج ۳ ص ٤١٢.

منورې ته ځي نو دغه خلګ که بې له احرامه تر میقات تېر سي یعني جدې ته ولاړ سي دا روا دي شی نه پر لازمیږي.(۱)

۲- آفاقي یعني هغه څوک چي له مواقیتو څخه دباندي استوګن وي، په ټوله نړۍ کي په اصطلاح کي د آفاقي په نوم یادیږي، او دغو خلکو ته افاقیان ویل کیږي، دوی به د حج او عمرې احرام له میقات څخه یا تر میقات مخکي تړي بې له احرامه تر میقات تېرېدل حرام دي.(۲)

۳- هغه څوک چي په مکه مکرمه یعني د حرم په حدودو کي وي که د دغه ځای وي او که د بل ځای څخه راغلی وي هغه به د حج احرام د حرم څخه تړي او د عمرې احرام به د حل څخه

(۱) المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۱۸۷/ البدائع: ج ۲ ص ۳۷۵.

(۲) البدائع: ج ۲ ص ۳۷۱/ الهداية مع الفتح: ج ۲ ص ۳۳۴.

تړي، لکه مسجد عائشة رضي الله عنها يعني تنعيم او جعرانه يا د حل نور ځايونه، خو تنعيم افضل دی.(۱)

۴- کوم سړی چې په حرم کې دی که د عمرې احرام په حرم کې وتړي دم پر لازم دی او که د حجر اسود تر استلام مخکې حل ته يعني تنعيم ته ولاړ سي او د هغه ځای څخه تلبيه ووايي يو ازې په دغه صورت کې د دم څخه خلاصيږي.(۲)

۵- کوم څوک چې په مکه معظمه کښې وي هغه دې د عمرې احرام تنعيم، جعرانة يا د حرم د بل حد څخه وتړي.

۶- که څوک د ميقات څخه بې له احرامه تېر سي، نو پر ده باندې لازمه ده چې دغه ميقات يا بل ميقات ته ور وګرځي او د ميقات څخه تلبيه ووايي، که نه وروګرځېدی او يا يې پر

(۱) البدائع: ج ۲ ص ۳۷۶/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۱/ الحاوي القدسي: ج ۱ ص ۳۲۴.

(۲) و اذا أراد العمرة الحل فاذا أحرم بها من الحرم لزمه دم، البحر: ج ۲ ص ۵۶۰/ المبسوط للسرخي: ج ۴ ص ۱۹۱/ الزيلعي: ج ۲ ص ۳۹۹.

میقات باندې تلبیه نه وویل نو دم پر لازمیږي.(۱) د دم څخه مراد پسه یا بزه یا د غوایي یا اوښ اوومه برخه قرباني کول دي. په قرباني کې نر یا ماده هر یو صحیح کیږي، البته دا قرباني به د حرم په حدودو کې دننه کیږي.

۷- د مدینې منورې خلګ که تر ذوالحلیفې تېر سي او د جحفې د میقات څخه احرام وتړي شی نه پر لازمیږي خو د اول میقات څخه احرام ترل افضل دي.(۲)

(۱) اللباب: ص ۹۴/ غنیة الناسك: ص ۶۰/ و إن لم یعد فعلیه دم فإن رجع إلى المیقات ولبي إن رجع قبل أن یحرم فلا شئ علیه بالاتفاق/ المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۱۸۹/ المیحط البرهاني: ج۳ ص ۴۱۴/ البحر: ج ۳ ص ۸۵/ الهندیة: ج ۱ ص ۲۲۱/ غنیة الناسك: ص ۶۰.

(۲) غنیة الناسك: ص ۵۳ الموسوعة الفقهیة: ج ۲ ص ۱۴۸/ إرشاد الساري ص ۹۱.

۸- که څوک پر یوه میقات باندي تیریږي او وروسته بیا د بل میقات پر برابر باندي احرام وتړي دغه د دوهم میقات پر برابر احرام نه دی معتبر او دم پر لازمیږي.(۱)

۹- هغه څوک چي تر میقات دباندي وي د حج او عمرې احرام به د میقات څخه او یا د میقات څخه مخکي تړي او بې له احرامه تر میقات تېریدل حرام دي.(۲)

۱۰- که یو څوک د کعبې شریفي څخه جعراني، حدیبیي، تنعیم، عرفات او یا دحل بل ځای ته د لیدلو له پاره ولاړ سي نو بیرته بې له احرامه کعبې شریفي ته راتلای سي او شی نه پر لازمیږي البته په دې شرط چي تر میقات تېر سوی نه وي.(۳)

---

(۱) الشامي: ج ۲ ص ۱۶۷/ إعلاء السنن: ج ۷ ص ۲۹۶۰/ غنية الناسك: ص ۵۳.

(۲) الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۴۷/ البدائع: ج ۲ ص ۳۷۱/ الهداية مع الفتح: ج ۲ ص ۳۳۴.

(۳) المكي إذا خرج إلى الحل لحاجة له أن يدخل مكة بغير إحرام بشرط أن لا يكون جاوز ميقات الافاقي، غنية الناسك: ص ٦٤/ البدائع: ج ص ٣٧٦/ المبسوط للسرخسي: ج ص ١٨٧.

(د احرام په نیت دوه رکعته لمونځ کول)

د احرام په نیت د دوو رکعتو په لمانځه کښې باید د ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ څخه وروسته په اول رکعت کښې ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُوْنَ﴾ او په دوهم رکعت کښې د ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ څخه وروسته باید ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ وویل سي.(۱)

د احرام دوه رکعته لمونځ مستحب دی.(۲)

د احرام دوه رکعته لمونځ به په مکروه وخت کي نه کوي، بلکي پرېږدي به يې او وروسته يې راګرځول هم نسته.(۳)

---

(۱) التاتارخانية: ج ۲ ص ۲۲۳۱۵٤/ المحيط البرهاني: ج ۳ ص ۱٤/ الفتاوى الهندية: ج ۱ ص ۲۲۳.

(۲) الدر المختار: ج ۲ ص ۱۷۱/ إعلاء السنن: ج ۷ ص ۲۹۶۹.

(۳) ولا يصليها في الوقت المكروه، الدر المختار: ج ۲ ص ۱۷۱/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۳/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۶۳/ مجمع الأنهار في شرح ملتقى الأبحار: ج ۱ ص ۳۲۷ دار الاحياء بيروت).

که یو څوک فرض لمونځ وکړي او بیا احرام وتړي وروسته د احرام دوه رکعته لمونځ کول نه غواړي دغه فرض لمونځ کفایت کوي.(۱)

د احرام دوه رکعته لمونځ به په پټ سر کوي، اول دي احرام وتړي او سر دي هم پټ کړي بیا دي دوه رکعته نفل لمونځ اداء کړي ځکه په دغه وخت کي لا دی محرم نه دی او د غیر محرم له پاره په لڅ سر لمونځ کول مکروه دی چي د عاجزۍ په وجه نه وي او رخچینه (خولی) پر سرول سنت ده.(۲)

د احرام د دوو رکعتو نفلو څخه وروسته دي د عمرې نیت وکړي.

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۷۳/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۴۰/ التبيين: ج ۲ ص ۲۵۲.

(۲) مرقات: ج ۸ ص ۲۱۵/ الاختيار لتعليل المختار: ج ۱ ص ۱۴۳/ الهندية: ج ۱ ص ۱۰۶/ الشامي: ج ۱ ص ۴۷۴.

(د عمرې نیت او تلبیه)

د احرام تړلو په وخت کي دي په زړه کي د عمرې یا د حج نیت او د احرام قصد وکړي، چي احرام یې وتړی بیا دي نیت په ژبه وکړي، نیت یې دا دی

(اللّٰهُمَّ إِنِّيْ أُرِيْدُ الْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهَا لِيْ وَ تَقَبَّلْهَا مِنِّيْ)(۱)

ژباړه: اې اللّٰه زه اراده لرم د عمرې ته یې راته اسانه کړې او ته یې را څخه قبوله کړې.

د همدې کلماتو څخه وروسته درې ځلي دي «لبیک» یعني تلبیه ووایي محرم چي هر ځلي تلبیه شروع کړي درې ځلي پرله پسې ویل یې مستحب دي، د دغه تلبیې په منځ کي به خبري نه کوي.(۲)

---

(۱) إرشاد الساري: ص ۱۱۰ وص ۱۱۲.

(۲) و يستحب أن يكررها كل ما أخذ فيها ثلاث مرات وياتي بها على الولاء ولا يقطعها بكلام، البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۷۰/ اعلاء السنن: ج ۷ ص ۲۹۷۰/ الاختيار لتعليل المختار: ج ۱ ص ۱٤۳.

او تلبیه به نارینه درې ځلي په لوړ آواز او ښځینه به درې ځلي په ټیټ آواز سره وایي.(۱)

تر تلبیې وروسته درود شریف کرار ویل مستحب دی.(۲)

د تلبیې هغه الفاظ چې د ټولو فقهاوو پر اتفاق دی هغه د رسول الله ﷺ د تلبیې دغه الفاظ دي:

(تلبیه)

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَ النِّعْمَةَ لَكَ وَ الْمُلْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ.

ژباړه: په خدمت درته ولاړ یم یا الله، په خدمت درته ولاړ یم، په خدمت درته ولاړ یم، هیڅ شریک نسته تا لره، په خدمت

---

(۱) ورفع الصوت بها سنة إلانه لا يجهد نفسه كما يفعله العوام. البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۷۰/ الشامي: ج ۲ ص ۱۷۸/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۵۱.

(۲) و يستحب أن يصلي على النبي المعلم للخير صلى الله عليه وسلم إذا فرغ من التلبية ويخفض صوته بذلك، فتح القدير: ج ۲ ص ۳۵۲/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۳/ إعلاء السنن: ج ۷ ص ۲۹۷۰.

درته ولاړ يم، په تحقيق سره ټوله ثناء صفت او نعمتونه تا لره دي، همدا ډول پادشاهي تا لره ده او هيڅ شريک نسته تا لره.(١)

د تلبيې څخه وروسته چې کومه دعاء غواړي هغه دي وکړي ليکن د تلبيې څخه وروسته همدغه دعاء مستحب ده.

اللّٰهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ رِضَاكَ وَالْجَنَّةَ وَنَعُوْذُبِكَ مِنْ غَضَبِكَ وَالنَّارِ.(٢)

ژباړه: اې اللّٰه زه ستا څخه ستا رضاء او د جنت غوښتنه کوم او ستا د غصې او د جهنم څخه پناه غواړم. د نيت او تلبيې څخه وروسته احرام وتړل سو نو د هغو ټولو شيانو څخه ځان وساته چې د احرام د تړلو څخه وروسته منع وي.

---

(١) الموسوعة الفقهية: ج ١٣ ص ٢٦١/ البدائع: ج ٢ ص ٣٣٨/ البحر الرائق: ج ٢ ص ٥٦٤ إرشاد الساري: ص ١١٢ وص ١١٦/ الهداية: ج ١ ص ٢١٨.

(٢) رد المحتار: ج ٣ ص ٦٧٩ (القاهرة).

(د احرام مسائل)

۱- د احرام له پاره غسل كول د هر محرم له پاره د څلورو مذاهبو د امامانو په نزد سنت دی.(۱)

۲- د احرام له پاره غسل كول افضل دی اودس هم صحت لري.(۲)

۳- كه يو څوک د احرام له پاره غسل او اودس ونه كړي روا دی خو مكروه كار دی.(۳)

۴- د احرام لنګ او پټو سپين رنګ افضل دی خو بل رنګ هم صحت لري.(۴)

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۷۱/ غنية الناسك: ص ۶۷/ إعلاء السنن: ج ۷ ص ۲۹۶۲.

(۲) و إذا أراد أن يغتسل أو وضئ والغسل أفضل، البدائع: ج ۲ ص ۳۳۴/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۵۳ المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۴.

(۳) ولو أحرم بلا غسل ووضوء جاز ويكره، غنية الناسك: ص ۷۰/ اللباب: ص ۱۰۹.

(٤) و كونه أبيض أفضل من غيره كالتكفين، البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۶۲ الدر المختار مع حاشية رد المحتار: ج ۱ ص ٤٨١ كتاب الحج فصل في الاحرام/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۲.

۵– که چیرې محرم د احرام له پاره یوازې لنګ وتړي چې عورت یې په پټیږي دا هم روا دی.(۱)

۶– په تلبیه ویلو کې افضل دا دي چې د دوه رکعته لمانځه وروسته یې دستي ووایي په طیاره یا موټر کې هم صحت لري.(۲)

۷– هغه څوک چې یوازې تلبیه ووایي او د احرام نیت یې نه وي کړی محرم نه ګرځي.(۳)

---

(۱) و لو لبس ثوبا واحدا يستر عورته جاز، كذا في الاختيار لشرح المختار الهندية: ج ۱ ص ۲۲۲/الدر المختار: ج ۲ ص ۱۷۱.

(۲) ثم يلبي في دبر الصلوة أو بعد ما استوت به راحلته و التلبية في دبر الصلاة أفضل عندنا، الهندية: ج ۱ ص ۲۲۳/ الخانية على هامش الهندية: ج ۱ ص ۲۵۸/ الهداية مع فتح القدير: ج ۲ ص ۳۳۹.

(۳) و أما شرطه فالنية حتى لا يصير محرما بالتلبية بدون نية الاحرام الهندية: ج ۱ ص ۲۲۲/المبسوط للشيباني: ج ۲ ص ۴۵۶/ غنية الناسك: ص ۶۵.

۸- محرم که په میقات کې صرف نیت وکړي تلبیه یې نه وویل بیا یې په داخل د میقات کې وویل نو دم پرې لازمیږي.(۱)

۹- او هغه څوک چې یوازې د احرام نیت وکړي او تلبیه یې نه وي ویلې زموږ د مذهب مطابق یوازې په نیت کولو سره محرم نه ګرځي تر څو چې تلبیه یې نه وي ویلې.(۲)

۱۰- تلبیه یو ځل ویل شرط او فرض دي او تکرار یې سنت دی.(۳)

۱۱- په تلبیه کې شرط دا دی چې په ژبه یې ووایي یوازې په زړه کې قصد یعني په زړه کې ویل او نیت کول صحت نه لري، په تلبیه کې د حج یا عمرې معلومول سنت دي.(۴)

---

(۱) الهندية: ج ۱ ص ۲۵۳.

(۲) ولا يصير محرما عندنا بمجرد النية ما لم يضم إليها التلبية التاتار خانية على هامش الهندية: ج ۱ ص ۲۸۵/ غنية الناسك: ص ۶۵/ المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۲۰۸.

(۳) والتلبية مرة شرط وهو عند الاحرام والزيادة على المرة سنة والإكثار منها مستحب في كل حال، غنية الناسك: ص ۷۵/ لباب المناسک: ص ۱۱۴.

(٤) الشامي: ج۲ ص ۱۷۲/ الموسوعة الفقهية: ج۲ ص ۱۳۳/ لباب المناسک: ص ۱۱۳.

۱۲- که چا د تلبیې پر ځای د احرام په نیت «سُبْحَانَ اللّٰهِ» یا «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ» یا «لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ» یا «اَللّٰهُ أَكْبَرُ» یا نور دغسې الفاظ وویل احرام یې صحیح دی او محرم ګرځي که تلبیه ویلای سي او که نه.(۱)

۱۳- د تلبیې دغه خاص الفاظ سنت دي شرط نه دي.(۲)

۱۴- د تلبیې څخه مراد ذکر دی، دغه د تلبیې خاص الفاظ نه دي مراد.(۳)

۱۵- او ګونګی چي د حج یا عمرې نیت وکړي د ده له پاره مستحب دا دی چي د احرام د نیت سره د تلبیې سره ژبه

---

(۱) الهندیه: ج ۱ ص ۲۲۲/ لباب المناسک: ص ۱۱٤/ غنیة الناسک: ص ٧٦ و أما خصوص التلبیة فسنة لا شرط فإذا ترکها و أحرم بغیرها کره تنزیها لترك السنة، البحر الرائق: ج ٢ ص ٥٦٥/الشامي: ج ٢ ص ١٧٣.

(۲) الهندیة: ج ۱ ص ۲۲۲/ لباب المناسک: ص ۱۱۴/ غنیة الناسك: ص ۷۶.

(۳) و قول من قال أن التلبیة شرط مراده ذکر یقصد به التعظیم لا خصوصها، الشامي: ج ۲ ص ۱۷۳/غنیة الناسك: ص ۷۶/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۶۵.

وښوروي خو دا واجب نه ده او په لمانځه کي د ګونګي له پاره د ژبي ښورول نسته.(١)

١٦- تلبیه په لوړ آواز ویل سنت دي خو په زوره ویلو کي به تکلیف پر ځان نه راولي لکه عوام خلک.(٢)

١٧- که يې د تلبيې الفاظ په ژبه دومره کرار وویل چي خپله يې هم نه اوریدل دغسي ویل د صحیح قول مطابق معتبر نه دي.(٣)

---

(١) الفرع الثاني: في الأخرس، الأصح عند الحنفية يستحب له أن يتحرك لسانه بالتلبية مع النية، ولا يجب. الموسوعة الفقهية: ج ٢ ص ١٣٣/ الشامي: ج ٢ ص ١٧٢/ مسلك المنقسط: ص ١١۴.

(٢) ورفع الصوت بها سنة إلا أنه لا يجهد نفسه كما يفعله العوام، البحر الرائق: ج ٢ ص ٧۴ الشامي: ج ٢ ص ١٧٨/ فتح القدير: ج ٢ ص ٣٥١.

(٣) وكذا لو صح الحروف بلسانه ولم يسمع نفسه لم يعتد بها على الصحيح، غنية الناسك: ص ٧۴/ إعلاء السنن: ج ٧ ص ٢٩٧٢.

۱۸- په عرفات کي به تلبیه ډېره ډېره وایي.(۱)
دا تلبیه د لبیک تر نورو اذکارو ځکه ښه والی لري، چي د قیامت په ورځ به رسول الله ﷺ د الله جَلَّ جَلَالُهُ سره لومړی خبره په لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ سره وي.(۲)

۱۹- د عمرې تلبیه له احرام څخه شروع کېږي بیا تر هغه وخته چي د عمرې په طواف شروع کوي بیا به تلبیه ختمه کړي.(۳)

۲۰- عمرې کونکی به د صفا او مروا په سعي کي تلبیه نه وایي، ځکه د عمرې د طواف په شروع سره تلبیه پای ته ورسیده.(۴)

---

(۱) ويُلَبِّي في موقِفِه ساعةً، ولا يقطع التلبية، وهذا قولُ عامَّةِ العلماء. البدائع: ج ٢ ص ٣٥٣/ الهداية مع الفتح: ج ٢ ص ٣٧٤/ التاتارخانية: ج ٢ ص ١٦٣.

(٢) مناسک الحج (جديد کامل)، الشيخ ملا عبدالغني رحمه الله: ص ١.

(٣) فإنه يقطع التلبية إذا استلم الحجر وأخذ في طواف العمرة، البدائع: ج ٢ ص ٣٥٨/ الموسوعة الفقهية: ج ٣٠ ص ٣١٧/ الهداية: ج ١ ص ٢٤٢ محمود بن احمد العيني: ج ٥ ص ٢٠٠.

(٤) فإن التلبية تقطع بأول شروعه في طوافها، لباب المناسک: ص ١١٦/ الشامي: ج ٢ ص ١٧٨.

۲۱- د حج تلبیه د احرام څخه شروع کیږي بیا تر هغه وخته پوري به یې وایي چې د جمرة العقبة غټ شیطان د اولي ډبري په ویشتلو شروع کوي نو تلبیه به پای ته ورسوي.(۱)

(په احرام کې د خوشبویي د استعمالولو مسائل)

احرام ته ځکه احرام وایي چې د ده په سبب سره حرامیږي هغه مباح او روا کارونه چې تر احرام مخکښې روا وي لکه خوشبویي، د ګنډل سوي جامې اغوستل او داسي نور....(۲)

۱- محرم که ډیره خوشبویي استعمال کړي دم پر لازم دی او که لږ استعمال کړي صدقه پر لازمه ده، که خوشبویي خپله لږ وي نو د اندام اعتبار یې کیږي او خوشبویي یې اعتبار نه لري،

(۱) یقطع التلبیة مع أول الحصا یرمیها من جمرة العقبة في الحج الصحیح، لباب المناسک: ص ۲٤۸/ التاتارخانیة علی هامش الهندیة: ج ۱ ص ۲۹۵/ الهندیة: ج ۱ ص ۲۳۱/ الهدایة: ج۱ ص ۲۳۰.

(۲) جوهرة: ج ۲ ص ۳٦۵/ العلاج في أمراض الحجاج: مؤلف مولوي محمد سرور الحقاني ص ٦۷.

يعني كه يو غټ اندام لكه سر مخ، ږيره خوله، پندى، ورون، بازو، لاس، ورغوى او داسي نور.... كه هر يو ټوله په خوشبويه سو دم لازم دى كه تر اندام كم وي او يا اندام كوچنى وي لكه پوزه، غوږ، ستركي، ګوته، بريتونه، بيا صدقه ده او كه خوشبويي خپله ډېره وي بيا خوشبويي اعتبار لري او اندام اعتبار نه لري، يعني كه د اندام څلورمه برخه په خوشبويه سوه دم لازم دى او كه تر څلورمي برخي كم وي بيا صدقه ده.(۱)

۲- هغه خوشبويي چي ناظر يعني كتونكى يې ډېره بولي هغه ډېره بلل كيږي او هغه چي ناظر يې لږ بولي هغه لږ بلل كيږي.(۲)

۳- كه محرم په يوه مجلس كي په خپلو ټولو اندامو باندي خوشبويي ولګوي د ټولو اندامو په وجه يو دم لازم دى.(۳)

---

(۱) هكذا في محيط السرخسي و التبيين:/ الهندية: ج ۱ ص ۲۴۱/ الشامي: ج ۲ ص ۲۱۸ غنية الناسك: ص ۲۴۳/ لباب المناسك: ص ۳۴۶.

(۲) غنية الناسك: ص ۲۴۴/ فتح القدير: ج ۲ ص ۴۳۹.

(۳) لباب المناسك: ص ۳۴۷/ غنية الناسك: ص ۲۴۴/ مجامع المناسك: ص ۳۸۴.

۴- که محرم پر بدن باندي د خوشبويي د استعمال په وجه دم حلال کړي او خوشبويي د بدن څخه ليري نه کړي نو پر ده بل دم سته، ځکه خوشبويي د بدن څخه ليري کول واجب دي.(۱)

۵- محرم چي خوشبويي د احرام پر جامه استعمال کړي که د دغه خوشبويي مقدار تر لوېشت په لويشت کښي زيات سو او يوه ورځ يا يوه شپه دوام وکړي نو دم پر لازمېږي او که د خوشبويي مقدار تر دغه کم و يا مقدار پوره و خو پوره ورځ يا پوره شپه پاته نه سو نو بيا صدقه واجب ده.(۲)

۶- په کومه کوټه کښي چي خوشبويي پاشل سوې وي په دغه کوټه کي د محرم اوسېدل پروا نه کوي.(۳)

۷- د جامې هغه خوشبويي چي دم په لازمېږي که ژر پريولل سي د دم څخه خلاصيږي او صدقه هم نسته خو د پرېمنځلو په

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۸۳ الدر المختار مع الشامي: ج ۲ ص ۲۱۸/ غنية الناسك: ص ۲۴۶.

(۲) الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۸۳/ الشامي: ج ۲ ص ۲۱۸.

(۳) المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۱۳۶/ البدائع: ج ۲ ص ۴۱۸/ لباب المناسك ص ۳۵۶.

وخت کښې په ځان خصوصاً لاسونه د خوشبويي څخه ساتي د بل غير محرم په واسطه دې ليري کړي يا دې دستکلي يا کڅونه په لاس واغوندي او که بل احرام لري نو هغه دې استعمال کړي.(۱)

۸- که د چيښلو په شي کي د خوشبويي شی ګډه سي، لکه په چای کې چي هېل ګډه سي نو که د خوشبويي شی ډېر وي نو په ډېر چښلو سره يې دم لازميږي، په لږ چيښلو سره صدقه ده او که د خوشبويي شی مغلوب او لږ وي نو په چښلو سره يې صدقه لازمه ده، خو که يې په يوه مجلس کي په څو ځله وچښي نو بيرته دم لازم دی.(۲)

۹- د احرام په حالت کښې هغه شربت چښل چي خوشبويي غالبا ډېره وي دم لازم دی او که مغلوبه يعني لږ وي صدقه

(۱) غنية الناسك: ص ۲۴۳/ إرشاد الساري: ص ۳۵۵.

(۲) غنية الناسك: ص ۲۴۷/ الهندية: ج ۱ ص ۲۴۱/ شرح اللباب: ص ۳۵۳.

لازمه ده، که يې دغه د کموالي په صورت کښي څو ځله په يوه مجلس کښي وچښي نو دم لازم دی.(١)

١٠- کومه خوشبويي چي حقيقي بلل کيږي لکه عنبر، مسک، زعفران او داسې نور؛ که د پوخ سوي شي سره ګډ سي او وخوړل سي نو هيڅ شی نه واجبيږي، که څه هم غالب وي. همدارنګه کوم خواړه چي نه پخيږي که خوشبويه سي او خوشبو يې چي غالب وي، که څه هم خوشبويي نه کوي دم واجب دی.(٢)

١١- کومي ميوي چي ذاتي او طبيعي خوشبويي لري او د خوشبويۍ له پاره نه استعماليږي او وخوړل سي نو په خوړلو سره يې هيڅ شی نه لازميږي، لکه مالټه، سيب (مڼه)، انار، امروت، ام، خټکی، زردالو، شفتالو، ناک، اناناس، ګيلاس، انګور او داسي نور.(٣)

---

(١) غنية الناسك: ص ٢٤٧/ اللباب الشامي: ج ٢ ص ٢٢٨.

(٢) زبدة المناسک: ج ٢ ص ٣٥٥/ بدائع الصنائع: ج ١ ص ٤١٧/ الفتاوى الهندية ج ١ ص ٢٤١.

(٣) الفتاوى الهندية: ج١ ص ٢٤٠./ فتح القدير ج ٢ ص ٤٤٠.

۱۲- د هغه صابون استعمال په احرام کښې چې خوشبويي نه لري د هغه په استعمال سره شی نه لازمیږي خو که خیري يې لیري کولې نو مکروه دی او هغه صابون چې خوشبويي ولري که چیري داسي وي چې د خوشبويي اجزاء يې د پاکوالي تر اجزاو و لږ وي نو خوشبويي مغلوبه بلل کیږي، که دغه د خوشبويي اجزاء هغه د پاکوالي تر اجزاوو ډېر وي نو بیا خوشبويي غالبه بلل کیږي یعني که خوشبويي ډېره وي او ډېره استعمال سي نو دم پرلازم دی، که لږ استعمال سي یا يې خوشبويي لږ وي بیا صدقه ده.(۱)

۱۳- په احرام کښې د رانجو استعمالول پروا نه کوي که په دغه رانجو کي خوشبويي نه وي ګډه که خوشبويي ورسره ګډه

(۱) غنیة الناسك: ص ۹۰/ لباب المناسك: ص ۱۳۵/ فتاوی دار العلوم زکریا: ج ۳ ص ۴۴۴.

وي نو بيا په يو ځل او دوه ځله استعمال سره صدقه لازمېږي او په څو ځله استعمال سره دم لا زمېږي.(۱)

۱۴- په احرام کښې بايد داسي چپلکي په پښو سي چي د پښې د مخ دغه د منځ پورته هډوکی نه پټوي، دغه هډوکي ته په عربي کي کعب وايي او د دغه کعب توري څخه په دغه ځای کښې بيجلکه نه ده مراد.(۲)

۱۵- که محرم بې له عذره بوټونه او جرابي په پښو کړي، که پوره ورځ يا شپه وي دم پر لازم دی که تر دغه کم وي نو صدقه لازمه ده.(۳)

---

(۱) غنية الناسك: ص ۲۴۹/ فتح القدير: ج ۲ ص ۴۴۱/ المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۱۳۶.

(۲) البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۶۷/ فتح القدير: ج ۲ ص ۲۴۶/ الشامي: ج ۲ ص ۱۷۷/ المحيط برهاني: ج ۳ ص ۴۳/ بدائع الصنائع: ج ۲ ص ۱۸٦.

(۳) البدائع: ج ۲ ص ۴۱۰/ الشامي: ج ۲ ص ۱۷۷ بدائع الصنائع: ج ۱ ص ۲٦۸.

۱۶- په احرام کښې توس یا شړۍ پر داسې طریقه باندې پر ځان اچول چې مخ او سر یې لڅ وي پروا نه کوي.(۱)

۱۷- که پر محرم دانه راختلې وي دی یې کښېکاږي هغه وینه او اوبه وکړي یا غاښ وکاږي او هغه وینه وکړي، په دواړو صورتو کښې نه دم سته نه صدقه.(۲)

۱۸- محرم که د ګرمۍ له کبله د احرام پټو د اوږې څخه لیرې کړي یا د یخ له کبله پټو او لنګ دوه دوه کړي پروا نه لري.(۳)

۱۹- د محرم له پاره انګشترۍ په ګوته کول یا ساعت په لاس کول روا دي محرم که نر وي او که ښځه فرق نه لري.(۴)

---

(۱) الشامي: ج ۲ ص ۱۷۶/ محمودیة: ج ۱۰ ص ۴۳۷/ منحة الخالق علی البحر: ج ۲ ص ۵۷۰.

(۲) المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۱۳۷/ غنیة الناسك: ص ۹۲/ البدائع: ج ۲ ص ۳۱۸.

(۳) الشامي: ج ۲ ص ۱۷۰/ فتاوی دار العلوم دیوبند: ج ۶ ص ۴۲۱/ الهندیة: ج ۱ ص ۲۲۲.

(٤) إرشاد الساری: ص ۱۳۵/ الدر المختار: ج ۲ ص ۱۷۸/ الفقه الحنفي و :أدلته: ج ۱ ص ۴۲۲/الفقه الاسلامي وأدلته: ج ۳ ص ۲۳۱۷.

۱۲۰- په احرام کښې د سر اوږیرې ږمونځول یا د ږیرې خلا لول مکروه دي.(۱)

۲۱- که د محرم نوک مات سي تر ماتېدو وروسته یې پرې کړي هیڅ شی نه لازمیږي.(۲)

۲۲- نارینه او ښځې په احرام کې عطر نسي وهلای او نه په خوشبویو روغنیاتو وریښتان او بدن غوړولای سي او ښځې باید د کور دباندي هیڅکله په ځان باندي عطر ونه وهي، ځکه ښځه چې په ځان عطر ووهي او بیا د خلګو سره تېریږي د عطر و بوی یې پر بېګانه او نامحرمو خلګو ولګیږي دا ډول ښځې رسول الله ﷺ ګنهګاري بللې دي.(۳)

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۱۱ ص ۵۴/ الشامي: ج ۱ ص ۸۴/ النهر الفائق: ج ۱ ص ۴۲/ إرشاد الساري: ص ۱۳۳/ غنية الناسك: ص ۹۰.

(۲) التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۹۴/ الهندية: ج ۱ ص ۲۴۴.

(۳) أيما امرأة استعطرت فمرت على قوم ليجدوا من ريحها فهي زانية، رواه النسائي رقم الحديث ۵۱۲۶.

۲۳- د احرام په حالت کي د بام (ویکس) خوشبویي که ډېره وي او پر ټوله تندي ولګول سي دم لازم دی او که پر لږ حصه باندي یو وار ولګول سي بیا صدقه لازمه ده.(۱)

۲۴- د محرم له پاره د احرام تر تړلو مخکي پر بدن باندي د خوشبویي لګول سنت دي او د احرام پر پټو باندي دهغه خوشبویي لګول چي ذات یې تر احرام وروسته پاتیږي روا نه دي.(۲)

۲۵- که محرم د احرام تړلو مخکي خوشبویي استعمال کړه او د هغه خوشبویۍ بوی تر احرام تړلو وروسته هم پاته و پروا نه کوي.(۳)

---

(۱) شرح اللباب ص ۳۵۳.

(۲) فتح القدير: ج ۲ ص ۳۵۲/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۳/ إعلاء السنن: ج ۷ ص ۲۹۷۰.

(۳) البدائع: ج ۲ ص ۴۱۸/ المبسوط: ج ۴ ص ۱۳۶.

۲۶- که محرم د یوه لاس یا پښې ټول نوکان پرې کړي دم لازم دی.(۱)

۲۷- که محرم د لاسو نوکان یو ځای او د پښو نوکان بل ځای پرې کړه، نو بیا دوه دمه پر لازمیږي.(۲)

۲۸- که محرم ته احتلام پېښ سي بې له غسله بل هیڅ نه پر لازمیږي.(۳)

۲۹- په احرام کي چي د جماع په وجه کومه جزاء لازمیږي په دې کي د قصداً او سهوا، خبرتیا او ناخبرتیا د زور او رضا فرق نه سته د ټولو یو حکم دی.(۴)

---

(۱) الهداية مع الفتح: ج ۲ ص ۴۵۰/ ارشاد الساري: ص ۳۶۷/ الفتاوى الهندية: ج ۱ ص ۲۵۷.

(۲) الهداية: ج ۱ ص ۲۵۰ ارشاد الساري: ص ٣٦٨.

(۳) الهندية: ج ۱ ص ۲۴۴/ غنية الناسک: ص ۲۶۸.

(٤) الموسوعة الفقهية: ج ۴۰ ص ۲۸۱/ البدائع: ج ۲ ص ۴۶۲.

۳۰- که محرم ښځي ته په شهوت وګوري، یا فکر ووهي او انزال سي نه دم پر لازم دی نه صدقه.(۱)

۳۱- که چا د احرام په حالت کي خپلي ښځي ته په شهوت سره لاس وروړی او یا یې مچ کړه دم پر لازمیږي.(۲) که محرم د احرام په حالت کې خپل ځان د خپل لاس په واسطه انزال کړي نو دم پر لازمیږي.(۳)

۳۲- که عمره کوونکی د عمرې تر طواف وروسته د سر خریلو مخکي جماع وکړي عمره نه فاسدیږي البته دم پر لازم دی.(۴)

۳۳- محرم د احرام په حالت کي خپل ځان ته یا بل ته پیچکاری لګولای سي ځکه په ستن سره پوست سوری کیږي او ستن یو قسم دوا ده او محرم د پوست سوري کولو او دوا

(۱) المبسوط للسرخسي: ج ۲ ص ۱۳۳.

(۲) الهداية: ج ۱ ص ۲۵۱/ رد المحتار: ج ۲ ص ۲۸۵.

(۳) مجمع الأنهر: ج ۲ ص ۱۲۳.

(٤) غنية الناسك: ص ۲۷۰/ الشامي: ج ۲ ص ۲۳۰.

ځخه منعه نه دی او په احرام کی سګریټ ځکول مکروه دي.(۱)

۳۴- ځيني خلک په احرام کې د بدن د لګېدو په وجه نېکر اغوندي يا د ورنو سره خوشبويه پوډر اچوي، که دغه نېکر يې پوره ورځ اغوستی وي او يا دغه خوشبويي د پوډرو ډېره وي نو د دغه محرم اختيار دی که دم حلالوي او که شپږ مسکينانو ته نيمه کاسه غنم ورکوي، که درې روژې نيسي.

او که دغه نيکر پوره ورځ وانه غوندي او يا د پوډرو خوشبويي کمه وي بيا د دغه محرم اختيار دی که يو مسکين ته نيمه کاسه غنم صدقه ورکوي او که يوه روژه نيسي.(۲)

---

(۱) البدائع: ج ۲ ص ٤١٨/ الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۷۰/ فتاوی دار العلوم زكريا: ص ٤٤٣/ الشامي: ج ۲ ص ۱۷۸.

(۲) هندية: ج ۱ ص ٢٤٤/ مبسوط للسرخسي: ج ٤ ص ۱۳۷/ أما ما يجب فيه الصدقة إن شاء تصدق بما وجب عليه من نصف صاع أو أقل على مسكين أو صام يوما، الشامي: ج ۲ ص ۲۲۸/ اللباب: ص ۳۷.

۳۵- که یو څوک په احرام کې سر او ږیره په رنګ یا په نکریځو رنګ کړي نو دم پر لازمیږي.(۱)

۳۶- محرم ته د احرام په وخت کې عینکې اېښودل پروا نه لري.(۲)

۳۷- محرم د احرام په حالت کې اهلي کورني حیوانات لکه پسه، بزه، غوا، ګامیښه، اوښ، چرګان حلالولای سي د دغه اهلي (کورنیو) حیواناتو حلالول او خوړل جائز دي خو د کوترو حلالول په هر ځای کې منعه دي که څه هم عامي کوتري وي.(۳)

---

(۱) المبسوط للسرخسي: ج ٤ ص ١٢٣/ بدائع الصنائع: ج ٢ ص ٢٨٨.

(۲) فتاوی حقانية: ج ٤ ص ٢٧٢/ فتاوی دار العلوم ديوبند: ج٦ ص ٤٢٢.

(۳) وذبح الإبل والبقر والحيوانات الأهلية مباح وذلك لأنها لا تدخل في تحريم الصيد ولا محرمات الاحرام باتفاقهم. الموسوعة الفقهية: ج ٢ ص ١٧٠/ آپ کے مسائل: ج ٢ ص ١٥٨/ غنية الناسك: ص ٩٣/ معلم الحجاج: ص ١١٥.

۳۸- د احرام په حالت کې که يو څوک کيکه، شپږه، يا غوماشه مړه کړه، نو پر ده باندي صدقهورکول لازميږي، په صدقه کي يو مټ غنم، خورما يا بل داسي شي کفايت کوي.(۱)

۳۹- په حرم شريف کي ښکار کول وني پريکول هم منع دي همدارنګه په احرام کي ملخ وژل منع دي منی او مزدلفه د حرم په حدودو کي داخل دي د دې ځايو له ونو پريکولو څخه پرهيز لازم دی خو د عرفات ميدان د حرم له حدودو څخه دباندي دی د هغه وابنه پريکول هيڅ پروا نه لري.(۲)

۴۰- محرم ته د هغه حيوانانو وژل روا دي چي ده ته يا بل چا ته ضرر او تاوان رسوي لکه شرموښ، مار، لړم، موږک، منګږ، غوماشه، خروړی سپي، کارګه او نور داسي ضرر رسوونکي شيان، د دې شيانو په وژلو سره پر محرم هيڅ شی نه

(۱) الهداية: ج ۱ ص ۲٦۳ کتاب الحج.

(۲) بحر الرائق شرح کنز الدقائق: ج ۲ ص ۳٦۸/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۷۵/ احکام الحج: ص ۱۰۰ حضرت مفتی محمد شفيع رحمه الله/ اخبار مکة: ص ۱۳۰.

لازمیږي.(۱) که محرم مړ سو مخ به یې په کفن کې ورپټوي، دا ځکه چي په مرګ سره یې احرام له مابینه ولاړئ.(۲)

۴۱- بعضي خلګ په احرام کي ماسک تړي نو د مخ د څلورمي برخي څخه یې زیاته برخه پټیږي که پوره یوه ورځ یا شپه یې تړلی وي دم پر لازمیږي او که تر ورځ یا شپه کم وي بیا نیمه کاسه د غنمو صدقه پر لازمه ده، که د عذر په وجه یې تړلی وي ګنهګار نه دی البته صدقه به ورکوي.(۳)

(پر کعبه شریفه د طواف کولو فضیلت)

پر بیت الله شریف هره ورځ یو سل او شل رحمتونه د الله تعالی نازلیږي شپېته (۶۰) رحمته یې د طواف کوونکي له پاره څلوېښت یې د لمونځ کوونکي له پاره او شل (۲۰) یې و بیت

(۱) بدائع الصنائع في الترتيب والشرائع: ج ۲ ص ۱۹۷.

(۲) رد المحتار: ج ۲ ص ۱۶۲.

(۳) حاشية رد المحتار: ج ۲ ص ٤٨٨/غنية الناسك: ص ٤٧/ اللباب مع شرح: ص ٣٤١/ فتاوى دار العلوم زكريا: ج ٣ ص ٤٥٣.

الله شريف ته د کتونکي له پاره دي او څوک چي پنځوس طوافه وکړي هغه داسي د ګناه څخه پاکيږي لکه څرنګه چي د مور څخه د پيدا کېدو په ورځ پاک وي او په طواف کي دغه يوه پښه چي پورته کړي هغه بله پښه يې لا پر ځمکه نه وي ايښي الله جَلَّ جَلَالُهُ د ده يوه ګناه معاف کوي يوه نيکي ورته ليکي او يوه درجه يې پورته کوي.(١)

---

(١) وعن ابن عباس رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: ﴿ينزل الله في كل يوم على حجاج بيته الحرام عشرين و مائة رحمة، ستين للطائفين وأربعين للمصلين و عشرين ---
---للناظرين﴾ - رواه البيهقي: بإسناد حسن ١١٧٦٣، إرشاد الساري للقسطلاني: (ت٨٢٣) ٧٢٢/٧ إسناده حسن.

وعنه رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ﴿من طاف بالبيت خمسين مرة خرج من ذنوبه كيوم ولدته أمه﴾ رواه الترمذي وقال حديث غريب سالت محمداً يعني البخاري عن هذا الحديث فقال إنما يروي عن ابن عباس من قوله وعنه أيضا رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ﴿من طاف بالبيت أسبوعا لا يضع قدما ولا يرفع أخرى إلا حط الله عنه بها خطيئة وكتب له بها حسنة ورفع له بها درجة.﴾ رواه ابن خزيمه في صحيحه وابن حبان واللفظ له: الترغيب والترهيب: ج ٢ ص ١٢٣

کعبې شریفي ته په ولاړي یو ساعت کتل د کال تر عبادت بهتر دی په دې شرط چي د لمونځ او طواف طاقت نه لري.(۱)

(طواف)

طواف دې ته ویل کیږي چي پر کعبه شریفه باندي په یوه معلومه طریقه سره اووه ځله راګرځیدل وکړي.(۲)

(دطواف ډولونه)

طواف اووه (۷) ډوله دی: (۳)

---

(۱) مناسک الملا علي قاري: ص ۳۵۳.

(۲) الطواف هو الدوران حول الكعبة على الصفة المعروفة، الموسوعة الفقهية: ج ۲۵ ص ۱۱/ غنية الناسک: ص ۱۰۹/ رد المحتار: ج ۳ ص ۷۰۵/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۴۱ طبع (دار الاحياء).

(۳) يتنوع الطواف بحسب سبب مشروعيته إلى سبعة أنواع وهي طواف القدوم، طواف الزيارة، طواف الوداع، طواف العمرة، طواف النذر، طواف تحية المسجد الحرام، طواف التطوع، كذا عدها الحنفية الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۲۱/ لباب المناسك ص ۱۵۶/ غنية الناسك: ص ۱۰۹.

۱- طواف قدوم ۲- طواف زيارت ۳- طواف رخصت ۴- د عمرې طواف ۵- د نذر طواف ۶- د مسجد الحرام د تحيې طواف ۷- نفلي طواف.(۱)

(د طواف نيت او مسائل)

۱- د طواف اصلي نيت فرض دی او تعين يې مثلا (طواف زيارت، طواف رخصت) مستحب يا سنت دی.

۲- د طواف نيت به په زړه کي وکړي او په خوله به داسي توري ووايې اې الله! ﷻ زه ستا د بيتې د طواف اراده لرم ته يې راته اسانه کړې او ته يې راڅخه قبول کړې اصلي نيت هغه د زړه محکمه اراده ده د خولې توري نيت نه دی او يوازي دغه توري بې له د زړه د نيته کار نه کوي.(۲)

(۱) فتح القدير: ج ۳ ص ۳۸۹/ ارشاد الساري: ص ۹۷، ۹۸/ الهداية: ج ۱ ص ۲۷۳.

(۲) والمعتبر فيها عمل القلب اللازم للإرادة، الدر المختار مع الشامي: ج ۱ ص ۳۰۵.

۳- که یو څوک د طواف نیت ونه کړي نو همدغه طواف یې ندی معتبر.(۱)

۴- طواف تر نفلي لمونځو ثواب لري، خو تيز طواف کول او نورو خلګو ته تکليف ضرر رسول په همدغه طريقه به طواف نه کوي ځکه خلګو ته ضرر دی او خلکو ته ضرر رسول ناروا عمل دی.(۲)

۵- د طواف کولو په وخت کي د ښځو سره د بدن مښلولو څخه ځان نه ساتل دا عمل مکروه تحریمي او ناروا دی.(۳)

۶- د سعودي حکومت په طوافګاه کې بې له احرامه چا ته اجازه نه ورکوي چې طواف وکړي. نو که یو څوک د نفلي طواف لپاره احرام وتړي او طوافګاه ته داخل سي دا عمل د

---

(۱) غنية الناسک: ص ۱۱۰/ الباب المناسک: ص ۱۶۱.

(۲) شرح اللباب: ص ۱۸۷/ ارشاد الساري: ص ۵۵۸.

(۳) البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۸۷/ مسائل رفعت قاسمي: ج ۳ ص ۲۰۹ وص ۲۰۱.

علماوو له نظره د حکومت سره د يو ډول خيانت په معنا ګڼل کېږي.

علماء کرام فرمايي: کله چې يو څوک بل هېواد ته داخل سي، نو د هماغه هېواد له تابعينو څخه شمېرل کېږي. بناءً د هغه هېواد د قوانينو مخالفت کول شرعاً حرام دي.

نو هر طواف کوونکی ته پکار دي چې له داسې خيانت او د قانون له مخالفت څخه ځان وساتي.(١)

(د حجر أسود مسائل)

دا د جنت ډبره ده جبرئيل عليه السلام ابراهيم عليه السلام ته راوړې ده د کعبې شريفې د دېوال په جنوب شرقي کونج کې

(١)کل من يسكن دولة فإنه يلتزم قولاً أو عملاً بأنه يتبع قوانينها الخ . بحوث في قضايا فقهية معاصرة: ص ١۶۶.

تكملة فتح الملهم، شرح صحيح مسلم: ج ٣/ ص ٢۶٨ ـ ٢۶٩. المكتبه: دار إحياء التراث العربي (بيروت)

پرته ده او د مطاف د ځمکي څخه یو متراو (۱۰) سانتی لوړه پرته ده مخکي یوه تړوته وه ییا د زماني د حوادثو په وجه ماته سوه اوس اته ټوټې ده په یوه غته ډبره کي نیول سوې ده.(۱)

۱- د طواف د نیت وروسته به پر خپل راسته طرف روان سي هر کله چي حجر اسود ته برابر سي مخامخ به ودریږي او داسي به ووایي:

بِسْمِ اللّٰهِ، وَاللّٰهُ أَكْبَرُ، وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ. او د **اَللّٰهُ أَكْبَرُ** د ویلو په وخت کي به لاسونه تر غوږو پوري پورته کړي لکه په لمانځه کي او د لاسو ورغوي به حجر اسود ته مخامخ کړي او تر دغه وروسته به حجر اسود مچ کړي یا به یې مسح کړي او یا به اشاره ورته وکړي.(۲)

---

(۱) تاریخ مکة المکرمة: ص ۴۲ و معالم: ص ۴۸/ قاموس الفقه: ج ۳ ص ۲۱۰.

(۲) لباب المناسک: ص ۱۴۲/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۰/ فتح القدیر: ج ۲ ص ۳۵۷/ الهدایة: ج ۱ ص ۲۲۲/ رد المحتار: ج ۳ ص ۶۹۷،۶۹۸.

۲- د طواف شروع کول له حجر اسود څخه واجب دي.(۱)

۳- د طواف د نیت کولو په وخت کي چي څوک د حجر اسود برابري ته نه وي رسېدلي ډېر ليري وي په دغه وخت کي لاسونه پورته کول د څلورو سره امامانو په نزد بدعت او په اتفاق سره مکروه دي.(۲)

۴- د حجر اسود د اشارې په وخت کي حجر اسود ته مخامخ درېدل مستحب دي.(۳)

۵- د محرم له پاره د حجر اسود مچول يا مسح کول په داسي حال کي چي عطر پر پاشل سوي وي ندي روا او نه به يې مسح کوي بلکه اشاره به ورته وکړي، که يې په دغه حال کي مسح

(۱) إن الافتتاح من الحجر الاسود واجب، البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۷۴/ غنية الناسك: ص ۱۱۲.

(۲) غنية الناسك: ص ۱۱۳/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۰.

(۳) وهذا استقبال مستحب غير واجب، الهندية: ج ۱ ص ۲۲۵/ التاتار خانية: ج ۲ ص ۱۵۶.

کړي نو که لاس یا خولې ته ډېره خوشبويي ورسېده دم پر لازمېږي او که لږ خوشبويي وه صدقه پر لازمه ده.(۱)

۶- که د حجر اسود په مسح کولو یا مچولو خلکو ته ضرر رسيدی په دغه وخت کې به نه حجر اسود مچوي او نه به يې مسح کوي بلکې مخامخ به حجر اسود ته ودرېږي او لاسونه به پورته کړي، لکه لاسونه چې پر ایږدي او په لاسو سره به اشاره وکړي او دا به ووايي:

بِسْمِ اللّٰهُ، وَاللّٰهُ أَكْبَرُ، وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ.

تر اشارې وروسته به خپل لاسونه مچ کړي.(۲)

---

(۱) المبسوط للسرخسي: ج ۲ ص ۱۳۶/ البحر الرائق: ج ۳ ص ۵/ غنية الناسک: ص ۲۴۳/ارشاد الساري ص ۱٤٥.

(۲) لباب المناسک: ص ۱۴۵ غنية الناسك: ص ۱۰۳/ ارشاد الساري: ص ۱۸۷/ الهداية: ج ۱ ص ۲۲۱.

۷- د طواف یو شوط له حجر اسود څخه تر حجر اسود پورې دی.(۱)

او تر کوم طواف وروسته چې د صفاء او مروا سعي نه وي لکه نفلي طواف، طواف الوداع نو په هغه طواف کښې اضطباع او رمل هم نسته مګر د حج، عمرې او قدوم په طوافو کښې دوارہ سته.(۲)

(د اضطباع مسائل)

اضطباع یعني راسته اوږه لوڅول

۱- اضطباع دې ته وایي چې د احرام پټو تر راسته اوږه لاندې وباسي او پر چپه اوږه یې واچوي او راسته اوږه لڅه پرېږدي

(۱) ثم الشوط من الحجر الاسود الى الحجر الاسود، الهندية: ج ۱ ص ۲۲۵/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۷/ التاتارخانية على هامش الهندية: ج ۱ ص ۲۹۲.

(۲) شرح اللباب: ص ۱۷٦/ غنية الناسك: ص ۱۱۸ وص ۱۱۹/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۳٤.

چي د طواف په ټولو شوطونو کښي تر سره کيږي مګر د لمانځه کولو په وخت کښي بايد اوږه پټه سي.(۱)

۲- اضطباع په هغه طواف کي سنت ده چي تر هغه طواف وروسته د صفا او مروا سعي يعني تګ او راتګ کيږي لکه د عمرې طواف، طواف قدوم او طواف زيارت چي تر سر خرېيلو مخکي طواف کوي او وروسته بيا سعي کوي.(۲)

۳- د طواف په ټولو شوطونو کي اضطباع يعني د راسته اوږې لڅول سنت دي.(۳)

۴- مستحب دا ده چي د طواف تر شروع کولو لږ مخکي اوږه لڅه کړي.(۴)

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۵ ص ۱۰۹/ البدائع: ج ۲ ص ۳۴۲/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۵.

(۲) غنية الناسك: ص ۱۱۸/ الموسوعة الفقهية:ة: ج ۲۹ ص ۱۳۴.

(۳) لباب المناسک: ص ۱۷۶/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۱.

(٤) فتح القدير: ج ۲ ص ۳۵۵ وص ۳۵۹/ غنية الناسك: ص ۱۱۸.

۵- هر کله چې د طواف څخه فارغه سوه نو اضطباع «راسته اوږه لوڅول به ختم کړي» او اوږه به پټه کړي د طواف دوه رکعته لمونځ په لڅه اوږه باندي مکروه دی.(۱)

(د رمل مسائل)

۱- رمل دې ته وايي چې سړی چابک -چابک روان وي اوږې ښوروي لکه هغه جنګي پهلوان چې د دوو صفو په منځ کې په پهلواني سره ګرځي.(۲)

۲- رمل د نارينه له پاره د طواف په اولو درو شوطونو کښې قدمونه نږدې نږدې اخيستلو او د اوږو ښورولو ته رمل ويل کيږي په پاته شوطونو کښې رمل نسته.

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۳۴/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۱/ شرح اللباب: ص ۱۴۳.

(۲) الهندية: ج ۱ ص ۲۲۶/ التاتار خانية: ج ۲ ص ۱۵۶/ رد المحتار: ج ۳ ص ۷۰۵.

۳- اوږې ښورول چي رمل يې بولي په هر هغه طواف کي ستنه او سنت دي چي تر هغه وروسته د صفا او مروا سعي وي.(۱)

۴- رمل د طواف په اولو درو شوطو کي سنت دی په پاته څلورو شوطو کي به رمل يعني اوږې ښورول نه کوي.(۲)

۵- که محرم د طواف په ټولو شوطونو کي رمل وکړي شی نه پر لازميږي خو دغه فعل يې د سنت خلاف دی.(۳)

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۳۴/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۳/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵٤۱/ رد المحتار: ج ۳ ص ۷۰۵.

(۲) المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۱۳/ البدائع: ج ۲ ص ۳۴۱/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۳۵.

(۳) البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۷۸/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۳/ غنية الناسك: ص ۱۰۴.

۶- په کوم طواف کې چې رمل یعني اوږې ښورول او اضطباع یعني راسته اوږه لڅول بې له عذره که هر یو پاته سي پرېښول یې مکروه دي ځکه سنت پاته سو خو طواف یې صحیح دی.(۱)

۷- د طواف په دوران کې چې ګڼه ګوڼه وي په دې وجه دي رمل نه پرېږدي چې کله لاره خلاصه سوه بیا دي په ارام تګ سره رمل شروع کړي.(۲)

۸- او هغه طواف چې په کالو کې وي بلکل رمل او اوږې ښورول او چابک چابک تک نسته نو باید د ځانه شی را ونه باسي او

(۱) شرح اللباب: ص ۱۸۱.

(۲) الهداية: ج ۱ ص ۲۲۳.

که محرم مریض وي او ډېر ضعیف وي یا سپینږری وي بېله رمل څخه دي طواف وکړي.(۱)

(د حطیم شریف مسائل)

۱- حطیم شریف د کعبې شریفي په شمالي خوا کي دی د کعبې شریفي دننه حصه په حطیم شریف کي (۳) متره ده او په حطیم شریف کي د کعبې شریفي پر بام باندي د اوبو ناوه د (میزاب) رحمت ده.

که طواف کوونکی په حطیم شریف کي دننه تېر سي دغه طواف راګرځول غواړي افضله طریقه دا ده چي ټول طواف را وګرځوي.(۲)

---

(۱) لباب المناسک: ص ۱۴۸/ غنية الناسك: ص ۱۰۴/ معلم الحجاج: ص ۱۴۰.

(۲) ولو طاف في داخل الحجر فعليه أن يعيد والافضل أن يعيد الطواف كله، البدائع: ج ۲ ص ۳۱۴/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۲۹/ المنجد في :اللغة ص ۱٤۰.

۲- که څوک د عمرې په طواف یا د حج یعني طواف زیارت کې په حطیم شریف کې دننه تېر سي دغه طواف به بیرته راوګرځوي که یې نه راوګرځوي دم پر لازمیږي.(۱)

۳- که په طواف صدر، طواف قدوم یا نفلي طواف کې په حطیم شریف کې تبر سي د هر شوط په بدله کې چې په حطیم کې تېر سوی وي نیمه کاسه د غنمو صدقه لازمه ده.(۲)

۴- رکن یماني: د بیت الله شریفي جنوب غرب کونج چې د یمن په لوري واقع دی د رکن یماني مسح کول په هر شوط کې مستحب دي په دواړو لاسو به رکن یماني مسح کړي یا به یې په راسته لاس سره مسح کړي، په چپه لاس به یې نه مسح کوي

(۱) المبسوط :للسرخسي: ج ۴ ص ۲/ غنیة الناسك: ص ۱۱۴/ الهدایة مع الفتح: ج ۲ ص ۴۶۰.

(۲) وکل صدقة تجب في الطواف فهي لکل شوط نصف صاع، غنیة الناسك: ص ۲۴۰/ لباب المناسک: ص ۴۴۰/ الشامي: ج ۲ ص ۲۲۷.

او رکن یماني به نه مچوي او نه به سجده پر کوي، که یې مسح کولای نه سوای په لاسو به اشاره نه ورته کوي.(۱)

۵- رکن عراقي د بیت الله شریف شمال کونج کوم چي د عراق په لوري واقع دی او رکن شام د بیت الله شریف شمال غرب کونج د شام په لوري واقع دی.(۲)

۶- په طواف کي د قرآن کریم تر تلاوت ذکر کول افضل دي او کرار ویل مستحب دي.(۳)

په طواف کي دغه ذکر افضل دی:

---

(۱) الدر المختار مع الشامي: ج ۲ ص ۱۸۴/ لباب المناسک: ص ۱۵۱/ قاموس الفقه: ج ۳ ص ٤۹٤/ رد المحتار: ج ۳ ص ۷۰۷.

(۲) معلم الحجاج. ص ٦٥.

(۳) فتح القدیر: ج ۲ ص ۳۹۰/ اعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۰۳۹.

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ.(١)

٧- د طواف په منځ کې د دعاء له پاره درېدل او دعاء کول مکروه دي او په طواف کې چې دعاء کوي لاسونه به نه پورته کوي.(٢)

٨- په طواف کې د لمانځه په ډول لاسونه ایښول مکروه دي لاسونه به په طواف کې ایله نیسي.(٣)

---

(١) محيت عنه عشر سيئات و كتبت له عشر و رفع بها له عشر درجات، فتح القدير: ج ٢ ص ٣٥۶/ شرح النقاية: ج ٢ ص ٢۴۵/ إعلاء السنن: ج ٧ ص ٣٠۴١.

(٢) إنه صلى الله عليه وسلم دعا في الطواف ولم يرفع يديه، منحة الخالق على البحر: ج ٢ ص ۵٧٢/ شرح اللباب: ص ١۵٠/ غنية الناسک ص ١٢۶.

(٣) أما وضع اليدين كما في الصلاة فمكروه، إعلاء السنن: ج ٧ ص ٣٠۴٢/ غنية الناسک: ص ١٢٢.

۹- په طواف کي کعبې شريفي ته مخامخ کېدل حرام دي.(۱)

۱۰- طواف کول دوه وخته مکروه تحريمي دي، اول د فرضي لمانځه د جماعت په وخت کي او دوهم چي امام د جمعې خطبه وايي، دا دوه وخته طواف کول د څلورو مذهبو په نزد مکروه تحريمي دي.(۲)

۱۱- طواف کوونکی چي د فرضي لمانځه يا د جنازې د لمانځه د درېدلو په وخت کي د طواف څخه ووځي نو وروسته دغه طواف د سره راګرځېدل نه غواړي هغه پاته دي پوره کړي.(۳)

---

(۱) وأما محرماته فابتداء الطواف من غير الحجر ولو من الركنين واداء شئ من الطواف مع استقبال البيت، معلم الحجاج: ص ۱۲۶/ رد المحتار: ج ۳ ص ۶۹۹/ غنية الناسك: ص ۱۳۶.

(۲) غنية الناسك: ص ۱۲۷/ شرح اللباب: ص ۱۸۳.

(۳) فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۹/ المبسوط للسرخسي: ج ۲ ص ۵۴.

۱۲- د طواف په منځ کي د ضروري کار له پاره وتل روا دي پروا نه کوي.(۱)

۱۳-او د طواف د منځ څخه بې له ضرورته وتل مکروه کار دی خو طواف نه فاسدوي.(۲)

۱۴- په طواف کي د ديني مسئلې پوښتنه کول يا بل چا ته ورښودل دواړه روا دي.(۳)

۱۵- که څوک په مرداره جامه باندي طواف وکړي شی نه پر لازميږي خو مکروه کار دی ځکه سنت پاته سو چي هغه د جامې پاکوالی دی.(۴)

---

(۱) شرح اللباب: ص ۱۸۱/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۴۰.

(۲) الشامي: ج ۲ ص ۱۸۳/ غنية الناسك: ص ۱۲۶/ اللباب: ص ۱۸۳.

(۳) غنية الناسك: ص ۱۲۵/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۴۰.

(٤) الشامي: ج ۲ ص ١٦٢/ اللباب مع الشرح: ص ۳۹۲.

۱۶– په داسې حال کې طواف کول چې پاکې موزې یا چپلکې یې په پښو وي روا دي خو بې له عذره په چپلکو کې طواف کول بې ادبي ده.(۱)

۱۷– نفلي طواف په شروع سره لازمیږي که یې یو وار په نفلي طواف شروع وکړه نو بیا پوره کول پر لازم دي.(۲)

۱۸– که د طواف په منځ کې بې اودسه سي ولاړ دي سي اودس دي تازه کړي او د طواف پاته شوطونه دي پوره کړي د ټول طواف راګرځول ور باندي نسته.(۳)

۱۹– که څوک پر پښو د عمرې طواف ونه کړي په سپرتیا سره یې وکړي لکه پر بایسکل یا بل شي طواف وکړي که یې په پښو طواف کولای سوای خو بیا یې هم پر بایسکل یا بل شي

---

(۱) يجوز الصلاة مع الخفين والنعلين إذا كانا طاهرين فالطواف أولى، المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۵۵/ البدائع: ج ۲ ص ۳۱۳/ غنية الناسک: ص ۱۲۷.

(۲) غنية الناسك: ص ۱۰۸/ الشامي: ج ۲ ص ۲۲۲/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۲۳.

(۳) الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۳۱/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۹/ المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۵۴.

وکړی، نو بیرته به دا طواف راګرځوي که یې نه راوګرځوي دم پر لازم دی او که یې په پښو طواف نسوای کولای هغه که په سپرتیا سره طواف وکړي شی نه پر لازمیږي.(١)

٢٠- ځني خلک د طواف په وخت کي د کتاب له مخي څخه دعاء وایي او د خلکو ګڼه ګوڼه وي چي دغسي عمل کول د خلکو د ازار سبب جوړیږي او خلکو ته ضرر رسیږي او خلکو ته ضرر رسول ناروا عمل دی، ځني خلک په طواف کي په زوره زوره سره دعاګاني کوي او بیا یې نور حاجیان په لوړ آواز سره تکراروي د خلکو له پاره د تکلیف باعث ګرځي، دهغوی خشوع او حضور خرابوي له دې څخه هم اجتناب پکار دی.(٢)

---

(١) فلو طاف الزيارة أو العمرة راكبا أو محمولا أو زحفا بلا عذر فعليه الاعادة أو الدم، وإن بعذر فلا شي عليه، غنية الناسک: ص ١١۴.

(٢) إرشاد الساري: ص ١٨١ وص ١٨٣/ مسائل رفعت قاسمی: ج ٣ ص ١٩٧.

(د ملتزم شريف بيان)

۱- ملتزم شريف د کعبې شريفي د دروازې او د حجر اسود په منځ کي تقريباً دوه (۲) متره دی.(۱)

۲- ښه لاره د اده چي د طواف وروسته ملتزم شريف ته راسي، د طواف لمونځ دي وکړي بيا دي د زمزم اوبه وچښي.(۲)

۳- د طواف د شروع کېدو تر مخه ملتزم شريف ته ورتلل بدعت دی.(۳)

۴- کله چي ملتزم شريف ته راسي نو لاسونه او خپله سينه دي د کعبي شريفي په ملتزم پوري وموښلوي او د کعبې شريفي د دروازي پر چوکاټ دي لاسونه ونيسي او دعاء دي وکړي دا د

---

(۱) تاريخ مكة: ص ٤٦/ قاموس الفقه: ج ٥ ص ١٣٩.

(۲) الشامي: ج ۲ ص ١٨٥/ شرح اللباب: ص ١٥٤/ الموسوعة الفقهية: ج ٣٩ ص ٧٧.
ويستحب أن ياتي زمزم بعد الركعتين ثم ياتي الملتزم قبل الخروج إلى الصفاء

(۳) شرح اللباب: ص ١٨٧/ مجامع المناسک: ص ١٩٩.

دعاء د قبولیت خاص مقام دی چي نبي کریم ﷺ همداسي کړي وه او دعاء کول سنت ده.(۱)

(د طواف د دوه رکعته لمانځه مسائل)

۱– د طواف وروسته دوه رکعته لمونځ کول زموږ په مذهب کښي واجب دي.(۲)

۲– د طواف دغه دوه رکعته لمونځ تر هر طواف وروسته واجب دي که نفلي وي، واجب، مستحب، سنت او یا فرض طواف وي.(۳)

---

(۱) رد المحتار: ج ۳ ص ۷۵۲ (القاهره)/ ارشاد الساري: ص ٥٤٨/ مراقي الفلاح: ص ٦٠٢.

الانصاري الهندية: ج ۱ ص ۲۵۹.

(۲) ورکعتا الطواف واجب عندنا، البدائع: ج ۲ ص ۳۴۳/ التاتار خانية: ج ۲ ص ۲۵۸/

المبسوط للسرخسي: ج ٤ ص ۱۵.

(۳) لباب المناسک: ص ۱۷۱/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۴.

۳- د طواف دوه رکعته لمونځ که مکروه وخت نه وي نو سنت دا دی چې د طواف وروسته یې وکړي او که مکروه وخت وي بیا یې د مکروه وخت تر ختمېدو پورې ځنډول واجب دي.(۱)

۴- د طواف دوه رکعته لمونځ په دغه وختو کې مکروه دی:

(اول) د سپیدو راختلو وروسته بیا د لمر تر یوه نیزه راختلو پورې.

(دوهم) چې لمر پر سر ودرېږي.

(دریم) د مازدیگر د لمانځه وروسته د ماښام د لمانځه تر کولو پورې.

(څلورم) د خطبې په وخت کې هره خطبه چې وي.

(پنځم) چې امام په فرضي لمانځه شروع وکړي.(۲)

---

(۱) إعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۰۳۸/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۴/ رد المحتار: ج ۲ ص ۲۳۲.

(۲) لباب المناسك مع الشرح: ص ۱۷٤/ غنية الناسك: ص ۱۱۷.

۵- د طواف دوه رکعته لمونځ به په مکروه وخت کي نه کوي بلکي انتظار به کوي تر هغه وخته پوري چي مکروه وخت ختم سي.(۱)

۶- که چا د طواف دوه رکعته لمونځ په مکروه وخت کي وکړه نو دا نه دي روا بېرته دوهم وار راګرځول يې ضروري دي.(۲)

۷- د هر طواف دوه رکعتونه واجب به جلا جلا د هر يوه طواف له پاره کوي د سهار تر لمر ختو وروسته او وروسته تر فرضو د ماښام د سنتو تر مخه به يې اداء کوي.

۸- د طواف دوه رکعته لمونځ کول اول د مقام ابراهيم شا ته مستحب دي او که د مقام ابراهيم سره بل چا ته د دغه لمانځه په کولو سره تکليف رسيدی نو بيا دغه لمونځ په دغه ځای کي فضيلت نه لري تر دغه وروسته په کعبه شريفه کي دننه فضيلت لري بيا په حطيم شريف کي تر ميزاب رحمت

---

(۱) فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۹/ الشامي: ج ۲ ص ۱۷۹.

(۲) غنية الناسك: ص ۱۱۷/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸٤.

(ترناوي) لاندي، بيا په ټوله حرم کي او تر دغه وروسته د حرم څخه د باندي فضيلت نه لري مکروه دی.(۱)

۹- که يو څوک د طواف دوه رکعته لمونځ ونه کړي دم نه پر لازميږي ځکه هر وخت او هر ځای دغه لمونځ کيږي خو د حرم د حدودو دباندي دغه لمونځ کول مکروه دي.(۲)

۱۰- د طواف د ختميدلو وروسته به په لمانځه کي اوږه پټوي، اوږه لڅول يوازي په طواف کي وي، ځکه په لڅه اوږه سره لمونځ کول مکروه دی.(۳)

---

(۱) وإن لم يقدر على الصلاة بالمقام بسبب الزحمة يصلي حيث تيسر له من المسجد الحرام، التتار خانية: ج ۲ ص ۱۵۸/ المحيط البرهاني: ج ۳ ص ۱۸/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۶، و يستحب مؤكدا أداءها خلف المقام ثم في الكعبة في الحجر تحت الميزاب ثم الخ، منحة الخالق على البحر: ج ۲ ص ۵۸۰/الشامي: ج ۲ ص ۱۸۵.

(۲) الشامي: ج ۲ ص ۱۸۵/ لباب المناسك مع الشرح ص ۱۷۱.

(۳) رد المحتار: ج ۳ ص ۷۰۰/ الموسوعة الفقهية: ج ۵ ص ۱۰۹.

(د مقام ابراهيم بيان)

مقام ابراهيم د جنت ډبره ده جبرئيل عليه السلام ابراهيم عليه السلام ته راوړې وه د کعبې شريفي په جوړېدو کي به ابرهيم عليه السلام پر درېدی دغه ډبره د کعبې شريفي د شرق په خوا کي د حجر الاسود څخه ۵۰:۱۴ څوارلس نيم متره ليري په هغه ژړه قبه کي پرته ده او د ابراهيم عليه السلام د پښو پلونه مبارکان په کښې ستهـ!(۱)

مقام ابراهيم مچول او مسح کول بدعت دی نه به يې مچوي او نه به يې مسح کوي.(۲)

(۱) تاريخ و معالم ص ۶۰/ قاموس الفقه: ج ٤ ص ۱۰۱/ مسائل رفعت قاسمي: ج ۳ ص ۱٦۸.

(۲) ولا يقبل مقام إبراهيم ولا يستلم فإنه بدعة، غنية الناسك ص ۱۲۷/ زبدة المناسک ص ۱۳۵.

(د زمزم د اوبو بيان)

رسول الله ﷺ فرمايلي دي چي د ځمکي پر مخ ښه او بهترينې اوبه د زمزم اوبه دي.

د طواف څخه وروسته دې د زم زم اوبه وچښي څونه چي چښلای سي ودې چښي او پر سر دې هم توی کړي.

ابراهيم عليه السلام د الله ﷻ په حکم د شام څخه خپله ښځه بي بي هاجره رضي الله عنها او د هغې خپل شيدو خوړونکی ماشوم زوی اسماعيل عليه السلام مکې مکرمې ته راوستل د کعبې د ځای سره يې پرېښول او ځني ولاړی او د هاجري رضي الله عنها سره اوبه خلاصي سوې پر خپل ماشوم وبيرېدله صفا ته پورته سوه چي ګوندي يو څوک ووينې خو څوک يې ونه ليده د صفا څخه راکښته سوه د مروا پر خوا په

شېله کي په ځغاسته سوه بیا مروا ته پورته سوه اووه ځلي یې همدا سي تګ او راتګ وکړی پر اووم شوط چي مروا ته پورته سوه بږغ یې واورېدی نو سمدستي یې خپل ماشوم اسماعیل علیه السلام ته ورغله دا بږغ د جبرئیل علیه السلام وو جبرئیل علیه السلام د زم زم ځای په وزر یا پونده ووهه هلته د زم زم چینه په دغه مقدسه ځمکه کي راوبهېده دا هغه د ابراهیم علیه السلام معجزه ده چي نن یې ټول عالم مسلمانان په سترګوویني او د رسول الله ﷺ زړه مبارک په پرېمنځل سوی دی او د رسول الله ﷺ ناړي مبارکي په کډي سوي دي او دغه اوبو ته کتل د سترګو نظر تېزوي او په دغه اوبو کي د خوراک په شان موړتیا او د هر مرض شفاء سته لکه ابو ذرغفاري رضي

الله عنه چې په مکه مکرمه کې یوه میاشت تېره کړه یوازې یې د زم زم اوبه څښلې هم په مړېدی او هم په اوبه کېدی، په بل حدیث شریف کې راغلي دي چې څوک دغه اوبه په هر نیت باندې وڅښي د انسان هغه مقصد او حاجت پوره کیږي د زم زم د اوبو څښل مخ پر قبله ښه دي او د زم زم د اوبو څښل په ولاړې باندې روا دي او د زم زم اوبه د ځان سره وړل مسنونه طریقه ده که پر مریضانو باندې واچول سي نو مستحب دی الله ﷻ به شفاء ورکړي.(۱)

ډېر څښل یې د ایمان علامه ده هم د نفاق څخه د خلاصون علامه ده او د څښلو څخه وروسته پر سر او مخ باندی تویول

(۱) فقد روي الترمذي عن عائشة رضي الله عنها ويستحب حمله إلى البلاد الشامي: ج ۲ ص ۲۷۸ الموسوعة الفقهية: ج ۲٤ ص ۱۱٥ غنية الناسک ص ۱٤۱.

سنت کار دی د زم زم اوبه په راسته لاس په بسم الله ویلو سره او په درې ساه باندې ډیري اوبه وڅښي، د دنیا او د آخرت د جائز مقصدونو په نیت به یې وڅښي، د اوبو څښل په راسته لاس سنت دي ځکه چي شیطانان یې په چپه لاس څښي.(۱)

د زم زم په اوبو د بې اودسه اودس کول بې له کراهته جائز دی او د بدن یا جامې نجاست په پریولل مکروه دی.(۲)

د تبرک له پاره د هغه کفن استعمال چي په زم زم اوبو باندې پرېولل سوی وي یا لوند سوی وي روا دي او دا امید سته چي د دغه کفن په وجه دي الله تعالی د خپل عذاب څخه نجات ورکړي.(۳)

---

(۱) مسلم شریف: ج ۲ ص ۱۷۲ وص ۱۷۳.

(۲) الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۳۵۷/ غنية الناسك ص ۱۴۰/ الشامي: ج ۲ ص ۱۳۲.

(۳) فتاوى رحيمية: ج ۷ ص ۶۰/ فتاوى حقانية: ج ۳ ص ۴۶۳/ فتاوى محمودية: ج ۸ ص ۵۲۰.

د زم زم څاه د کعبې شریفي په شرق خوا کي د حجر اسود څخه ۲۰ شل متره او ۶۰ شپیته سانتی لیري پروت دی ۳۵.۵۰ پنځه دیرش نیم متره ژوروالی لري، د زم زم د اوبو چینلو په وخت کي به دعاوي ډېري کوي.

په آخر کي به الحمد لله ووایي.(۱)

---

(۱) وهو خير ماء على وجه الارض و ظهر بواسطة جبرئيل عليه السلام و نبع في أقدس بقعة على وجه الأرض وغسل به قلب المصطفى صلى الله عليه وسلم وأكثر من مرة وبارك فيه بريقه الشريف وهو طعام طعم وشفاء من كل داء، قال رسول ﷺ: ﴿خير ماء على وجه الأرض ماء زم زم فيه طعام من الطعم وشفاء من السقم أى إن اشرب مائها يغني عن الطعام ويشفي من السقام لكن مع الصدق﴾ كما وقع لأبي ذر الغفاري- - رضي الله عنه، الشامي: ج ١ ص ٩٦/ فتح القدير: ج ٢ ص ۴۰۰/ إعلاء السنن: ج ٧ ص ٣٢١٩/ الاختيار: ج ١ ص ١٠٠ وص ١٤١/ الموسوعة الفقهية: ج ٢٤ ص ١٦/ فتاوى النابلسي: ج ١ ص ١٥٤/ تاريخ المكة المكرمة ص ٧٨ المكرمة تاريخ ومعالم ص ٦٥ غنية الناسك ص ١٤٠.

(د صفا او مروا د سعي بيان او مسائل)

سعي دې ته ويل کيږي چي اووه واره د صفا او مروا په منځ کي تګ راتګ وکړي چي څلور واره د صفا او درې واره د مروا له خوا کيږي، د صفا او مروا سعي زموږ په مذهب واجب ده.(۱)

۱- سعي بايد د طواف څخه وروسته اداء سي د عمرې سعي د عمرې تر طواف وروسته اداء کيږي.

۲- د صفا او مروا په منځ کي د سعي د ځمکي اوږدوالی (۳۹۵) متره دی او بريې (۴۰) متره دی.(۲)

۳- څوک چي سعي شروع کوي نو لومړی دې د طواف په شان د حجر اسود استلام وکړي بيا دې د صفا و خوا ته ولاړ سي، د سعي نيت د زړه قصد او ارادې ته وايي او په ژبه سره يې ويلو

---

(۱) والسعي في الاصطلاح قطع المسافة الكائنة بين الصفا والمروة سبع مرات ذهابا و إيابا بعد طواف في نسك حج أو عمرة، الموسوعة الفقهية: ج ۲۵ ص ۱۱/ ثم السعي بين الصفا والمروة واجب عندنا وليس بركن/ إرشاد الساري ص ۷۵/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۸۲/ الهندية ج ۱ ص ۲۲۶.

(۲) مكة المكرمة تاريخ ومعالم ص ٦٦.

ته اړتیا نه سته په ژبه ویل یې مستحب دي، په سعي کي سنت دا دی چي تر طواف وروسته ژر وسي. د عذر او ستړیا له وجهي یې ځنډول پروا نه لري.(۱)

کله چي صفا ته ورنژدې سي نو مستحب دا دی چي باید دغه لاندي کلمات وویل سي:

«أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ تَعَالیٰ بِهِ»

ژباړه: د هغه ځای څخه سعي شروع کوم د کوم ځای څخه چي څښتن تعالی په آیت کي د هغه په نامه لومړی پیل کړی دی.

وروسته بیا په د قرآن کریم دغه آیت تلاوت کړي:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللّٰهِ﴾(۲)

(۱) ولو طويلا لا شيء عليه والسنة الاتصال به/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۵/ غنية الناسك ص ۱۲۸.

(۲) (سورة البقرة: ۱۵۸)/ تبيين الحقائق: ج ۲ ص ۲۷۹/ معلم الحجاج ص ۱۳۳.

ژباړه: بیشکه صفا او مروا د الله تعالی له شعایرو (نښانو) څخه دي.

صفا ته تر داسي اندازي به لوړ پورته کیږي چي کعبه شریفه لیدل کیږي، پر صفا او مروا د لوړ پورته کېدو وروسته کعبي شریفي ته مخامخ درېدل سنت عمل دی واجب نه دی او که څوک پورته نه سي مکروه کار دی البته کوم شی نه پر لازمیږي.(۱)

4- کله چي کعبه شریفه په نظر ورغله مخامخ دي بیت الله شریفي ته ودریږي لاسونه به داسي تر اوږو پوري پورته کړي چي ورغوي يې د آسمان خواته وي لکه په دعاء کي، بیا به د الله تعالی حمد او ثناء ووايي او درې ځله به په لوړ آواز تکبیر

---

(۱) ومن سنته الاستقبال/ شرح اللباب ص ۱۸۹/ غنية الناسك ص ۱۳۵/ ولو ترك الصعود على الصفا والمروة ولاشيء عليه لأن الصعود عليهما سنة فيكره تركه البدائع: ج ۲ ص ۲۱۸/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳٦۱.

«اَللّٰهُ أَكْبَرُ» ووايي او «لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ» به هم په لوړ آواز ووايي او پر رسول الله ﷺ باندي به په کښته آواز درود شریف ووايي بیا به په ډېر عجز او خشوع سره د ځان، نورو دعاء غوښتونکو، خپل هیواد او د ټولو مسلمانانو له مصیبتونو څخه د خلاصون او نیکمرغۍ له پاره دعاء وغواړي. رسول الله ﷺ چي به کله و صفا ته پورته سو دغه مبارکي کلمې به یې دري ځله په لوړ آواز ویلي: اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ او بیا به یې دغه کلمات ویل:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِيْ وَيُمِيْتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ(١)

٥- ځیني خلک چي پر صفا باندي پورته سي قبلي ته مخامخ ودریږي او لاسونه تر غوږو او اوږو پوري دري ځله پورته

(١) البدائع: ج ٢ ص ٣٤٤/ إعلاء السنن: ج ٧ ص/ المبسوط للسرخسي: ج ص ١٥/ إرشاد الساري ص ١٩٠.

كوي د هر وار سره تكبير وايي دغه عمل د سنت خلاف دى داسي عمل بايد ونه سي.(١)

د دعاء څخه وروسته به په عادي تګ سره په ډېر احتياط د مروا و خوا ته لومړى شوط شروع کړي او د صفا او مروا تر منځ هر ډول ذكر او دعاء كېدلاى سي، هر ډول دعاء چي يې زده وي او زړه يې غواړي او په هره ژبه چي وي، نارينه د صفا او مروا په سعي كي د لومړي زرغونو ګروپانو څخه تر زرغونو ګروپانو پوري به په نيمه ځغاسته يا ميانه ځغستلو سره وځغلي كله چي تر دوهم زرغونو ګروپانو تېر سو بيا به په خپل عادي تګ سره روان سي.(٢)

---

(١) كما يفعل بعض الجهلة رفع أيديهم إلى آذانهم وأكتافهم ثلاثا كل مرة مع تكبيرة فإنه خلاف السنة/ غنية الناسك: ص ١٢٩/ شرح اللباب ص ١٨٩.

(٢) ويستحب أن يكون السعي بين الميلين فوق الرمل دون العدو. الشامي: ج ٢ ص ١٨٦ شرح اللباب ص ١٩٠/ غنية الناسك ص ١٣٠ معلم الحجاج ص ١٥٠ .

دغه تيز تګ د سعي په ټولو شوطونو کي سنت دی.(۱)

۶- د صفا او مروا تر منځ په سعي کي مخکي دوه زرغونه څلي ميلين اخضرين وه چي اوس ديوالونو پر ځای په چت کي لوړ زرغونه ګروپان لګيږي.

۷- او ښځي به د زرغونه ګروپانو تر منځ عادي تګ کوي نه به ځغلي په حياء کي به وي.(۲)

۸- که يو سړی د دغه زرغونو ګروپانو په منځ کي ونه ځغلي او يا د صفا څخه تر مروا پوري وځغلي د سنت خلاف دی خو کوم شی نه پر لازميږي.(۳)

---

(۱) وهو أي السعي بين الميلين سنة في كل شوط أي من أشواط السعي، اللباب مع شرح: ص ۱۹۲/الشامي: ج ۲ ص ۱۸٦.

(۲) الهداية: ج ۱ ص ۲۳٦/ مختصر الوقاية: ج ۱ ص ۳۱۳/ مراقي الفلاح: ص ٤۰٦.

(۳) ولو ترك السعي بين الميلين أو هرول في جميع السعي فقد أساء ولاشيء عليه، اللباب مع الشرح: ص ۱۹۲/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۶.

۹- د صفا څخه چې ولاړ سي و مروا ته مروا ته به هم د صفا پر طریقه پورته کیږي او هغه څه به وایي چې پر صفا یې ویل او قبلې ته به مخامخ ودریږي که څه هم کعبه شریفه نه معلومیږي.(۱)

۱۰- او ښځې دي د خلکو د هجوم په وخت کي پر صفا او مروا لوړ نه خیږي او د هغه زرغونو میلانو په منځ کي تیز تګ هم نه دی ورته روا.(۲)

۱۱- سعي د صفا او مروا تر منځ په لوړو منزلو کي هم صحیح کیږي ځکه سعي د صفا او مروا د غونډیو تر منځ تګ او راتګ ته ویل کیږي که رش ډیر زیات وي پر ځمکه باندي د

---

(۱) ویفعل ما یفعل علی الصفا/ الهندیة: ج ۱ ص ۲۲۶/ الهدایة مع الفتح: ج ۲ ص ۳۶۱.

(۲) الفقه الحنفي في ثوب الجدید: ج ۱ ص ٤٧٢/ التاتارخانیة : ج ۲ ص ۱۷۲/ غنیة الناسك ص ٩٤.

صفا او مروا په سعي کي تکليف وي نو د ضرورت په وجه علمای کرامو د دغه سعي د جواز حکم ورکړی دی او که ضرورت نه وي نو بيا به خامخا سعي پر ځمکه کوي.(۱)

۱۲- د سعي شروع د صفا څخه واجب ده او پر مروا باندي ختميږي. د صفا او مروه په مابين کي ترتيب واجب دی.(۲)

۱۳- که د مروا څخه شروع وسي نو دغه شوط اعتبار نه لري دا واجب ده چي دغه شوط به تر هغه نورو شپږو شوطونو وروسته راګرځوي او که يې دغه شوط نه راوګرځوی نو دم پر لازميږي.(۳)

---

(۱) صدرت هيئة كبار العلماء فتوى بجواز السعي عند الحاجة فوق السقف، الشيخ ابن المنيع: ج ۳ ص ابحاث هيئة كبار العلماء: ج ۱ ص ۱۵/ مجلة البحوث الإسلامية: ج ۱ ص ۱۷۹.

(۲) وتبداء بالصفا وتختم بالمروة/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۸۴./ الفقه الإسلامي ج ۳ ص ۱۷۱.

(۳) فيجب أن يعيده بعد سنة من الصفا فلو لم يعد فعليه دم لترك واجب البداة بالصفا/ غنية الناسك: ص ۱۳۲/ إعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۰۵۱./ زيلعي ج ۲ ص ۲۸۳.

۱۴- د صفا څخه تر مروا پوري او بیا بیرته د مروا څخه تر صفا پوري دا هریو جلا - جلا شوط دی.(۱)

۱۵- که د صفا او مروا سعي په حج یا عمره کي بې له عذره پاته سي دم پر واجب دی.(۲)

۱۶- که د سعي څلور یا ډېر شوطونه بې له عذره پاته سي دم لازم دی او که تر څلور لږ شوطونه پاته سي بیا د هر شوط له پاره نیمه کاسه د غنمو صدقه لازمه ده.(۳)

---

(۱) والسعي من الصفا إلى المروة شوط ومن المروة إلى الصفا شوط، وهو المختار/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۷/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۶۲.

(۲) وإن ترك السعي فيما بين الصفا والمروة رأسا في حج وعمرة فعليه دم عندنا/ المبسوط للسرخس: ج ۴ ص ۵۸ غنية الناسك: ص ۲۷۷/ الهندية: ج ۱ ص ۲۴۷.

(۳) لكل شوط مسكينا نصف صاع من بر أو قيمته/ فتح القدير: ج ۲ ص ۴۶۷/ اللباب ص ۳۹۳.

۱۷- که د حج سعي د اختر تر ورځو وځنډول سي نو مکروه کار دی البته کوم شی نه پر لاز میږي.(۱)

۱۸- د حج سعي د قارن له پاره تر طواف قدوم یا نفلي طواف وروسته تر طواف زیارت مخکي افضله ده او د تمتع او افراد کوونکي له پاره تر طواف زیارت وروسته ښه ده.(۲)

یادونه: د نیمي کاسې د غنمو اندازه یو کېلو او یو سل دوشپیته ګرامه (۱کیلو، ۱۶۲ګرامه) کیږي.(۳)

---

(۱) ولو أخر السعي عن أيام النحر ولو شهورا لا شيء عليه ويكره، غنية الناسك: ص ۲۷۸/ اللباب: ص ۳۹۳.

(۲) الشامي: ج ۲ ص ۱۸۵ اللباب: ص ۲۰۷/ منحة الخالق على البحر: ج ۲ ص ۵۸۳.

(۳) مقدار الصاع عند الحنفية الصاع= ۸ أرطال عراقية، الرطل العراقي: ۱۳۰ درهما فيكون الصاع ۱۰۴۰ در هما.

الدرهم= ۱۴ قيراط، والقيراط= خمس حبات شعير.

الدرهم= ۱۴ قيراط × ۵ حبات شعير= ۷۰ حبة شعير وتزن بالجرامات= ۲۳،۲ جراما تقريباً.

الصاع= ۲۳۰۲ جرام × ۱۰۴۰ درهم= ۲۳۲۵ جرام (۳۰۲ كجم تقريباً).

۱۹- که د عذر له کبله د صفا او مروا سعي تېوله یا یو څه پاته سي شي نه پر لازمیږي.(۱)

۲۰- که څوک بې له عذره تېوله سعي پر سپرلۍ یا د بل شي پر شا وکړي بېرته راګرځول غواړي که یې نه راوګرځوي دم پر لازم دی.(۲)

۲۱- که د عذر له کبله یې د بل پر شا یا پر بایسکل یا بل د سپرلی پر شي کي سعي وکړي نو بیا هیڅ شی نه پر لازمیږي.(۳)

---

(۱) أما إن ترك واجبا لعذر فإنه لا شيء عليه كما صرح به في البدائع في ترك السعي أنه إن تركه لعذر فلا شيء عليه، البحر الرائق: ج ۲ ص ۴۰/ البدائع: ج ۲ ص ۳۱۸/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۵ ص ۱۲.

(۲) ولو سعى راكبا من غير عذر لزمه دم إن لم يعد، البحر الرائق: ج ۳ ص ۴۰/ الفقه على المذاهب الاربعة: ج ۱ ص ۵۹۵.

(۳) وكذلك إن فعله راكبا فإن كان لعذر فلا شيء عليه، المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۵۹/ الشامي: ج ۲ ص ۲۲۵.

۲۲- که څوک سعي وکړي خو د سعي څخه مخکې يې طواف نه وي کړی نو دغه سعي ته هيڅ اعتبار نه ورکول کيږي ځکه سعي د طواف څخه وروسته صحيح کيږي.

۲۳- د عمرې سعي په احرام کې واجب ده.(۱)

۲۴- که د عمرې سعي په احرام کې ونه کړي بلکې تر سر خريلو وروسته يې وکړي يو دم پر لازم دی.(۲)

۲۵- د عمرې د يوه واجب په پرېښولو سره دم واجبيږي.(۳)

۲۶- که يو څوک د جنابت يا حيض په حالت کې سعي وکړي نو دغه سعي يې صحيح ده اما گنهکار سو، ولې صفا او مروا خو پخوا تر مسجد حرام دباندي وه خو اوس په مسجد حرام کې داخله ده نو مسجد ته د جنابت يا حيض په حالت کې بې له

---

(۱) غنية الناسك: ص ۱۳۲/ لباب المناسك ص ۱۹۳.

(۲) الايقاع بين السعي والحلق في العمرة فيلزمه دم لترك الترتيب/ غنية الناسك: ص ۱۳۴/ لباب مع الشرح ص ۱۹۷.

(۳) معلم الحجاج.

ضرورته داخلېدل حرام دي، باید په پاکي سره ور داخل سي.(۱)

۲۷- په سعي کي خبري کول یا د خبرو له پاره درېدل مکروه کار دی.(۲)

۲۸- که یو څوک د سعي په شوط کي د منځ څخه د لمانځه یا او داسه له پاره ووځي نو کله چي بیرته راسي دغه شوط له سره راګرځول نه غواړي د هغه ځای څخه دي یې پوره کړي.(۳)

۲۹- ځیني خلک تر هر نفلي طواف وروسته په کالو کي سعي کوي چي ته ورتهووایي، حاجي صاحب تر نفلي طواف وروسته سعي نه سته دی په جواب کي تا ته داسي وایي ته یې اوس ما ته راښیې؟ زه د کوم ځای څخه راغلی یم، نو دا یوازي

(۱) ومنها أنه يحرم عليهما وعلى الجنب الدخول في المسجد/ الهندية: ج ۱ ص ۳۸/ الشامي: ج ۲ ص ۱۲۶.

(۲) مكروهات السعي البيع والشراء والحديث/ غنية الناسك: ص ۱۳۴/ اللباب: ص ۱۹۷.

(۳) فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۹/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۲.

ناپوهي ده باید دی ځان پوه کړي او د حج او عمري د سعي يې ځخه ماسيوا بله نفلي سعي نه کيږي.(۱)

۳۰- که یو چا ته د سعي په مینځ کي شک پیدا سو نو پر هغه لږ دې عمل وکړي مثلاً د ده شک وي چي پنځه دي که څلور نو څلور دي يې حساب کړي او که د سعي تر ختميدلو وروسته شک ورته پیدا سو، بیا نو همدغه شک اعتبار نه لري شی نه سته.(۲)

(د حلق «سر خرييلو يا کوچنی کولو» بيان او مسائل)

۱- محرم چي کله د احرام څخه د وتلو وخت وي ټول سر يا د سر څلورمه برخه چي وخريي او يا يې کوچني کړي د احرام څخه وځي، او ښځي يوازي قصر کولای سي يعني د ګوتي د بند په

(۱) الفقه الحنفي و أدلته: ج ۱ ص ٤٣٧/ غنية الناسك: ص ۱۳۷.

(۲) ولو شك في عدد أشواط السعي أخذ بالأقل كما قالوا في الطواف، غنية الناسك: ص ۱۳۰ الفقه الإسلامي وأدلته: ج ۳ ص ۲۲۲۹/ وأما إذا شك بعد الفراغ فلاشی عليه غنية الناسک ص ۱۳۱.

انداز‌ه به د ټول سر څخه د وریښتانو څوکي غڅي کړي بیا د احرام څخه وځي، که ښځي د څلورمي برخي څخه کم وریښتان غڅي کړه نو بیا د احرام څخه نه سي وتلای د خپل خاوند سره یو ځای کېدل ورته حرام دي او د ښځي سر خریل حرام دي.(۱)

۲- د احرام څخه د وتلو له پاره د وریښتانو د کوچني کولو په انداز‌ه کي د نارینه او ښځي فرق نسته هر یو به د سر د څلورمي برخي وریښتان د کوتي د بند په انداز‌ه یا یو څه ډېر غڅي کوي.(۲)

۳- عمري کوونکی چې د عمرې تر طواف وروسته سعي وکړي نو سر به وخریي نو که د سعي تر مخه سر وخریي د احرام څخه وځي البته دم پر لازم دی.(۳)

---

(۱) معلم الحجاج: ص ۲۱۹ و شرط الخروج منه أی من إحرام العمرة والحج في الجملة الحلق أو التقصير قدر ربع شعر الرأس في وقته/ اللباب مع الشرح: ص ۱۰۴/ غنية الناسك: ص ۶۴/ الهداية: ج ۱ ص ۲۳۱/ رد المحتار: ج ۲ ص ۲۲۵.

(۲) الهندية: ج ۱ ص ۲۳۱/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۶۰۶/ البدائع: ج ۲ ص ۳۳۰ تبيين الحقائق: ج ۲ ص ۲۰۸،۲۰۷.

(۳) غنية الناسك: ص ۱۷۵/ اللباب: ص ۲۵۴.

۴- نارینه محرم ته د احرام څخه د وتلو له پاره په سر خرپیلو او لنډولو کي اختیار سته، که سر خریي او که یې غڅي کوي البته د سر خرپیل ورته افضل دي د هر خرپیل سوي وربښته په بدل کي الله ﷻ یوه نیکي ورکوي او یوه ګناه یې معافوي.(۱)

۵- که د محرم د سر وربښتان د ګوتي د بند تر اندازې کوچني وي نو بیا له احرام څخه بې له سر خرپیلو نه وځي.(۲)

۶- که د محرم په سر کي دانې وي سر نه سي خریلای او هم یې د سر وربښتان د ګوتي د بند تر اندازې کوچني وي د دغه محرم څخه دواړه ساقط دي بې له سر خرپیلو او کوچني کولو له احرام څخه وځي او کوم شی هم نه پر لازمیږي.(۳)

(۱) غنیة الناسك: ص ۱۷۳/ البدائع: ج ۲ ص ۳۲۸ النبي ﷺ علمهم في حجة الوداع دعا للمحلقين ثلاثا و للمقصرين مرة واحدة، رواه مسلم: رقم الحديث ۱۳۰۱.

(۲) اللباب مع الشرح: ص ۲۵۳/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۷/ غنية الناسك: ص ۱۷۵.

(۳) غنية الناسك: ص ۱۷۵/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۲۲۰/ المحيط البرهاني: ج ۳ ص ۸۱.

۷- که د محرم پر سر ورېښتان نه وي، یا پیس ناروغي ولري نو یوازي د چارې تېرول پر سر باندي واجب دي.(۱)

۸- که د حج یا عمري محرم سر د حرم د حدودو څخه دباندي وخریي د احرام څخه وځي البته دم پر لازم دی.(۲)

۹- که محرم د احرام ټول افعال اداء کړي وي او په دغه وخت کي خپل یا د بل محرم سر وخریي هیڅ شی نه پر لازمیږي.(۳)

۱۰- که محرم تر وخت مخکې د بل محرم سر ورو خریي پر سر خروونکي باندي نیمه کاسه د غنمو صدقه لازمه ده او په هغه محرم چي سر یي خرییل سوی دی دم لازم دی.(۴)

---

(۱) الشامي: ج ۲ ص ۱۹۷/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۱/ منحة الخالق على الحاشية البحر الرائق: ج ۲ ص ۳۴۶.

(۲) أي يجب الدم لو حلق للحج أو العمرة في الحل الشامي: ج ۲ ص ۲۲۵/ الهندية: ج ۱ ص ۲٤۷/فتاوي حقانية: ج ٤ ص ۳۷۳.

(۳) لباب المناسك ص ۲۵۳/ شرح النقاية لملا علي القاري: ج ۲ ص ۲۹۱.

(٤) غنية الناسک ص ۲۵۸/ الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۸۴/ زبدة المناسک ص ۱۹۸.

۱۱– د محرم له پاره تر سر خریلو وروسته برېتونه او نوکان کوچني کول مستحب دي که محرم د احرام په حالت کي تر سر خریلو مخکي بغلونه وخریل که دواړه بغلونه او یا یو یې وخریي دم پر لازم دی.(۱)

۱۲– د محرم له پاره د وربښتانو کښل غچي کول او خریل یا په دواء لیري کول فرق نه لري د ټولو یو حکم دی.(۲)

۱۳– که محرم د پزي یا د ږیري وربښتان وکاږي د هر وربښته په مقابل کي به د یوه لاس یوه لپه غنم صدقه کوي.(۳)

---

(۱) الجواب يجب عليه الدم، فتاوى السعدية: ج ۱ ص ۵۲ مؤلف مولانا المرحوم المبرور السيد أسعد بن أبي بكر أفندي الحنفي رحمه الله تعالى/ فتاوى رحيمية: ج ۸ ص ۹۵/ الهداية: ج ۱ ص ۲٤۹.

(۲) الهندية: ج ۱ ص ۲٤٤/ الشامي: ج ۲ ص ۲۲۱/ غنية الناسك: ص ۲۵۷.

(۳) الهندية: ج ۱ ص ۲٤۳/ البحر الرائق: ج ۳ ص ۱٤.

۱۴- او که محرم د ږيري او د سر د وريښتانو څلورمه برخه وخريل نو دم پر لازم دی او که يې له څلورمي برخي څخه کمه اندازه و خريل بيا صدقه لازميږي.(۱)

۱۵- د سترګو څخه د باڼوګانو په کښلو هيڅ شی نه لازميږي.(۲)

۱۶- که محرم د سر يا د ږيري څلورمه برخه لنډه کړه دم پر لازم دی.(۳)

۱۷- ځيني خلک د دې له پاره چي د سر ښکلا له لاسه ورنه کړي نو په خپله يا په بل ملګري يا په نايي د سرله ځينو برخو څخه لږ-لږ وريښتان غچي کړي او ځان له احرام څخه وتلی

(۱) التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۹۲/ ملا علي القاري: ص ۳۲/ البحر الرائق: ج ۳ ص ۸/ الاختيار لتعليل المختار: ج ۱ ص ۱٦۲/ اللباب: ج ۱ ص ۲۰۵،۲۰٦ .

(۲) معلم الحجاج ص ۲٤۹.

(۳) التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۹۲/ نهر: ج ۲ ص ۱۱۹.

بولي، حال دا چي دا طريقه صحيح نه ده که څوک په داسي حالت کي پوره ورځ يا شپه تېره کړي دم پر واجبېږي.(۱)

۱۸- ځيني خلک د عمرې د طواف د سعي صفا او مروا په منځ کي تګ راتګ وکړي وروسته حلق سر خرييل يا کوچني کول نه کوي متصل د بلي عمرې له پاره احرام تړل شرعا ممنوع دي، په دغه صورت کي دم پر لازمېږي.(۲)

(د خنثى «نرښځي» د احرام بيان)

نرښځى يعني چي نر او ښځه يې نه وي معلوم په ټولو احکامو کي د ښځي غوندي دی د پردي نارينه يا ښځينه سره يې اوسېدل روا نه دي.(۳)

---

(۱) معلم الحجاج ص ۲۱۹ الاختيار لتعليل المختار: ج ۱ ص ۱٦٥/ الهداية: ج ۱ ص ۲۳۱/ ارشاد الساري ص ۲٥۲ وص ۲٥۳.

(۲) الهندية: ج ۱ ص ۲٥۴ الهداية: ج ۱ ص ۲۷۱.

(۳) معلم الحجاج ص ۱۰۲.

نرښځی په ځينو مسائلو کي د ښځي سره فرق لري ښځه سر نه سي خرپيلای البته نرښځی به سر خريي.(۱)

(مسجد تنعيم)

دا د مسجد عائشه رضي الله عنها په نوم سره مشهوره دی، تنعيم د دي ځای نوم دی کوم چي د حرم له حدودو څخه وتلی دی او له دې ځايه نبي کريم ﷺ په حجة الوداع کي حضرت عائشه رضي الله عنها ته د عمرې حکم کړی و. ځکه له دې ځايه عمره کول افضل دي.

(مسجد جعرانه)

مسجد جعرانه هم د حرم د حدودو څخه دی ځکه نبي کريم ﷺ له همدې ځايه څخه د عمرې له پاره احرام تړلی دی.

له دې ځايه عمره کولو ته په عامه اصطلاح کي غټه عمره او له تنعيم څخه عمره کولو ته کوچنۍ عمره ويل کيږي د دې دواړو مقاماتو د مسافې په لحاظ يې دا نومونه ايښودل سوي دي

(۱) فتح المعين: ج ۱ ص ۴۹۶.

لیکن کوچنۍ او غټه عمره حقیقتاً نسته له دوارو ځایونو جعرانه او تنعیم څخه د عمرې په اجر او ثواب کي هیڅ فرق نسته.(۱)

د جعراني مسجد د مکې مکرمې د شمال شرق خواته د طائف پر لار د مسجد الحرام څخه (۲۲) کیلو متره لیري واقع دی.

(د ښځو اړوند مسائل)

۱- ښځه د خپل خاوند او د هغه محرم سره حج او عمرې ته تللای سي چي نکاح یې په هیڅ وخت کي نه ورسره صحیح کیږي، دغه خاوند او محرم به امین او عاقل وي، بالغ به وي، فاسق او بې باکه انسان به نه وي، د ښځي له پاره چي د حج او عمرې په سفر کي خاوند یا محرم لازم بلل سوی دي دا هغه سفر دی چي د درو ورځو څخه زیات وي مطلب (۷۸) کیلو متره وي چي دا شرعي سفر دی که د حج، عمري یا بل سفر وي

(۱) د حج او عمري مسئلي ص ٤٢٥ وص ٤٢٦ . مؤلف مولنا محمد رفعت قاسمي حفظه الله.

په دغه کي ځوانه او زړه ښځه فرق نه لري د دواړو له پاره لازم دی.(١)

٢- ښځه د عدې په وخت کي حج او عمرې ته نه سي تللای که د طلاق عده وي او که د وفات عده وي فرق نه لري، البته که د عدې په وخت کي حج يا عمرې ته ولاړه نو په دې سفر کولو سره ګنهکاره ده.(٢)

٣- که چيري ښځه د احرام تړلو په وخت کي په حيض کي وي نو غسل به کوي ځکه د احرام له پاره غسل سنت دی.(٣)

---

(١) والمحرم في حق المرأة شرط شابة كانت أو عجوزة إذا كان بينها وبين مكة مسيرة ثلاثة أيام/المحيط البرهاني: ج ٣ ص ٣٩٤/ البدائع: ج ١ ص ٣٠٠/ الهندية: ج ١ ص ٢١٩/ التاتارخانية: ج ٢ ص ١٤٩/ الشامي: ج ٢ ص ١٥٨ . قال ابن حجر رحمه الله، وقوله ﷺ: ﴿لا تسافر المرأة إلا مع محرم﴾ رواه البخاري رقم الحديث ٣٠٠٦ ، ومسلم رقم الحديث ١٣٤١ فتح الباري: ج ص ٧٧/ رد المحتار: ج ١ ص ٧٣٧.

(٢) وكذلك يحرم عليها الخروج إلى الحج أو العمرة إذا كانت معتدة عدة طلاق أو وفات. الفقه على المذاهب الأربعة: ج ١ ص ٥٧٣/ البدائع: ج ٢ ص ٣٠١ الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ١ ص ٤٧٢.

(٣) البدائع: ج ٢ ص ٣٣٤/ الشامي: ج ٢ ص ١٧٠/ الموسوعة الفقهية: ج ١٨ ص ٣١٩.

۴- ښځه په احرام کې ګنډلې کالي اغوستلای سي يعني ښځه به په احرام کې خپلې عادي او ګنډلې جامې اغوندي لکه پرتوګ، قميص، انګيا او داسې نور.... (۱)

۵- ښځه به سر پټوي بوټونه او موزې په پښو کولای سي او دستکلې هم په لاس کولای سي.(۲)

۶- ښځه د احرام په حالت کې که څوک نه وي مخ به لڅ کړي البته که غير محرم څوک وي هم به مخ په عادي ډول نه پټوي، ځکه د احنافو مذهب دا دی چي د ښځې احرام په مخ کې دی او که بېګانه خلک وي نو ځوانانې او مخ پوټې ښځې به د ستر له پاره د مخ څخه ليري پر مخ ټوکر راځوړند کړي، د پيک په واسطه البته دا ټوکر به يې د مخ څخه ليري وي پر مخ به يې مونښتی نه وي، دغه ته سَدَل وايي.

---

(۱) الهداية: ج ۱ ص ۲۳٦/ ارشاد الساري ص ۱۱٤ وص ۱۱٥.

(۲) الزيلعي: ج ۲ ص ۳۲۳/ فتح القدير: ج ۲ ص ٤۰٥/ المبسوط للسرخسي: ج ۳ ص ۳۹. البته د دستکلو نه په لاس کول بهتردي الشامي: ج ۲ ص ۲۰٦/ البدائع: ج ۲ ص ٤۱۰.

د پردیو خلکو په مخ کي ښځي ته مخ ښکاره کول منع دي او په داسي طریقه سره مخ پټول واجب دي نو د حیاء او به یی د سترګو څخه نه وزي.(۱)

۷- که ښځه بې له ضرورته په احرام کي مخ پټ کړي که پوره ورځ یا پوره شپه ټول مخ یا د مخ څلورمه برخه پټه کړي دم پر لازم دی که تر ورځي کمه وي بیا نیمه کاسه غنم صدقه پر لازمه ده او که داسي وکړي چي مخ پټ کړي او ژر یې بیرته لڅ کړي بیا د هر وار په پټېدلو سره یو مُټ د غنمو صدقه پر لازمه ده.(۲)

الشیخ ملا عبد الغني آخند په خپل مناسک کي لیکلي دي که ښځه مخ پټ کړي، تر یو ساعت کم وي هیڅ شی نه پر لازمیږي

---

(۱) ذهب الفقهاء إلى أن احرام المرأة في وجهها فلا يجوز لها ستر وجهها/ الموسوعة الفقهية: ج ٣٥ ص ٢٠٢ المبسوط للسرخسي: ج ٤ ص ٣٩/ الشامي: ج ٢ ص ٢٠٥/ مناسك الملا علي قاري ص ٧٨/ فصل في تغطية الرأس والوجه فتاوى عثمانية ص ٣٧٤ . ٣٧٥/ الهداية: ج ١ ص ٢٣٦./ رد المحتار ج ٢ ص ١٦٢.

(۲) الموسوعة الفقهية: ج ٢ ص ١٨٢/ غنية الناسك: ص ٢٥٥.

او که یو ساعت پوره و دوولسمه برخه د پسه د قیمت به خیراتوي.(۱)

۸- ښځې ته په احرام کي د خولې او پزي پوټېده په ماسک یا بل شي سره ممنوع دي او په ځیني ښځو به نه خطاوزي که پوره ورځ یا شپه خوله پټه کړي دم پر لازم دی او که تر ورځ کم وي بیا نیمه کاسه د غنمو صدقه پر لازمه ده.(۲)

۹- دغه حکم چي ښځې به مخ نه پټوي دغه د احرام حکم دی د حرم حکم نه دی بلکي د احرام تر ختمېدلو وروسته به مخ پټوي لکه په نورو وختو کي.(۳)

---

(۱) مناسك الحج الجديد ص ۹۲./ التاتارخانية: كتاب الحج، ج ۳ ص ۵۷۷، ط: رشيدية.

(۲) غنية الناسك: ص ۲۵۵/ إرشاد الساري ص ۲۴۳/ رد المحتار: ج ۲ ص ٤۸۸/ فتاوى دار العلوم زكريا: ج ۳ ص ٤۵۳.

(۳) الموسوعة الفقهية: ج ٤۲ ص ۳۶۵/ الشامي: ج ۱ ص ۲۹۹./ المحيط البرهاني ج ۳ ص ۴۵.

۱۰- ښځه به تلبیه په داسي طریقه وایي چي خپله یې اوري او په بل به یې نه اوري.(۱)

۱۱- ښځه به حجر اسود او رکن یماني کي که ګڼه ګوڼه وي یعني د خلګو سره د بدن د مښلېدلو خطر وي نه به یې مچوي لکه په اوسني وخت کي یوه ته به هم نه ورځي.(۲)

۱۲- ښځه به په طواف کي رمل یعني د اوږو ښورول نه کوي.(۳)

۱۳- ښځه به د طواف لمونځ د مقام ابراهیم سره که د خلګو ګڼه ګوڼه وي نه به یې کوي بل ځای دي وکړي.(۴)

---

(۱) ولا ترفع صوتها بالتلبية لاجماع العلماء على ذلك/ الهندية: ج ۱ ص ۳۳۵/ غنية الناسك: ص ۹۴ الزيلعي: ج ۲ ص ۳۲۳.

(۲) الهداية مع الفتح: ج ۲ ص ۴۰۵/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۶۲۳.

(۳) ولا ترمل المرأة/ الفقه الاسلامي وأدلته: ج ۳ ص ۲۲۲۷/ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۶.

(٤) وكذلك لا تصلي في مقام إبراهيم في الزحام/ الفقه الحنفي في ثوبه الجديد : ج ۱ ص ۴۷۲/ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۶/ اللباب: ص ۱۲۸.

۱۴- د ښځي له پاره د ګڼي ګوڼي په وخت کي د صفا سر ته لوړه پورته کېدل صحيح نه دي.(۱)

۱۵- د ښځي له پاره همېشه دا افضل دي چي د کعبې شريفي څخه ليري طواف وکړي ځکه د ګڼي ګوڼي په وخت کي د نارينو سره د بدن مښلېدلو خطره وي او دغه د ښځي له پاره ناروا عمل دی.(۲)

۱۶- د ښځي له پاره په احرام کي زېورات استعمالول روا دي.(۳)

۱۷- که يو ښځه د حج يا عمرې د افعالو د اداء کولو له پاره د حيض د درېدو د رمل وخوري يعني د دواء په ذريعه حيض بند کړي دغه ښځه پاکه بلل کيږي لمونځ روژه او طواف زيارت

---

(۱) غنية الناسك: ص ۹۴/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۷۲.

(۲) اللباب: ص ۱۷۷/ مجامع المناسك: ص ۱۹۵/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۹.

(۳) البدائع: ج ۲ ص ۴۱۰/ مجامع المناسك: ص ۱۴۶.

کول يې صحيح دي تر هغه وخت پورې چې وينه يې ښکاره کيږي.(۱)

۱۸- ښځي ته دا مناسبه ده چې د احرام په حال کې يو کوچنی دسمال وتړي چې وربښتان يې ښکاره نه سي د دغسې دسمال تړل د ستر د وجوب له پاره دي، نه د احرام له پاره ځکه چې د ښځي په سر کې احرام نه سته که ښځه فرضا سر لځ پرېږدي کوم شی نه پر لازميږي، دسمال تړل د پردې نارينه په وړاندې واجب دی او سر لځول ګناه ده د عمرې او حج په احرام اړه نه لري.(۲)

۱۹- ځيني ښځي د احرام په حالت کې په اودس کولو کې د سر مسح پر پوړني او يا پر هغه ټوکر باندې کوي چې په احرام کې يې پر سر باندې تړلی دی يعني د لاسو اوبه يې سر ته نه

---

(۱) الهندية: ج ۱ ص ۳۸/ التاتارخانية: ج ۱ ص ۲۰۳/ عمدة المناسك ص ۶۰۱/ فتاوی رحيمية: ج ۳ ص ۹۰ (طبع دار الاشاعت).

(۲) معلم الحجاج ص ۹۹/ مؤلف مولانا مفتي سعيد أحمد پالنپوري رحمه الله/ احسن الفتاوي ج ص ٤٥٦٦.

رسیږي، دغه اودس یې نه صحیح کیږي ځکه په اوداسه کي د سر مسح فرض ده بیله مسحي اودس نه صحیح کیږي نو تر دغه اودس و روسته چي هر عمل کوي که لمونځ وي طواف وي او که سعي وي هغه داسي دي لکه بې اوداسه چي یې کړی وي چي د هریوه حکم بیان سوی دی.(۱)

۲۰- ځیني ښځي په طواف کي د نارینه وو په مینځ کي رواني وي او ځیني ښځي پر حجر اسود باندي چي ګڼه ګوڼه وي په هغه هم ورګډي سي ځیني ښځي بیا د مسجد الحرام په لمانځه کي د امام سره په جماعت کي وي پر هغه خپلو خاصو ځایو کي نه دریږي چي د مسجد الحرام د ادارې مسؤلینو ورته ټاکلي دي د نارینه وو تر څنګ ولاړي وي داسي لمونځ بیله ګټې دی که چیري د ښځو صف دمخه او دنارینه وو صف وروسته و دنارینه وو لمونځ نه کیږي، ځکه که چیري ښځه له نارینه سره څنګ پر څنګ ودریږي د دواړو څنګونو ته د دریدونکو

(۱) ولا یجوز مسح المرأة علی خمارها/ البدائع: ج ۲ ص ۷۱/ الهندیة: ج ص ۶/ الموسوعة الفقهیة: ج ۳۷ ص ۲۵۹/ آپ کے مسائل: ج ص ۹۰.

نارینه وو لمونځونه فاسدیږي او چي امام د ښځو د اقتداء نیت ونه کړي بیا نه فاسدیږي د کعبي شریفي امام د داسي ښځو د لمانځه نیت نه کوي، نو باید په داسي طریقه سره لمونځ ونه سي او که یې وکړي نو باید بېرته یې راوګرځوي، دا به ووایم چي نیکي برباد ګناه لازم، چي په ناخبرتیا او په نه پوهېدلو ځان مه خلاصوئ باید له داسي اختلاط څخه زموږ خویندي ځان وساتي.(۱)

چو کفر از کعبه خیزد کجا ماند مسلماني!

۲۱- که د ښځي پر نوکانو باندي هغه رنګ وي چي اوبه منع کوي د دغه رنګ سره اودس او غسل نه صحیح کیږي البته د رنګ لیري کول لازم دي که د دغه رنګ د استعمال څخه وروسته د جنابت یا حیض څخه د پاکېدلو غسل او اودس وکړي نو غسل او اودس یې نه صحیح کیږي اوس چي تر اودس او غسل وروسته یې کوم طواف او سعي کړي وي هغه

---

(۱) الدر المختار مع رد المحتار: ج ۱ ص ٤٢٦ باب الامامة/ فتاوى فريدية: ج ٤ ص ٢٦٩/ هندية: ج ۱ ص معلم الحجاج ص ۱۷٤.

د جنابت یا حیض یا بې اودسۍ په حال کې بلل کیږي چې حکم یې ذکر سوی دی.(۱)

۲۲- که ښځه په احرام کې پر خپل یوه لاس یا دواړو لاسو باندې نکریزې کښېږدي دم پر لازم دی خو په دې شرط چې پر دواړو لاسو به یې په یوه مجلس کې نکریزې ایښې وي خو که یې پر یوه لاس په یوه مجلس کې ایښې وې او پر بل لاس یې په بل مجلس کې ایښې وې بیا دوه دمه پر لازم دي.(۲)

۲۳- که ښځې ته د عمرې د احرام تر تړلو وروسته حیض راسي تر هغه وخت به انتظار وکړي چې حیض یې ختمیږي او بیا به خپله عمره وکړي او هیڅ شی نه پر لازمیږي او که عمره پرېږدي احرام خلاصوي نو وروسته به د دغه عمرې قضاء راوړي او یو دم هم پر لازم دی.(۳)

---

(۱) یمنع وصول الماء إلى الاظافیر فلا یصح الخ/ الفقه الحنفي في ثوبه الجدید: ج ۱ ص ۴۹/ الفقه الاسلامي وأدلته: ج ۱ ص ۳۹۱/ الهندیة: ج ۱ ص ۴.

(۲) المبسوط للسرخسي: ج ۲ ص ۱۳۷/ غنیة الناسك: ص ۲۴۵.

(۳) الفقه الاسلامي: ج ۳ ص ۲۳۶۴/ إعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۳۷۶.

۲۴- که ښځي ته د طواف په مینځ کي حیض راسي نو طواف به پر همدغه ځای پرېږدي او ژر به د مسجد الحرام ځخه ووځي د حیض تر ختمېدلو پوري به انتظار کوي او هر کله چي د حیض ځخه پاکه سي بیا به خپل طواف وکړي.(۱)

۲۵- ښځي ته د حیض او نفاس ځخه ماسېوا د مرض د وینو سره طواف کول جائز دي البته د مسجد د پاکۍ لحاظ او احترام پر لازم دی.(۲)

۲۶- ښځه د حیض او نفاس په حالت کي د رسول الله ﷺ زیارت ته نه سي ورتللای ځکه هغه په مسجد کي دی.(۳)

---

(۱) البحر الرائق: ج ۱ ص ۳۴۱/ الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۲۱۸ غنية الناسك: ص ۱۲۲.

(۲) الشامي: ج ۱ ص ۲۱۸/ الموسوعة الفقهية: ج ۳ ص ۲۰۹.

(۳) ويحرم الحيض عليها دخول المسجد/ الفقه الاسلامي وأدلته: ج ص ۱۰۳/ البحر الرائق: ج ۱ ص ۳۳۸.

۲۷– حائضې ښځې ته دعاء کول ذکر کول، د آذان جواب ورکول ټول ورته روا دي.(۱)

۲۸– د ښځو له پاره تر مسجد نبوی او مسجد حرام په خپلو کوټو (عمارة) کې لمونځ اداء کول زيات ثواب او ښه والی لري.(۲)

۲۹– که چا د احرام په حالت کې خپلې ښځې ته په شهوت سره لاس وروړی يا يې مچ کړه دم پر لازمیږي.(۳)

۳۰– که د حج محرم د احرام په حالت کې په شهوت سره خپلې ښځې ته لاس وروړي يا يې مچ کړي، يا بېله جماع څخه نوري

(۱) الهندية: ج ۱ ص ۳۸/ السراجية ص ۸/ البحر الرائق: ج ۱ ص ۳۴۷.

(۲) المحيط البرهاني: ج ۲ ص ٤٨٥/ مسائل رفعت قاسمی: ج ۳ ص ۲۱۱ آپ کے مسائل: ج ص ۱۱۸/ وهکذا في فتاوي دار العلوم: ج ٦ ص ٥٤٦/ فتاوی فريدية: ج ص ۲۷۰.

(۳) الهداية: ج ۱ ص ۲۵۱ كتاب الحج/ رد المحتار: ج ۲ ص ۲۸۵ (مكتبه عثمانية).

بازۍ ورسره وکړي حج يې نه فاسديږي که انزال سي او که نه سي البته دم پر لازميږي.(۱)

۳۱- که د حج محرم د احرام په حالت کي تر عرفات مخکي د خپلي ښځي سره جماع وکړي د دواړو حج فاسديږي پر هر يوه باندي د يوه پسه حلا لول لازم دي دغه فاسد حج به تر اخره پوري رسوي پر همدې ځای به يې نه پرېږدي او راتلونکی کال پر هر يوه باندي د حج قضا لازمه ده.(۲)

۳۲- که د حج محرم د احرام په حالت کي تر عرفات وروسته تر سر خرييلو او طواف زيارت مخکي جماع وکړي حج يې نه فاسديږي البته (بَدَنه) اوښ يا غويي پر لازم دی.(۳)

---

(۱) ولا يفسد حجه اتفاقا بين الحنفية والشافعية والحنابلة الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۹۳/ البدائع: ج ۲ ص ٤۲٥.

(۲) المبسوط للسرخسي: ج ص ۱۳۰/ البدائع: ج ۲ ص ٤٦۱/ الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۹۰.

(۳) لم يفسد حجه وعليه بدنه الشامي: ج ۲ ص ۲۳۰/ غنية الناسك: ص ۲٦۹/ لباب المناسک ص ۳۷۷.

(د ښځو او نارينه وو په لمانځه کې فرق)

۱- ښځه دې د تکبير تحريمه ويلو په وخت کې دواړه لاسونه تر اوږو پورې پورته کړي مګر لاسونه دې تر پوړنې دباندې نه راباسي.(۱)

۲- ښځه دې پر سينه لاسونه وتړي د راسته لاس ورغوي دې د چپه لاس د ورغوي پر شا کښېږدي، د نارينه وو په ډول دې په خمچه او بټه ګوته د لاس بند نه نيسي.(۲)

۳- په رکوع کې دې لږ کښته سي او د دواړو لاسو ګوتې دې بندې پر ځنګنو کښېږدي ګوتې دې نه خلاصوي او دواړه بازوګان دې د بغلو سره ښه موښتي ونيسي او د دواړو پښو بجلکې دې ښه سره ومښلوي.(۳)

---

(۱) حصن حصين: ص ۲۲۴.

(۲) مرقات: ج ۳ ص ۳۵.

(۳) طحطاوي شامي: ج ۲ ص ۱۸۸.

۴- ښځه به په سجده کې پښې نه دروي بلکې راسته خوا ته دې وباسي او ښه ورټوله او موښتې سجده دې وکړي او نس دې له ورنو سره او بازوګان دې د بغلو سره وموښلوي او څنګلې دې پر ځمکه کښېږدي.(۱)

۵- په قعده (ناسته) کې دې پر چپه خوا کښېني او دواړې پښې دې راسته خوا ته وباسي پر ورنو دې دواړه لاسونه کښېږدي او د لاسو ګوتې دې ښه موښتې ونیسي.(۲)

«رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيْعُ العَلِيْمُ وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ»

ژباړه: اې زموږ ربه زموږ څخه دا خدمت قبول کړه، ته د هر څه اورېدونکی او په ټولو شیانو پوهېدونکی یې او زموږ توبه قبوله کړه ته زیات توبه قبلوونکی او رحم کوونکی یې.

---

(۱) بهشتي زيور دوهمه حصه ص ۱۷/ الشامي: ج ۲ ص ۲۱۱.

(۲) البحر الرائق: ج ۱ ص ۳۳۹.

(د مختلفو مسئلو بيان)

۱- که څوک د حج يا د عمرې په مسائلو نه وو خبر په سپکه سترګه مه ورته ګورئ په نرمي او پراخ تندي سره يې ورو ښيا ست!

۲- د مسجد الحرام څخه د باندي طواف جائز نه دی.

۳- په طواف کي نامحرمو ښځو او هلکانو ته بايد ونه کتل سي او بې ګټې خبري هم بايد ونه سي.

۴- که د ناروغ يا معذور سړي څخه پيسې واخستل سي او طواف په وکړي دا کار روا دی.

۵- په حرمينو شريفينو کي د بدن او جامو نظافت او صفائي ډېره کوئ د خيرنو کالو، صدرى، رخچيني او لنګوټې سره مه ګرځئ چي خيرن احرام دي پر سر تړلى وي لکه قصاب، البته لنګوټه تړل سنت ده. نبي کريم ﷺ د مکې شريفي د فتحي

(نیولو) پر مهال لنګوټه تړلې وه، تر لنګوټې لاندې رخچینه پر سرکول توره لنګوټه او شمله ایله کول هم سنت دي.(۱)

﴿يَا بَنِيْ آَدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾.(۲)

ژباړه: اې د ادم اولادې د هر عبادت په وخت کښې په خپله ښکلا سینګار واوسئ.

۶- د مسجد الحرام نوې برخه د پخوانۍ حصې سره په ثواب کې برابره ده هیڅ فرق نه لري.(۳)

په حرمینو شریفینو کې د مازدیګر لمونځ د دوچندۍ څخه دمخه اداء کیږي نو د امام صاحب د مذهب خلک باید په دغه جماعت کې شرکت وکړي او یوازې دې لمونځ نه کوي.(۴)

---

(۱) مرقات: ج ۸ ص ۱۲۱۵ النسائي: ج ۲ ص ۲۹۹.

(۲) سورة الأعراف: (۳۱)

(۳) غنية الناسك: ص ۱۴۳/ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۳.

(٤) الشامي: ج ۱ ص ۲۴۴/ القواعد الفقهية ص ۵۱۱/ الدر المختار مع الشامي: ج ۱ ص ۲۱۱.

۸- که یو څوک د جنازې په لمانځه یا په بل لمانځه کي د امام په خوا کي کعبی شریفی ته تر امام نژدې سي د دغه سړي لمونځ نه صحیح کیږي.(۱)

۹- ځیني عمره کوونکي یا حج کوونکي د مازدیګر لمونځ په جماعت سره وکړي او بیا روضي شریفي ته ځي او هلته بیا نفلي لمونځ کوي زموږ په مذهب کي د مازدیګر د فرضي لمانځه وروسته نفلي لمونځ کول مکروه دي باید ونه سي.

که څوک په روضه شریفه کي د مازدیګر په وخت کي نفلي لمونځ کوي ښه وخت یې دادی چي خپل فرضي لمونځ څه وځنډوي او په روضه شریفه کي دي نفلي لمونځ وکړي وروسته دي بیا هغه خپل فرضي لمونځ اداء کړي.(۲)

---

(۱) شرح منية ص ۶۱۶/ الهندية: ج ۱ ص ۶۵/ الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۲۴۰.

(۲) قال الحصكفي: وكره النفل بعد صلاة الفجر وصلاة العصر، لا يكره قضاء فائتة وكذا بعد طلوع الفجر سوى سنته الخ. ----

۱۰- په مسجد الحرام او مسجد نبوي شریف کي زیات وختونه تر فرض لمانځه وروسته د جنازې لمونځ وي کله چي د امام سره فرض لمونځ وکړئ د لږ وخت له پاره په تسبیحاتو ویلو ځان بوخت کړی او سمدستي سنتو ته مه ولاړیږی که چیري د جنازې لمونځ وي هغه وکړئ او بیا وروسته خپل سنت لمونځ اداء کړئ، د احنافو له اصولو څخه یو اصل دا دی چي فرض کفایي د لیدلو او حضور په صورت کي فرض عین ګرځي نبي کریم ﷺ فرمایي کوم څوک چي په جنازه کي شرکت وکړي او وروسته د جنازې لمونځ هم وکړي، د دې کس

--- قال ابن العابدين قوله كره الكراهة هنا تحريمية كما صرح به في الحلبة، وقوله بعد صلاة الفجر والعصر أي إلى ما قبل الطلوع والتغيير وقال الحصكفي وكره تحريما صلاة مطلقا ولو قضاء أو واجبة أو نقلا مع شروق واستواء وغروب.

الدر المختار مع رد المحتار: ج ١ ص ٣٧٠ وص ٣٨٤/ و كذا في الفتاوى الهندية: ج ١ ص ١٠٩ كتاب الصلاة الاوقات التي تكره فيها الصلاة.

له پاره یو قراط ثواب دی او څوک چې یې دفن ته هم انتظار سي نو د دې کس له پاره دوه قراطه ثواب دی بیا پوښتنه وسوه چې دوه قراطه څومره اندازه ده، نبي کریم ﷺ وفرمایل چې دوه لوی لوی غرونه .(۱)

۱۱- د مسجد الحرام یو لمونځ بې له جماعت څخه په یو لک درجې ثواب لري او که په جماعت باندې اداء سي نو یو لمونځ په اوه ویشت (۲۷) لکه درجې ثواب لري.(۲)

۱۲- په مکه مکرمه کې هر قسم عبادات لکه روژه، تلاوت، ذکر، صدقه، او داسې نور یعني هر عبادت او نیکي چې وي په یو لک درجې ثواب لري.(۳)

---

۱ صحيح البخاري: رقم الحديث ۱۳۲۵.

۲ إن الصلوة في المسجد الحرام أفضل من مائة الف صلوة فيما سواه من المساجد/ الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۲۳۸/ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۳.

۳ مجامع المناسك: ص ۶۲۶/ غنية الناسك: ص ۱۴۳.

۱۳- که یو څوک په مکه مکرمه کې یو قضایي لمونځ وکړي په دغه لمانځه یې د یوه لمانځه غاړې خلاصیږي.(۱)

۱۴- په مسجد الحرام کې طواف کوونکي دي د لمونځ کوونکي مخته د سجدې پر ځای نه تېریږي او که د سجدې د ځای څخه لیري وي نو تېریدل ورته پروا نه کوي.(۲)

۱۵- هغه څوک چې کعبه شریفه ویني هغه ته د لمانځه د ولاړي په وخت کې ښه دا ده چې د سجدې ځای ته وګوري.(۳)

۱۶- په وتر لمانځه کې د حنفي مذهب والا اقتداء کول په هغه امام پسې چې پر دوه رکعته باندې سلام ګرځوي نه ده جائز نو دا کس دې په همدغه امام پسې داغه وتر چې دوه رکعته امام

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۲۳۸/ غنية الناسك: ص ۱۴۲.

(۲) رد المحتار: ج ۲ ص ۱۷۲/ الشامي: ج ۱ ص ٤٧٠ .

(۳) الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ۲۲۹/ الشامي: ج ۱ ص ۳۵۳/ الطحطاوي على مراقي الفلاح ص ۲۷۷.

کوي د نفلو په نیت سره دې ورسره وکړي وروسته دې بیا خپل وتر لمونځ یوائې وکړي.(۱)

۱۷- کله کله په مسجد الحرام او مسجد نبوي کې امام په لمانځه کې د سجدې آیة ووایي نو سجدې ته ولاړ سي او ځیني خلک په دغه سجده نه سي پوه او رکوع ته ولاړ سي او دغه د تلاوت سجده ونه کړي، د دغه خلکو لمونځ صحیح دی او د دغه سجدې د تلاوت قضاء پر همدغه خلکو نه سته که په دغه رکوع کې پوه سي چې امام د تلاوت سجدې ته ولاړی نو دغه رکوع دې پرېږدي او د امام سره دې د تلاوت سجده وکړي.(۲)

۱۸- په ټوله نړۍ کې تحیة المسجد د مسجد لمونځ دی لیکن په مکه مکرمه کې تحیة المسجد د مسجد الحرام طواف دی

---

(۱) البحر: ج ۲ ص ۷۰/ الشامي: ج ۱ ص ۲۹۳/ فتح القدیر: ج ۱ ص ۳۸۱/ فتاوی فریدیة: ج ۲ ص ۳۰۸.

(۲) التاتارخانیة علی هامش الهندیة: ج ۱ ص ۶۰/ الشامي: ج ۱ ص ۵۷۰/ الهندیة: ج ۱ ص ۱۳۴ البحر: ج ۲ ص ۲۱۵.

هغه څوک چي د طواف کولو نيت لري او هغه څوک چي د طواف کولو نيت نه لري، د نورو مسجدو په شان به دلته هم دوه رکعته نفل وکړي، که مکروه وخت نه وي.(۱)

۱۹- د حج او عمرې په سفر کې سنت کول که د تګ په حالت کي وو او تلواريې وي نو نه کول يې ښه دي، که د تګ په حالت کي تلواري نه وو لکه يو ځای چي مثلا شپه يا ورځ تېروي نو بيا يې کول ښه دي.(۲)

۲۰- په حرم شريف کي که د يو چا چپلکي ورکي سي نو د بل مسلمان ورور چپلکي په پښو کول نه دي ورته روا احتياط دا دی چي نه به يې په پښو کوي.(۳)

۲۱- په مسجد حرام کي ځني خلګ د شا په صفونو کي دريږي سره ددې چي د مخ په صفونو کي ځای وي نو د شا په صفونو کي دريدل په کار نه دي، که بيا هم يو څوک ودريدی دغه

---

(۱) الفقه الحنفي وأدلته: ج ۱ ص ۴۲۷/ غنية الناسك: ص ۹۹.

(۲) الفقه الاسلامي وأدلته: ج ۲ ص ۱۳۷۲/ الشامي: ج ۱ ص ۵۸۵.

(۳) الشامي: ج ۳ ص ۳۵۵/ مسائل رفعت قاسمي: ج ۵ ص ۵۰.

لمونځ يې مکروه دی که څه هم دا وخت امام پر رکوع وي او رکعت ورڅخه تېرېږي.(۱)

۲۲- هغه څوک چې د شا په صف کې ولاړ وي او د مخ په صف کې ځای وي بل څوک د ده مخ ته تېرېدای سي او په دغه تېرېدو سره ګنهکار هم نه دی.(۲)

۲۳- او هغه خلګ چې کعبه شريفه ويني پر هغو باندي دا لازمه ده چې خامخا به د کعبې شريفې بناء ته مخامخ دريږي، داسي نيت به کوي چې مخ مي دی و دغه کعبې شريفې ته او لمونځ کوم خاص د الله تعالی له پاره او مستقيما به کعبې شريفې ته دريږي، که کوږ ولاړ وي لمونځ يې صحت نه لري او

---

(۱) و منها صلوته خلف صف فيه فرجة وهذا مكروه باتفاق الأئمة ما عدا الحنابلة/ الفقه على المذاهب الاربعة: ج ۱ ص ۲۵۳/ شرح النقابة: ج ۱ ص ۳۰۹ التاتارخانية على هامش الهندية: ج ۱ ص ۱۱۹. وَالنبي ﷺ قَالَ: ﴿خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا﴾. رواه مسلم: رقم الحديث ٤٣٠ وَلِقَوْلِهِ ﷺ: ﴿يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الأُوَلَ وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ﴾. رواه مسلم: : رقم الحديث ۴۴۰.

(۲) الشامي: ج ۱ ص ۴۲۲.

که دي په نیت کي وه چي سجده و کعبي شریفي ته کوم نو دا صحت نه لري ځکه غیر له الله ﷻ څخه بل شي ته سجده کفر دی، ولي چي سجده به دي خاص الله تعالی لره وي یوائي مخ به دي پر لوري د کعبې شریفي وي.(۱)

۲۴- په مسجد حرام کي د دغه مسئلي سره ډیر خلګ مخامخ کیږي نو باید وویل سي چي په مسجد حرام کي دننه که د صفونو ترمنځ فاصله وه، ولو که ډیره هم وه لمونځ یي نه فاسدیږي په امام پسي اقتداء صحیح ده او دغه لمونځ یي مکروه دی او د مسجد حرام څخه دباندي لکه (سړکان، کوڅي او عماري) که چیري د حرم شریف تر امام پوري صفونه متصل وه نو بیا یي اقتداء صحیح ده اما که چیري په منځ کي فاصله وه نو بیا اقتداء او لمونځ نه صحیح کیږي.(۲)

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۴ ص ۶۴/ الطحطاوي على مراقي الفلاح ص ۲۱۲/ البحر: ج ۱ ص ۴۹۵.

(۲) بدائع الصنائع: ج ۱ ص ۲۱۸/ مراقي الفلاح ص ۱۰۹ باب الامامة/ فتاوى حقانية: ج ۳ ص ۱۲۷/ رد المحتار: ج ۱ ص ۵۸۸/ الدر المختار: ج ۱ ص ۵۷۰.

۲۵- د حرمينو شريفينو په امام پسي لمونځ نه کول لويه بې برخي ده، په ائمه اربعه کي د يوه تقليد واجب دی ځکه چي زموږ مشائخ او مشران علماء په اصولو او فروعو کي د امام المسلمين ابو حنيفة عين مقلدين دي، نو په حرمينو کي لمونځ په جماعت نه کول لويه بې برخي ده د حرمينو شريفينو امامان د امام احمد رحمه الله مقلدين دي اهل السنة دي، اوس که څه هم زموږ د دوی سره په ځينو مسائلو کي اختلاف سته خو دا نه چي په دوی پسي لمونځ نه کيږي په دوی پسی جماعت کول صحيح دي.(۱)

۲٦ -په عمره او حج کي صدقي خيراتونه او د يو بل خدمت کوئ له بې ځايه خبرو، شخړو او غيبتونو ځخه ځانونه وساتئ تکاليف او سختی برداشت کړئ تقوا اختياره کړئ.(۲)

۲۷- په مکه مکرمه او په هر ښار او کلي کي چي د پنځلس ۱۵ شپو نيت کړی وي نو دغه سړی مقيم بلل کيږي که يوائي

(۱) المهند على المفند ديوبند: ص ۴۲ آپ کے مسائل: ج ٤ ص ٥٧.

(۲) حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح: ص ٦٠٦/ ارشاد الساري: ص ٥٨٦.

لمونځ کوي او که په امام پسې يې کوي نو بايد فرضي لمونځ پوره څلور (۴) رکعته وکړي او هغه څوک چې د پنځلس ۱۵ شپو نيت يې نه وي کړی نو مسافر بلل کيږي، که يې لمونځ يواځې کوئ نو فرضي څلور (۴) رکعته لمونځ به دوه (۲) رکعته کوي يعني د ماپښين مازديګر او ماخستن لمونځ به دوه - دوه رکعته کوي نو دې ته قصر وايي او دا قصر د ماښام په لمانځه کي، په وترو، په سنتو، په نفلو او د سهار په لمانځه کي نه کيږي نو د مسافر له پاره تر دوو رکعتو زياتوب مکروه دی.(۱) او حج کوونکی چي مکې مکرمې ته ورسي او بيا د ذي الحجې تر اتمې ورځې پورې پنځلس ورځې پاته وي نو دغه شخص مقيم بلل کيږي او لمونځ دې پوره کوي، خو که تر ۱۵ ورځو کمې ورځې وي نو دی مسافر بلل کيږي او لمونځ دې سفريانه کوي.(۲)

---

(۱) ولازال على حکم السفر حتى ينوي الاقامة في بلدة أو قرية خمسة عشر يوما أو أكثر، الهندية: ج ۱ ص ۱۴۸/ رد المحتار: ج ۱ ص ۵۸۳. و إن اقتدى مسافر بمقيم أتم أربعا، الهندية: ج ۱ ص ۱۴۲.

(۲) مبسوط سرخسي: ج ۲ ص ۱۰۸./ منحة الخالق على البحر: ج ۲ ص ۱۴۳.

(د دم او صدقي بيان)

د حلالېدلو په وخت کي به بسم الله وايي که تر حلالېدلو وروسته د دغه حيوان غوښي غلا يا ورکي سي پروا نه کوي او که تر حلالېدلو مخکي ورکي يا غلا سي، يا يې يو چا ته ژوندی صدقه کړي نو نه صحيح کيږي او بل دم پر لازم دی دم به د حرم په ځمکه او حدودو کي حلالوي، که د حرم تر حدودو يې د باندي حلال کړي، نه دی روا د دم غوښي به پر مسکينانو باندي صدقه کوي او خپله يې خوراک نه دی روا که يې خپله وخوړې او يا يې خرڅي کړې نو د دغه خوړل سوي او خرڅ سوي قيمت ورکول پر لازم دی، د دغه دم غوښي به هغه فقير ته ورکوي چي د ده زکات ورته صحيح کيږي که يې خپل مور پلار، انا، نيکه، زوی، لور، لمسيان، خپلي ښځي يا خپل خاوند ته د دغه دم غوښي ورکړې نو د دغه ورکول سوو غوښو قيمت به يو مسکين ته ورکوي او دغه حيوان به د دم په نيت حلالوي.(۱)

---

(۱) المبسوط: ج ۱ ص ۹۸/ غنية الناسك: ص ۲۶۲/ فتاوی حقانية: ج ۳ ص ۴۹۳/ معلم الحجاج ص ۲۶۹/ اللباب: ص ۴۳۱.

(د دعاء آداب او د قبولیت اسباب)

د دعاء د قبلېدلو ځایونه او وختونه په لاندي ډول دي رسول الله ﷺ فرمایلي دي که څوک یو ځل پر ما درود شریف ووایي الله ﷻ پر هغه لس رحمتونه نازلوي، نو د هري دعاء څخه مخکي او وروسته د درود شریف ویونکي دعاء قبلیږي، ځکه چي حق تعالی ﷻ که یوائي د مخکي او وروسته (درود) دعاء قبوله کړي او د منځ دعاء قبوله نه کړي دا د هغه د کرم څخه ناممکنه ده یعني درود شریف حق تعالی قبلوي او د کریم ذات سره دا نه ښايي چي یوه دعاء قبوله کړي او بله قبوله نه کړي.(۱)

(د دعاء د قبلېدو ځایونه)

کله چي پر کعبه شریفه ستر ګي ولګیږي، دعاء قبلیږي په دغه وخت کي به اول درې واره الله اکبر ووایي یعني الله ﷻ تر هر شي ډېر لوی دی او درې ځلي به لا اله الا الله ووایي د دې له

(۱) فان الکریم لا یستجیب بعض الدعاء و یرد بعضه الشامي: ج ۲ ص ۲۳۳.

پاره چې د ناخبره سړي دا ګمان نه سي چې عبادت د کعبې شريفې له پاره دی ځکه عبادت خو د الله ﷻ له پاره دی او د لوی څښتن تعالی کورته راغلی یې د خدای شکرونه اداء کړه لاسونه پورته کړه د خپلو روا حاجاتو له پاره لوی څښتن تعالی ته په ژړا ژړا په خشوع او خضوع دعاء وکړه دغه لحظه د اجابت ده که هر څه غواړې الله ﷻ یې درکوي، په دعاء کې به اخلاص وي دعاء به یوازې د الله ﷻ څخه طلب کول وي لاسونه به په دعاء کې پورته کوي ځان ته به تر نورو دمخه دعاء کوي او په خپله مورنۍ ژبه به د زړه له اخلاصه په مناسبو الفاظو له خدای تعالی څخه غوښتنه کوي د خپلوانو او ټولو متعلیقینو له پاره به دعاء کوي ځکه د یو مسلمان ورور دعاء د غائب په حق کې قبلیږي.

نبي کريم ﷺ په یو حدیث شریف کې فرمایي:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ﴿مَنْ دَعَا لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ قَالَ الْمَلَكُ الْمُؤَكَّلُ بِهِ: آمِينَ وَلَكَ بِمِثْلٍ﴾.(١)

ژباړه: څوک چي خپل مسلمان ورور ته د هغه په غیاب کي دعاء کوي نو کومه ملکه (فرشته) چي د ده سره ملګرې ده هغه آمین پر وایي او وایي تا ته دي هم دده په شان دعاء ورسیږي.

تر هر څه د مخه به له الله ﷻ څخه جنت غواړي.(٢)

د کعبې شریفي د لیدلو په وخت کي په ولاړه باندي دعاء کول مستحب ده د دعاء له پاره د لاسونو د پورته کولو په هکله اختلاف دی خو محققینو علماؤ و حل داسي کړی دی چي مستحب دا ده چي د اول ځل په لیدلو کي به لاسونه پورته کوي او د هر ځل د لیدلو پر مهال به بیا لاسونه نه پورته کوي.(٣)

(١) مسلم عن أم الدرداء عن زوجها: رقم الحديث ٢٧٣٢.

(٢) الشامي: ج ٢ ص ١٧٩/ غنية الناسك: ص ٩٧/ فتح القدير: ج ٢ ص ٣٥٢/ حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح ص ٦٠٣.

(٣) أقول الأولى الجمع بينهما بأن يحمل الإثبات على أول رؤية والنفي على كل مرة. مرقاة المفاتيح: ج ٥ ص ٤٩٤/ معلم الحجاج: ص ١٢٥/ منهاج السنن: ج ٢ ص ٦٧.

۲- په هر طواف کې دعاء قبلیږي.

۳- د مقام ابراهیم شا ته دعاء قبلیږي.

۴- پر صفا او مروا باندې دعاء قبلیږي.

۵- په صفا او مروا کې د دوو زرغونو څراغونو پر برابر دعاء قبلیږي.

۶- د زمزم د اوبو چښلو پر مهال دعاء قبلیږي.

۷- په حطیم شریف کې تر ناوې لاندې دعاء قبلیږي.

۸- پر ملتزم شریف دعاء قبلیږي.

ملتزم د حجر اسود څخه بیا د کعبې تر دروازې پورې دغه ځای ته وایي.

۹- د رکن یماني او حجر اسود تر منځ دعاء قبلیږي.

۱۰- د حجر اسود د مسحه کولو سره دعاء قبلیږي.

۱۱- بیت الله شریفې ته په کتلو سره دعاء قبلیږي.

۱۲- د عرفات په ورځ په عرفات کې دعاء قبلیږي.

۱۳- په مزدلفه شریفه کې د درېدلو پر مهال دعاء قبلیږي.

۱۴- د اول او دوهم شیطان د ویشتلو وروسته دعاء قبلیږي.

۱۵- د فرضي لمونځونو څخه وروسته دعاء قبلیږي.

۱۶- د لیلة القدر په شپه دعاء قبلیږي.

۱۷- د آذان او اقامت تر منځ دعاء قبلیږي.

۱۸- د جمعې په ورځ دعاء قبلیږي په خاصه توګه د مائیګر په اخري برخه کې.

۱۹- د روژه نیوونکي دعاء قبلیږي هم د روژې پر مهال او هم د روژه مات په وخت کې.

۲۰- د باران اورېدلو په وخت کې دعاء قبلیږي.

۲۱- د مسافر دعاء قبلیږي.

۲۲- د الله ﷻ په نومونو او صفتونو سره هم دعاء قبلیږي.

۲۳- د شپې په وروستۍ یعني آخري دريمه برخه کي دعاء قبليږي.

۲۴- رسول الله ﷺ په يو حديث شريف کي فرمايي:(۱)

دري دعاوي ضرور قبليږي:

۱- د پلار دعاء ۲- د مسافر دعاء ۳- د مظلوم دعاء.

دعاء يوازي د الله ﷻ څخه غوښتل او دعاء دري ځلي تکرارول الله ﷻ د دعاء حکم کړی دی او هم يې د قبليدو وعده کړې ده ځکه بندګانو ته په کار ده چي تل د دعاء سره ځان عادت کړي، د مؤمن هره دعاء قبليږي ځکه الله ﷻ يې وعده کړې ده، البته چي په هغه کي د ګناه او د خپلوي د پرېکولو غوښتنه نه وي او حرامه نفقه د دعاء د قبليدو مخه نيسي.

---

(۱) أخرجه أبو داؤد:(١٥٣٤) والترمذي:(١٩٠٥) وابن ماجه:(٣٨٦٢) وأحمد:(٧٥٠١) ومشكاة المصابيح:(٢١٩٠).

رسول الله ﷺ فرمايلي دي:(۱)

اې خلکو الله ﷻ طيب دى بې له پاکه او حلالې صدقې څخه بله صدقه نه قبلوي.

او د دعاء د قبلېدلو له پاره دا هم ضروري ده چې کوم څه په خوله غواړې او په هغه کې ځان الله ﷻ ته اړ او محتاج بولې، په زړه کې به هم ځان همداسې اړ او محتاج بولې او غوښتنه به يې لرې، ځکه الله ﷻ د غافل او په بل څه باندې د مشغول زړه دعاء نه قبلوي.

رسول الله ﷺ به همدغه دعاء ډېره زياته ويله:

«اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِيْ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِيْ الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ».(۲)

ژباړه: اې زموږ ربه ﷻ موږ ته په دنيا کښې نعمت راکړې او په اخرت کښې نعمت راکړې او د دوزخ له عذاب څخه مو وساتې.

(۱) رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، رقم الحديث: ۱۰۱۵.

(۲) رواه مسلم: عن أنس رضي الله عنه رقم الحديث ۲٦۹۰.

او رسول الله ﷺ یو کس ته داسې دعاء وروښودله:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَارْحَمْنِيْ وَعَافِنِيْ وَارْزُقْنِيْ».(١)

ژباړه: اې الله ﷻ ته ما ته بخښنه وکړه پر ما باندې ورحمېږه او ما ته عافیت راکړه او ما ته رزق را کړه.

(د مدینې منورې بیان)

د رسول الله ﷺ ډیر لوړ مقام او منزلت دی الله ﷻ دومره لوړ مقام ورکړی دی چې خپله الله ﷻ او هم د الله ملائکې درود پر وايي او مؤمنانو ته هم الله ﷻ حکم کړی دی چې تاسو پر حضرت محمد ﷺ درود او سلام ووایاست الله ﷻ فرمايي:

﴿إِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا﴾(٢)

---

(١) رواه مسلم: رقم الحديث ٢٦٩٧.

(٢) سورة الأحزاب آيت (٥٦).

ژباړه: یقینا الله او د هغه پرښتې پر پیغمبر ﷺ درود وایي ای مؤمنانو تاسي هم پر هغه درود او سلام ووایاست.

څرنګه چي په دغه آیه کریمه کي الله جل جلاله په صلوة او سلام سره امر کړی دی نو باید همیشه پر نبی کریم ﷺ باندي درود او سلام ووایو او په خاصه توګه بیا په مدینه منوره کي ډېر درود شریف ویل په کار دي په مدینه منوره کي تر فرضو لمونځونو وروسته درود شریف ویل زیات فضیلت لري رسول الله ﷺ فرمایلي دي:

﴿مَنْ صَلىَّ عَلَيَّ وَاحِدَةً صَلىَّ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَشْرًا﴾ (١)

ژباړه: که څوک یو ځلي پر ما باندي درود شریف ووایي الله جل جلاله پر هغه باندي لس (١٠) رحمتونه نازلوي.

درود شریف ویل د الله جل جلاله رحمت دی پر ایمان باندي د خاتمې کېدلو ذریعه ده او د رزق پراخي راولي.(٢)

(١) رواه مسلم عن أبي هريرة: رقم الحديث ٤٠٨.

(٢) خزينة الاسرار: ص ٢٠٧.

او په بل حديث شريف کي راځي چي رسول الله ﷺ فرمايي:

﴿مَنْ زَارَنِيْ بَعْدَ مَوْتِيْ فَكَأَنَّمَا زَارَنِيْ فِيْ حَيَاتِيْ﴾(١)

ژباړه: څوک چي زما تر وفات وروسته زما زيارت وکړي هغه داسي دی لکه زما په ژوند کي چي زما زيارت وکړي او څوک چي زما زيارت وکړي د هغه له پاره زما شفاعت واجب دی.

په يو بل حديث کي رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

﴿مَنْ زَارَنِيْ كَانَ فِيْ جِوَارِيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾(٢)

ژباړه: کوم سړی چي زما زيارت وکړي، د قيامت په ورځ به زما همسايه وي.

---

(١) رواه البيهقي في شعب الايمان و منها قوله صلى الله عليه وسلم في الحديث: ﴿من زار قبري وجبت له شفاعتي﴾ سنن الدار القطني: ج ٣ ص ٣٣٤/ غنية الناسك: ص ٣٧۴/ الموسوعة الفقهية: ج ٢۴ ص ٨۴/ إعلا السنن: ج ٧ ص ٣۶٠١.

(٢) السنن الصغرى للبيهقي: ج ٢ ص ٢١١/ كنز العمال: ج ص ٥٣.

او په بل حديث کې رسول الله ﷺ فرمايي:

﴿مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ وَلَمْ يَزُرْنِيْ فَقَدْ جَفَانِيْ﴾(١)

ژباړه: څوک چې د بيت الله شريف حج اداء کړي او زما زيارت ونه کړي نو ده زما سره جفا وکړه.

(افضل ذکر)

رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

﴿أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾(٢)

ژباړه: په ټولو ذکرونو کې غوره ذکر لَا إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ دی او په دعاوو کې تر ټولو ښه دعاء اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ده.

(د مدينې منورې فضائل)

د مدينې منورې فضائل ډېر زيات دي.

---

(١) كنز العمال: ج ٥ ص ٥٢ بيروت.

(٢) اخرجه الترمذي: رقم الحديث ٣٣٨٣، وابن ماجه: رقم الحديث ٣٨٠٠، والنسائي في سنن الكبرى: ١٦٦٧.

د مدينې منورې پاکوالی او د هغې عظمت يوائې له همدې خبرې څرګندېږي چې هغه په نبيانو کې د افضل نبي حضرت محمد ﷺ مسکن و او اوس د هغوی مدفن دی، دا يو داسې لوی فضيلت دی چې کوم بل ځای ته په نصيب نه دی، په قرآن کريم او نبوي احاديثو کې يې ډېر صفتونه بيان سوي دي په قرآن کريم کې پنځلس ځايه د مدينې نوم راغلی دی چې څلور ځايه همدغه مدينه منوره ځني مراد ده، د مدينې منورې په هکله د رسول الله ﷺ دعاوي پردې دلالت کوي چې دا ښار د دنيا او آخرت د ښېګڼو درلودونکی دی رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

حضرت ابراهيم عليه السلام مکه حرم جوړ کړی وو او د هغې خلګو ته يې دعاوي کړي وې ما مدينه همدغسې حرم بللی دی او د هغې د غلې او رزق له پاره مې تر مکې دوه برابره زياتې د برکت دعاوي کړي دي او د مدينې منورې ښار به تر ټولو وروسته قيامت ته نژدې نړېږي.(۱)

---

(۱) صحيح البخاري: رقم الحديث ۲۱۲۹ وصحيح مسلم: : رقم الحديث ۱۳۶۰.

له ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي چې د مدينې د دوو ډبرينو ډګرونو په منځ کې سيمه حرم دی.(۱)

پر دې بنسټ د نورو درو (۳) مذهبونو امامان او د سعودي عرب عالمان د مدينې منورې لپاره د مکې غوندي حرم ثابتوي.

د احنافو په اند مدينه منوره حرمت لري، حرم د خو د مکې د حرم غوندي نه دی. په مدينه منوره کې داسي کار جايز نه دی چي په هغه سره د دې سپيڅلي ځای سپکاوی وسي.(۲)

په مدينه منوره کي استوګنه مکروه ده، البته که څوک په مدينه منوره کي ادب او احترام په پام کي نيولای سي بيا هلته اوسيدل او مرګ لوی سعادت او ذريعه د شفاعت ده.

---

(۱) رواه البخاري: رقم الحديث ۱۸۷۳، ورواه مسلم: رقم الحديث۱۳۷۲.

(۲) مرقات ملا علي قاري: ج ۵ ص ۶۰۷.

(د مدينې منورې نومونه)

د مدينې منورې نومونه په احاديثو کې ډېر زيات راغلي دي مشهور يې مدينه ده، رسول الله ﷺ به له مدينې منورې سره دوندي مينه او محبت وو کله چې به په سفر ولاړی د بېرته راتلو پر مهال چې به مدينې منورې ته را نژدې سو د مدينې منورې پر آبادی به يې سترګې ولګېدې نو رسول الله ﷺ به له ډېره شوقه خپله سورلۍ چټکه کړه او و به يې ويل چې دا طابه راغله.(١)

او فرمايل به يې دا د طيبه هواګاني دي په صحابه کرامو رضي الله عنهم کي چي به کوم صحابي د دوړو او ګرځ په وجه خپله خوله پټه کړه نو ده مبارک ﷺ به منع کول او فرمايل به يې چي د مدينې منورې په خاورو کي شفاء ده نبي کريم ﷺ فرمايلي

---

(١) صحيح البخاري: رقم الحديث ١٨٨٦.

دي چي ایمان به د مدینې پر لور بېرته راوګرځي لکه مار چي خپل غار ته راځي.(۱)

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي:

دجال به پر هر ښار تېرېږي خو مکې او مدینې ته به نه سي راتلای ملایکي به د دغو ښارونو حفاظت کوي.(۲)

حضرت محمد ﷺ فرمایلي دي:

له مدیني منوري څخه به بد خلګ داسي باسي لکه پښ چي له اوسپني څخه زنګ باسي په کوره کي.(۳)

---

(۱)﴿إِنَّ الإِيمَانَ لَيَأْرِزُ إِلَى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا﴾، صحيح البخاري رقم الحديث ۱۸۷٦/صحيح مسلم رقم الحديث ۳۷٤ .

(۲) صحيح البخاري: رقم الحديث ۱۸۸۰/ صحيح مسلم: رقم الحديث ۳۳٥۰ .

(۳) صحيح البخاري: رقم الحديث ۱۸۷۱.

د مدينې په پاکه خاوره کې او د هغې په مېوه کې الله تعالی ﷻ د شفاء تاثير ايښی دی لکه څرنګه چې په حديث شريف کې راځي، نبي کريم ﷺ فرمايي:

چې مدينه زما د هجرت مقام دی هلته به زما دفن وي او له هم دې ځايه به د قيامت په ورځ زه راپورته کېږم څوک چې زما د همسايګانو يعني د مدينې د اوسېدونکو حقوق خوندي کړي د قيامت په ورځ به زه د هغه شفاعت کوم او د هغه د ايمان شاهدي به ورکوم.

په بل حديث شريف کې راځي:

څوک چې د مدينې د خلګو سره بد وکړي هغه به داسې ويلي سي لکه په اوبو کې چې مالګه ويلېږي.(١)

---

(١) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿مَنْ أَرَادَ أَهْلَ هَذِهِ الْبَلَدِ بِسُوءٍ أَذَابَهُ اللَّهُ كَمَا يَذُوبُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ﴾،

رواه البخاري: رقم الحديث ١٨٧٧/ ومسلم: رقم الحديث ٣٣٥٨.

رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

کوم څوک چي په مدينه کي مړ سي د قيامت په ورځ زه د هغه شفاعت کوم او د هغه د ايمان شاهدي ورکوم.(١)

او په بل حديث شريف کي راغلي دي:

تر ټولو مخکي کومو خلګو ته چي زما شفاعت په برخه کيږي هغه به اهل مدينه وي تر دې وروسته به د مکې اهل وي او تر دې وروسته به د طائف اهل وي وروسته شفاعت د نورا امت او دا خبره ثابته ده چي د انسان مرګ به په هغه ځای کي وي چي خاوره يې د هغه ځای څخه اخيستل سوې وي(٢) او څرنګه چي په مدينه منوره کي مرګ يو خاص فضيلت لري نو په اعتبار د اولتوب د شفاعت ستاسو څخه دا غوښتنه کوم چي يوه ښه دعاء راته وکړئ چي په مدينه منوره کي د رسول الله

---

(١) جامع الترمذي: باب ما جاء في فضل المدينة، رقم الحديث ٣٩١٧.

(٢) ﴿مِنۡهَا خَلَقۡنَٰكُمۡ وَفِيهَا نُعِيدُكُمۡ وَمِنۡهَا نُخۡرِجُكُمۡ تَارَةً أُخۡرَىٰ﴾سورة طه:٥٥.

تفسير قرطبي: ج ١٦ ص ٨٠-٨١ وتفسير معارف القرآن: ج ٦ ص ١١٧- ١١٨.

ﷺ په جوارت کي د ایمان سره په بقیع شریف کي دفن سم آمین.

کعب رضي الله عنه وايي چي هره ورځ اویا زره ۷۰۰۰۰ ملايکي د رسول الله ﷺ و قبر مبارک ته راکښته کيږي تر مابنامه پوري کښته وي او مابنام بیا بیرته پورته سي اویا زره ۷۰۰۰۰ نوري ملکي راکښته سي تر سهاره پوري کښته وي، دغه طريقه تر قيامت پوري جاري وي تر څو چي رسول الله ﷺ د حشرګاه په ورځ په اویا زره ملايکو کښي را پورته سي.(۱)

مديني منورې ته د رسول الله ﷺ د زيارت مبارک په نيت ورتلل سنت مؤکد او د واجب مرتبې ته نژدې دی مديني منورې ته د رسول الله ﷺ د زيارت مبارک په نيت ورتلل افضل دي. زيارت کوونکي دي د رسول الله صلی الله علیه

(۱) مشکوة شریف: ج ۲ ص ۵۴۶/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۳۵۶.

وسل د روضې قصد او نيت وکړي، د نبوي مسجد زيارت هم د هغه په ضمن کي کېدلای سي.(۱)

د انسان په ژوند کي دا لوی سعادت دی چي د رسول الله ﷺ د مقدسي روضې شريفي او د مسجد نبوي شريف له پاره مديني منورې ته ولاړ سي نيت به خاص د الله ﷻ رضا وي د خالص نيت نخښه دا ده چي فرائض او سنن ځني قضا نه سي.(۲)

د حضرت محمد ﷺ مبارک دربار ته د حاضرېدو برکتونه او فضيلتونه به زه څنګه بيان کړم د دې مقدس او متبرک ښار هر غر او هره غټه غونډۍ، هره شېله، هره کوڅه له برکت او فضيلته ډکه ده.

(۱) الطحاوي على مراقي الفلاح: ص ۷۴۵/ الشامي: ج ۲ ص ۲۷۹/ فتح القدير: ج ۳ ص ۹۴.

(۲) مرقات المفاتيح ملا علي قاري: ص ۵۰۳.

او د رسول الله ﷺ پر روضې شریفې د توسل نیت وکړئ، د دې مقام څخه پورته به بل د توسل او تقرب ستره وسیله چیرې وي!

رسول الله ﷺ فرمایلي دي: زه په قبر کې ژوندی یم او رزق راکول کیږي، همدا راز ټول انبیاء علیهم السلام په قبرونو کې ژوندي دي(١)، د شهیدانو په اړه هم الله جَلَّ جَلَالُهُ فرمایي:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُوْنَ﴾(٢)

ژباړه: کوم کسان چې د الله جَلَّ جَلَالُهُ په لار کښې وژل سوي دي هغوی مړه مه کنی، هغوی خو په حقیقت کښې ژوندي دي د خپل رب په وړاندې روزي مومي.

(١) رواه ابن ماجة عن أبي الدرداء: ج ١ ص ٥٢٤، رقم الحديث ١٦٣٧.
(٢) سورة آل عمران (١۶٩) آیت.

د رسول الله ﷺ مقام ډېر لوړ دی، د هغه په حضور کې باید څوک په لوړ آواز ونه ږغیږي بلکې په ډېر ادب او ټیټ آواز به خبرې کوي، ځکه الله جل جلاله حکم کړی دی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ﴾(١)

ژباړه: اې مؤمنانو خپل آواز د پیغمبر ﷺ د آواز څخه مه پورته کوئ او مه له پیغمبر ﷺ سره په لوړ ږغ خبرې کوئ لکه څنګه چې په خپلو منځو کښې یو له بل سره په لوړ ږغ خبرې کوئ، هسې نه چې ستاسې ټول عملونه ضایع سي او تاسې خبر هم ونه اوسئ.

لکه څرنګه چې د رسول الله ﷺ په ژوند کې د هغه په حضور کې آواز پورته کول یعنې په زوره په زوره خبرې کول منع دي همدا راز د هغه د وفات څخه وروسته د روضې مطهرې سره په لوړ آواز ږغېدل که څه هم دعاء او سلام وي منع دي څرنګه چې

(١) سورة الحجرات (٢) آیت.

د رسول الله ﷺ زیارت یو لازمه وظیفه ده نو چې د هره ځایه ځخه دي د رسول الله ﷺ د زیارت اراده وي نو ستا وظیفه به تړوله لار درود شریف ویل وي کوم وخت چې دي سترګې د مدینې منورې د ښار پر آبادی او باغونو باندې ولګیږي نو د دنیا او آخرت دعاوي به کوې او درود شریف به ډېر وایې چې هر کله مدینې منورې ته ورسېدې خپله کوټه به ونیسې خپل سامان به هلته کښېږدې خپل فکر او زړه به آرام کړې که بې خوبه وې خپل خوب به وکړې چې فارغه سوې ښه دا دی چې غسل وکړې په خپل کوټه کې د زیارت د احترام له پاره که درته آسانه وي او که نه وي، بیا به اودس تازه کړې نوي جامې به واغوندې که نوي جامې نه وي، بیا به پرېولي کالي واغوندې او عطر به په ځان ووهې په ډېره عاجزي او ادب سره به د مسجد نبوي شریف خواته روان سې درود او سلام به ډېر وایې.(۱)

کله چې مسجد نبوي ته ننوزئ د هغه د عظمت ځخه مه غافله کېږئ ولي چې دا د وحیو د نازلېدو او د رحمت ځای دی او د

(۱) الفقه على المذاهب الاربعة: ج ۱ ص ۶۴۰.

حضرت رسول الله ﷺ مسجد دی، دې مسجد ته د ننوتلو پر مهال که څه هم د لږ وخت له پاره وي باید د اعتکاف نیت وکړئ ولي چي په مسجد حرام او مسجد نبوي کي اعتکاف کول مستحب دی، روژه نیول نه غواړي په صلاة او سلام په ذکر و تلاوت ځان اخته کړئ.(١)

رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

څوک چي زما دغه مسجد ته ننوزي او د خير کار په ښوولو او يا زده کولو بوخت سي دوندي ثواب لري لکه د خدای په لار کي چي جهاد کوي.

البته څوک چي د نورو شيانو له پاره هلته ورځي مثلاً د خلکو سره د ليدلو له پاره يا به څوک ووينم يا به مي ووينې يعني د مجلس او خبرو له پاره ننوزي داسي مثال لري لکه د نورو

(١) غنية الناسك: ص ١٣٨/ الهندية: ج ١ص ٢١١.

خلکو ښائسته شیانو ته چې ګوري او خوښیږي یې خو وررسیږي نه.(۱)

او مسجد نبوی شریف ته پر باب جبرائیل دروازه ننوتل افضل دي خو اکثریت وخت د باب جبرائیل دروازه بنده وي نو پر باب السلام یا بله هره دروازه چې وي ور ننوزي، د داخلیدو پر مهال به راسته پښه د مخه کړئ او دا دعاء به ووایاست:

«بِسْمِ اللّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ رَبِّ اغْفِرْلِيْ ذُنُوبِيْ وَ افْتَحْ لِيْ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ»(۲)

ژباړه: شروع کوم د الله په نامه سره درود او سلام دي وي پر رسول الله ﷺ اي لویه ښتنه زما ګناه را وبخښه او زما له پاره خپل د رحمت دروازې خلاصي کړه.

(۱)رواه ابن ماجة: رقم الحديث ۲۲۷.

(۲) غنية الناسك: ص ۳۷۶/ اللباب مع الشرح: ص ۵۵۷/ الفتاوى الهندية: ج ۱ ص ۲۲۵.

کله چې مسجد نبوی شریف ته ننوزي که مکروه وخت نه وي اول به دوه رکعته تحية المسجد لمونځ وکړي په ټوله مسجد نبوي شریف کې صحیح دی، خوښه دا دی چې په رياض الجنة د رسول الله ﷺ د منبر سره نژدې وسې په دې شرط چې ګڼه ګوڼه به نه وي، که وخت کم وي او یا د فرضي لمانځه جماعت ولاړ وي په دغه وخت کې به یې نه کوې او تحية المسجد په دغه فرض لمانځه باندې اداء کیږي.(۱)

له تحية المسجد څخه تر سلام ګرځولو وروسته چې فارغه سوې نو پر همدغه لوی نعمت الله ﷻ ته د شکر سجده اداء کړئ، زموږ د حنفي علماوو په نزد دلته د شکر سجده کول جائز ده یا د شکرانې په نیت دوه رکعته لمونځ وکړئ.(۲)

(رياض الجنة)

رياض الجنة د روضې شریفې په نامه یادیږي د نبوي مسجد په همدغه برخه کې د منبر څخه بیا د رسول الله ﷺ تر کوره

(۱) غنية الناسك: ص ۳۷۷/ اللباب مع الشرح: ص ۵۵۸.

(۲) رحمت بیان ص ۲۹۸/ شرح لباب ص ۵۰۷/ فتح القدير: ج ۳ ص ۹۵.

يعني د ختيځ خوا ته د مسجد نبوي سره موښتې ده، دا برخه رسول الله ﷺ د جنت د باغچو څخه يو باغچه بللې ده، په حقيقت کې د جنت يوه ټوټه ده چې دې دنيا ته را نقل سوې ده او د قيامت په ورځ به دا ځای و جنت ته ور شاملیږي دا برخه اوس په زرغونو غاليو فرش ده لکه ټول مسجد نبوي شريف چې مخکې په سپينو رنګو غاليو فرش وه.

ابو هريرة رضي الله عنه روايت کړی دی چې رسول الله ﷺ و فرمايل:

﴿مَا بَينَ بَيْتِيْ وَمِنْبَرِيْ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، وَمِنْبَرِيْ عَلٰى حَوْضِيْ﴾(١)

ژباړه: زما د کور او منبر تر منځ د جنت د باغچو څخه يوه باغچه ده او زما منبر پر حوض کوثر دی او د منبر بنياد په جنت

---

(١) مجمع الانهر: ج ١ ص ٣٧٨ ، رواه البخاري: رقم الحديث ١١٩٦ ، رواه مسلم: رقم الحديث ١٣٩١.

کي دی، دلته په دغه رياض الجنة کي چي د جنت ځمکه ده که وخت پيدا سي نو نفل کول د جنت په ځمکه کي زيات ثواب لري، څرنګه چي الله ﷻ و حضرت ابراهيم عليه السلام ته حجر الاسود د جنت څخه ورکړی چي خليل الله دی دغسي يې حضرت رسول الله ﷺ ته روضه شريفه ورکړي چي حبيب الله دی او روضه شريفه ټوله شل (۲۰) ستون ده څلور ستونه په عرض ده پنځه ستونه په اوږدو ده هر ستون او هر ځای د روضې شريفي د رسول الله ﷺ د لمونځو ځای دی، يا د اصحابو دی يو ځای هم د روضې شريفي د فضيلت څخه خالي نه دی نو بايد ځان په مشرف کړو.(۱)

---

۱ فتح القدير: ج ۳ ص ۹٦ ، الهندية: ج ۱ ص ۲٦٦.

په روضة شريفة کي د مسجد نبوي شريف (٨) ستونونه خاص فضيلت لري چي پر هر ستون لوړ خپل نوم په ژړ (ذهبي) رنګ نوشته دي.(١)

١- ستون: چي اسطوانة المخلقة يې بولي يا په بل نوم باندي اسطوانة الحنانة هم بلل کيږي دا ستون (تنبه) د محراب نبوي په څنګ کي متصل د هغه خورما د تنې پر ځای ولاړ دی چي د هغه ستون سره به حضرت رسول الله ﷺ خطبه ويل او کله چي منبر مبارک جوړ سو او حضرت رسول الله ﷺ د خطبي ويلو له پاره منبر ته وختی د حضرت رسول الله ﷺ د فراق په وجه د دغه تني څخه د ژړا او پرياد اواز راپورته سو حضرت رسول

(١) وفاء الوفاء: ج ١ ص ٢٦٣/ معراج الحجاج والمعتمرين: تأليف مولوي گل رحمان حقاني ص ٣٢٠.

الله ﷺ بیرته د منبر مبارک څخه راکښته سو دغه تنه يې په لاس مبارک سره مسح کړه او هغه ارامه سوه او بیا بیرته منبر مبارک ته وختی.(۱)

۲- ستون: چي أسطوانة عائشة رضی الله عنها بلل کیږي دغه ستون په منځ د روضي شریفي کي دی د منبر د لمر خاته خوا ته دریم ستون دی او د قبر مبارک د قبلي له طرفه دریم ستون دی او حضرت رسول الله ﷺ دلته فرضي لمونځ کوی او ډیرو مبارکو (افاضیل) صحابه کرامو دلته لمونځونه کړي دي او د حضرت رسول الله ﷺ روایت دی چي زما په مسجد کي داسي یو ځای سته که د خلکو په هغه ځای باندي علم راسي بیا به بل ځای لمونځ ونه کړي، حضرت عائشة رضی الله تعالی عنها فرمایي چي هغه ځای دغه ستون دی چي ځای د

---

(۱) وفاء الوفاء: ج ۲ ص ۴۳۹/ تاریخ مدینة المنورة: ص ۳۲/ خلاصة فضائل مدینة المنورة: ص ٦٥ الشیخ ملا عبد الغني رحمه الله.

قبلیدو د دعاوو دی دغه ستون دري نومه لري ۱- أسطوانة العائشة ۲- أسطوانة المهاجرين ۳- أسطوانة القرعة.(۱)

۳- ستون: أسطوانة ابي لبابه یي بولي داهغه ستون دی چي ابولبابة رضي الله تعالی عنه خپل ځان د توبي د قبلیدو له پاره پوري تړلی وو دا ستون د منبر مبارک د خوا ثخه ثلورم ستون دی او د قبر مبارک د خوا ثخه دوهم ستون او د قبلي د خوا ثخه دریم ستون دی دغه ستون پنځه فضیلته لري.

۱- حضرت رسول الله ﷺ به دسهار لمونځ په محراب کي اداء کړی بیا به و دغه ستون ته راتلی.

۲- حضرت رسول الله ﷺ به سنن او نوافل په مسجد شریف کي پر دغه ځای اداء کول.

۳- چهارپایي د اعتکاف به یي کله دلته وه.

---

(۱) اخبار مدینه ص ۹۱/ وفاء الوفاء: ج ۲ ص ۴۴۰/ فتح الباري: ج ۱ ص ۵۵۷/ تاریخ مسجد النبوي الشریف: ص ۱۲۵/ خلاصة فضائل المدینة المنورة: ص ۶۴ الشیخ ملا عبد الغني رحمه الله.

۴- حضرت رسول الله ﷺ به تکیه دغه ستون ته کول چي مخ مبارک به یې قبلې او شا به یې دغه ستون د ابي لبابة ته وه.

۵- ځرنګه چي حضرت رسول الله ﷺ د تبوک غزا ته ولاړی ابولبابة او د ده ملګري چي تقریباً لس نفره وه، نه ولاړه بیا ابولبابة او ملګرو یې ډیره پښیماني کوله په دغه مخالفت، بیا یې وویل چي امید سته چي الله بخښنه راته وکړي د دغه تبوک غزا ته د نه تلو، راځئ چي د حضرت رسول الله ﷺ څخه بخښنه وغواړو بیا به ځانونه په ستونانو د حرم شریف وتړو چي الله جل جلاله هم بخښنه راته وکړي نو ټولو ځانونه په یوه یوه ستون پوري وتړل مشر د دوی ابو لبابة صاحب و هغه په دغه ستون پوري ځان وتاړه چي بیا یې توبه قبوله سوه.(۱)

(۱) السنن کبری: ج ۵ ص ۲۴۷/ الموسوعة الفقهیة: ج ۲۷ ص ۲۴۷/ تاریخ مسجد النبوي الشریف: ص ۱۲۷/ خلاصة فضائل مدینة المنورة: ص ۶۶/ الشیخ ملا عبد الغني رحمه الله ، تفسیر المعارف: ج ۴ ص ۳۱۵.

۴- ستون: أسطوانة السرير دی. دا هغه ستون مبارک دی چي د حضرت رسول الله ﷺ چهارپايي د اعتکاف د استراحت له پاره په وخت کي دلته ايښودل کيده نو ځکه په أسطوانة السرير سره يادېږي او دا چهارپايي د خرما د رسی څخه جوړه وه او دا ستون د حجره شريفي سره موښتی دی د أسطوانة ابي لبابة په شرق طرف کي د هغه اوسپني د پنجري سره متصل ولاړ دی.(۱)

۵- ستون: أسطوانة المحرس دی يا په بل نوم أسطوانة امير المؤمنين علي بن ابي طالب، دا هغه ستون دی چي د حضرت علي کرم الله وجهه د لمانځه او ناستي ځای وو چي د حضرت رسول الله ﷺ د پيري له پاره مخامخ پر حجرو مبارکو

---

(۱) صحيح البخاري: ج ۱ ص ۳۷۱/ وفاء الوفاء: ج ۲ ص ۴۴۷ داراحياء التراث العربي الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۲۴۷/ تاريخ مسجد النبوي الشريف: ص ۱۳۰/ خلاصة فضائل مدينة المنورة: ص ۷۰.

کښېنستی او دا ستون د أسطوانة ابولبابه په شمال کې د أسطوانة السرير په څنګ کې ولاړ دی.(١)

٦- ستون: أسطوانة الوفود دی، حضرت رسول الله ﷺ د راغلو وفدو عسکري، جهادي مشرانو او جليل القدر اصحاب کرامو سره پر دغه ځای مشوره کوله نو ځکه دا ستون په وفود سره مشهور دی او دا ستون د أسطوانة المحرس په شمالي طرف کې ولاړ دی.(٢)

٧- ستون: أسطوانة التهجد دی چې رسول الله ﷺ د دې ستون سره د تهجد د شپې لمونځ کوی او دا ستون شمالي طرف ته د بي بي فاطمة رضی الله عنها د کور شا ته ولاړ دی.(٣)

---

(١) معالم دار الهجرت ص ٦٠/ وفاء الوفاء: ج ٢ ص ٤٤٨/ وتاريخ مسجد النبوي الشريف ص ١٣٠/ خلاصة فضائل مدينة المنورة ص ٧٠/ الشيخ ملا عبد الغني رحمه الله.

(٢) وفاء الوفاء: ج ٢ ص ٤٤٩/ غنية الناسك: ص ٣٨٢/ خلاصة فضائل مدينة المنورة: ص ٧١ الشيخ ملا عبد الغني رحمه الله.

(٣) صحيح مسلم: ج ١ ص ١٦٦/ غنية الناسك: ص ٣٨٢/ وفاء الوفاء: ج ٢ ص ٤٥٠.

۸- ستون: أسطوانة مربعة القبر يا په بل نوم اسطوانة مقام جبريل عليه السلام هم بلل کيږي چي حضرت جبريل عليه السلام به دلته تشريف راوړی دا ستون چي اوس په دننه کي د آبادی د حجرې شريفي په شرقي طرف کي د أسطوانة الوفود په صف کي ولاړ دی.(۱)

مواجهي شريفي او روضې شريفي ته ستا ورتګ تر محبت پوري اړه لري که دي محبت په حقيقت کي درلودی نو زيارت ته به ډېر ورځې هر څونه چي ډېر ورځې هغومره به دي محبت ورسره ډېريږي که د روضې مبارکي شوق لرې نو د ماخستن د لسو بجو ۱۰:۰۰ څخه وروسته چي ورسي هر ځای چي دي زړه غواړي هلته لمونځ کولای سي.

په دې رياض الجنة کي چي به رسول الله ﷺ امامت کاوه پر دغه ځای اوس يو ښائسته محراب جوړ سوی دی چي ورته نبوي محراب ويل کيږي د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته

(۱) وقد حُرِمَ الناسُ الصلاةَ إلى هذه الأسطوانة، إدارةَ الشُّبَّاكِ الدائرِ على الحجرةِ الشريفةِ، وغلقِ أبوابِها، وفاء الوفاء: ج ۲ ص ۴۵۰.

د رسول الله ﷺ د مصلې په برکتمن ځای کې د تعظیم ساتلو په غرض حضرت ابو بکر رضي الله عنه د نبي کریم ﷺ د لمانځه کولو پر ځای دېوال جوړ کړی د پښنو مبارکو ځای یې پرېښودی ترڅو د ده مبارک د سجدې ځای دخلګو تر پښنولاندې د راتلو څخه خوندي سي، اوس چې امام د رسول الله ﷺ د مصلی پر ځای لمونځ کوي په سجده کې د ده تندی د رسول الله ﷺ د پښنو مبارکو پر ځای راځي.(١)

تر تحیة المسجد کولو وروسته په ډېر آدب او درناوي د رسول الله ﷺ مرقد مبارک ته ورسې مخامخ به په عاجزۍ او حیا د زړه په بشپړ حضور سره ودرېږي کښنته به د حجرې مبارکې دېوال ته وګورې او اندامونو ته به حرکت نه ورکوي او د دنیاوي او نورو وسوسو څخه به خپل زړه رافارغه کړې پر خپل عادي ولاړه به ودرېږي د نورو مسلمانانو به ډېر خیال ساتې چا ته به تکلیف نه ورکوي او سر به کوږ نه نیسي او داسې فکر به کوي چې رسول الله ﷺ حاضر او ناست دی ما ته ګوري زما

---

(١) د حج او عمرې مسئلې: مولانا محمد رفعت قاسمي حفظه الله ص ٤٣٩.

په درېدو او سلام ويلو خبر دی د هر سلام جواب په وعليکم راته وايي، د رسول الله ﷺ شرف او قدر به دي په زړه کي وي او پر دوه متره اندازه به ودرېږې او تر دغه به نه ورنژدې کېږې په ميانه آواز سره چي تر قبر مبارک پوري رسيږي نه په ډېر لوړ او نه په ډېر کښته آواز سره به په دغه الفاظو پر رسول الله ﷺ صلوة او سلام ووايي:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللّٰهِ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ رَسُولُ اللّٰهِ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ أَرْسَلَكَ اللّٰهُ لَنَا رَحْمَةً،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللّٰهِ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينْ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا إِمَامَ الْمُتَّقِينْ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَفِيْعَ الْمُذْنِبِينَ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَشِيراً يَا نَذِيْرًا،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُبَشِّرَ الْمُحْسِنِينَ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينْ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى سَائِرِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينْ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ الطَّاهِرِيْنَ،

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَزْوَاجِكَ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينْ،

وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِكَ وَأَصْحَابِكَ وَأَتْبَاعِكَ وَجَمِيْعِ أَمْوَاتِ الْمُسْلِمِينَ، وَعَلَيْنَا مَعَكُمْ أَجْمَعِينْ، آمِينْ، اللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْ هَذَا آخِرَ

الْعَهْدِ بِقَبْرِ نَبِيِّنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَارْزُقْنَا الْعَوْدَ إِلَيْهِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ».(١)

بیا نو خپلې دعاوې وکړه!

او یو گز به پر راسته طرف لیرې سې پر ابو بکر صدیق رضي الله عنه به سلام وو ایاست:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيْفَةَ رَسُولِ اللّٰهِ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَزِيْرَ رَسُولِ اللّٰهِ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللّٰهِ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفِيَّ رَسُولِ اللّٰهِ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ثَانِيَ اثْنَينِ فِيْ الغَارِ،

وَرَفِيْقَهُ فِيْ الْأَسْفَارِ، وَأَمِيْنَهُ فِيْ الْأَسْرَارِ، وَعَلَمَ الْمُهَاجِرِيْنَ وَالْأَنْصَارِ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ،

---

(١) الهندية: ج ١ ص ٢٦٥/ إعلاء السنن: ج ٧ ص ٣٦١٩/ مجامع المناسک: ص ٦٥٠/ مجمع الانهر: ج ١ ص ٣٧٩ (طبع دار الاحياء).

جَزَاكَ اللّٰهُ عَنْ رَسُولِهِ وَعَنِ الْإِسْلَامِ وَأَهْلِهِ خَيرَ الْجَزَاءِ».(١)

بيا به يو گز خپل پر راسته طرف ليري سي پر عمر فاروق رضي الله عنه به سلام وو ايا ست:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، عُمَرَ الفَارُوْقَ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ثَانِيَ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِيْنَ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللّٰهِ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ أَعَزَّ اللّٰهُ بِكَ الْإِسْلَامَ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سِرَاجَ أَهْلِ الْجَنَّةِ،

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ قَالَ فِيْ حَقِّكَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: "مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ عَلَى رَجُلٍ خَيرٌ مِنْ عُمَرَ".

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَنْ عَاشَ حَمِيْدًا، وَخَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا شَهِيْدًا،

جَزَاكَ اللّٰهُ عَنْ نَبِيِّهِ وَخَلِيْفَتِهِ وَأُمَّتِهِ خَيرَ الْجَزَاءِ».(٢)

---

(١) الفتاوى الهندية : ج ١ ص ٢٦٦ ، فتح القدير: ج ٣ ص ٩٥.

(٢) فتح القدير: ج ٣ ص ٩٥.

که یو چا درته ویلي وه چي زما له طرفه پر رسول الله ﷺ سلام ووایه نو د دغه سلام رسول واجب دي او داسي به یې ووایې چي د فلاني کس چي د فلاني زوی دی د هغه له طرفه څخه دي پر تا باندي سلام وي یا رسول الله ﷺ.(١)

که یو چا یا ډېرو خلکو د سلام درته ویلي وي او ستا د هغه یا د پلار نوم نه وي په یاد نو دغه سلام به داسي ووایې چي د ټولو هغه خلکو له طرفه دي پر تا باندي اې رسول الله ﷺ سلام وي چي ماته یې ستا له پاره د سلام ویلي وه:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ مِنْ جَمِيْعِ مَنْ أَوْصَانِيْ بِالسَّلَامِ عَلَيْكَ».(٢)

پس له درود او سلام ویلو به په مواجهه شریفه کي شا و قبر مبارک ته نه کرځوي چي دعاء کوي ولي چي رسول الله ﷺ خپله قبله د دعاء ده.(٣)

---

(١) الهندية: ج ١ ص ٢٦٥/ فقه على المذاهب الأربعة: ج ١ ص ٦٤٠.

(٢) معلم الحجاج ص ٣٢٧/ الفتاوي الهندية: ج ١ ص ٢٦٦.

(٣) ولا يستدبر القبر المقدس في صلوة ولا غيرها/ مجامع المناسك: ص ٦٥٤/ اللباب: ص ٥٦٧/غنية الناسك: ص ٣٨٢.

د رسول الله ﷺ قبر مبارک ته چي دعا کوئ لاسونه مه پورته کوئ چي هلته عسکر ولاړ دي خلګ نعرې درباندي وهي، چي مخ کعبې ته کړې بيا چي لاسونه پورته نه کړې بيا کار نه درلري او که په مواجهه شريفه کي ګڼه ګوڼه وه بيا د روضي شريفي له خوا څخه خپل صلوة او سلام ووايا ست!

د ابوبکر الصديق رضي الله عنه د خلافت په دوه (۲) کاله دوره کي او د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په لس (۱۰) کاله دوره کي او د سيدنا عثمان رضي الله عنه د خلافت تر دريم (۳) کال پوري چي دغه درې دورې پنځلس کاله کيږي ټولو صحابه کرامو د روضي شريفي له خوا صلوة او سلام وايه.

امام ابو حنيفة رحمة الله عليه د ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت کوي چي ابن عمر رضي الله عنهما فرمايلي دي: د رسول الله ﷺ د قبر مبارک سنت طريقه دا ده چي شا و قبلې ته کړه مخ د ده مبارک و قبر ته کړه راسته لاس پر چپه لاس کښيږده نو سلامونه ووايه.

او د امام ابو حنیفة صاحب د مذهب مطابق د حجرې مچول او پر هغه ځان مښلول یا مچول د پنجرو او دیوالو مسح کول او کوږ مغزی نیول یا لاسونه ورته پورته کول یا سر ورته ټیټول جائز نه دي دغه کارونه شیعه ګان کوي او ځیني ښځي یې کوي دغه کارونه د ادب خلاف او بدعت دی د نبي کریم ﷺ پر قبر یا پر هر قبر چي وي طواف پر کول او یا د قبر لور ته لمونځ کول جائز نه دي، ځکه رسول الله ﷺ په خپله د یوه لا شریک الله ﷻ له پاره د عبادت او سجدې کولو تبلیغ کړی دی دغه عبادت یې یوازې د کعبې شریفې خوا ته خاص کړی دی هغه هم د الله ﷻ په نامه.(١)

په مواجهه شریفه کي چي کوم درې سورې مخامخ دي، اول غټ سوری د رسول الله ﷺ د قبر برابرې ده، دوهم سوری د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د قبر برابرې ده دریم سوری د عمر فاروق رضي الله عنه د قبر برابرې ده.

---

(١) فصل زیارة الأولین والآخرین: ج ١ ص ٢٦٣ ط: دارالتراث العربي، بیروت.

چا ته چې د اوږدو سلامونو د ویلو وخت نه پیدا کیږي یا یې نسي یادولای یا جماعت دریږي یا بل کوم ضرورت وي نو هغه ته په ډېرو لنډو الفاظو لارښوونه سوې ده، د صلاة او سلام کومې صیغې او کلمې چې راغلي دي دا د علماوو کرامو له خوا غوره سوي دي خو په دې کلمو کې کوم خاص تحدید او تاکل نسته کوم صلاة او سلام چې چا ته غوره وي د زیارت کوونکي خوښ وي هغه دې ووايي، خو داسې الفاظ چې د رسول الله ﷺ د شان سره ښايي.(۱)

په مسجد نبوي شریف کې که چیرې ګڼه ګوڼه وه چې هر چیرې ودریږې هلته درود او سلام ووایاست رسول الله ﷺ یې اوري.(۲)

(۱) ومن ضاق وقته عما ذكرنا أو عجز عن حفظه اقتصر على بعضه و أقله السلام عليك يا رسول الله، غنية الناسك: ص ۳۷۹/ فتح القدير: ج ۳ ص ۹۵.

(۲) تذكرة الخليل ص ۳۹۸/ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ﴿إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الْأَرْضِ، يُبَلِّغُونَ عَنِّي سَلَامَ أُمَّتِي﴾، وهو حديث صحيح رواه النسائي: رقم الحديث ۱۲۸۲.

هر کله چي د رسول الله ﷺ د قبر په مقابل کي تېرېږئ که په مسجد نبوي کي یاست یا دباندي یاست ورته ودرېږئ او سلام ورته اداء کوئ.

په مسجد نبوي شریف کي دننه و حجرې مبارکي ته یا د مسجد څخه و زرغونې ګنبدي ته یا د دباندي څخه و زرغونې ګنبدي ته کتل عبادت دی.(۱)

کله چي له سلامونو څخه فارغه سوې څه چي له الله تعالی څخه غواړئ د رسول الله ﷺ په وسیله یې وغواړئ او د رسول الله ﷺ شفاعت طلب کړئ.(۲)

تر څه وخته چي په مدینه منوره کي اوسې تر خپل طاقته روژې نیسئ که څه هم مسافر یاست د خپل توان او طاقت مطابق فقیرانو ته خیرات ورکوئ او په نبوي مسجد کي لږ تر لږه یوه شپه په ویښه تېره کړئ تر څو د الله ﷻ عبادت وکړئ خو پام

(۱) معلم الحجاج ص ۳۲۵/ ملا علي قاري ص ۵۶۰/ غنية الناسك: ص ۳۸۲.

(۲) فتح القدير: ج ۳ ص ۹۵.

کوئ چي د لمونځ کوونکو مخ ته تیر نسئ ځکه: چي دا ډېره لویه ګناه ده.

رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

که د لمانځه و مخ ته تېرېدونکی پوه سي چي دا عمل څومره ګناه لري نو دی به ودرېږي څلوېښت؛ هغه راوي وايي چي زه نه پو هیږم چي (۴۰) کاله، یا (۴۰) میاشتي او که یې (۴۰) ورځي وویل لکن ابو هريره رضي الله عنه وايي چي (۴۰) کاله دي چي خلک وبیریږي.(۱)

په حرمينو شريفينو کي او په ټوله دنيا کي د لمانځه مخته مه تېرېږئ بې له طوافه چي بيان یې مخکي سوی دی د دغه ځینو

(۱) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيْ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ، لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ.﴾ قَالَ أَبُو النَّضْرِ: "لَا أَدْرِي، قَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، أَوْ شَهْرًا، أَوْ سَنَةً." متفق عليه صحيح البخاري: رقم الحديث ٥١٠/ صحيح مسلم: رقم الحديث ٥٠٧.

خلګو په قول مه کوئ چي وايي په حرمينو شريفينو کي پروا نه لري.

(د جماعت د لمانځه بيان)

د جماعت لمونځونو ته کوښښ کوئ چي هر وخت حاضر سئ، رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

د جماعت لمونځ تر يوازي لمانځه اوه ويشت درجي فضيلت لري.(١)

پنځه لمونځونه په جماعت اداء کول زموږ د امامانو د صحيح قول له مخي واجب دي، رسول الله ﷺ فرمايلي دي: تر ټولو درانه او سخت لمونځونه پر منافقينو باندي د ماخستن او د سهار لمونځونه دي او که دوی ته د دغو دوو لمونځونو ثوابونه معلوم وای نو بيا به پر ښکېدو هم ورته راتللای او

(١) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً﴾ رواه البخاري: رقم الحديث ٦٤٥.

رسول الله ﷺ فرمايي چي ما قصد كړى وي چي د لمانځه د اداينې حكم وكړم اقامت يې وسي او بيا يو څوک امر كړم چي خلكو ته لمونځ وركړي او زه څه كسان چي لرګي ورسره وي د ځان سره بوخم، هغوى خلكو ته ورسو چي د جماعت لمانځه ته نه حاضريږي د هغوى كورونه په اور وسوزم.(١)

رسول الله ﷺ پر خپل امت ډير مهربان دى البته څوک چي لمونځ په جماعت نه اداء كوي د هغو څخه ناراضه كيږي.

د جماعت په لمانځه كي د خلكو له پاره حكم دا دى چي:

د ښځو څخه به په جلا د مخ په صفو كي ودريږي كه چيري د خلكو څخه مخته ښځي پوره صف ولاړي وي، د شا په صف كي د يوه نارينه لمونځ كول هم په امام پسي نه صحيح كيږي، او كه چيري يوه يا دوې ښځي د مخ په صف كي ولاړي وي نو

(١) صحيح البخاري: ج ١ ص ١٣٢ رقم الحديث: ٦٥٧./ مسلم عن أبي هريرة: رقم الحديث ٦٥١.

شا ته چي كوم سړی د دوی پر برابر مخامخ ولاړوي دهغه لمونځ نه صحيح كيږي.(١)

(څلوېښت لمونځونه په مسجد نبوي شريف كي)

په مسجد نبوي شريف كي پوره څلوېښت لمونځونه كول.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَبِيْ ﷺ قَالَ:﴿مَنْ صلَّى فِيْ مَسْجِدِيْ هَذَا أَرْبَعِينَ صَلَوٰةً لَا تَفُوتُهُ الصَّلٰوةُ كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَبَرَاءَةٌ مِنَ الْعَذَابِ وَبَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ﴾.(٢)

ژباړه: رسول الله ﷺ فرمايلي دي: هر هغه څوک چي زما په مسجد كي پوره د څلوېښتو وختو لمونځونه اداء كړي، په دې ډول چي په منځ كي يو لمونځ ځني قضاء نه سي نو هغه لره به د

---

(١) حاشية رد المحتار: ج ٢ ص ٤٢٣ (القاهرة)/حاشية ابن عابدين: كتاب الصلاة، باب الإمامة ج ١ ص ٥٥٤./ بدائع الصنائع: ج ١ ص ٣٥٥/ الفتاوى الهندية: ج ١ ص ٨٧.

(٢) رواه أحمد والطبراني الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ١ ص ٥٢٤/ فتاوى دار العلوم زكريا: ج ٣ ص ٤٧٤/ فتاوى محمودية: ج ١٠ ص ٤٤١/كنز العمال: ج ١٢ ص ١١٦/ مجمع الزوائد: ج ٤ ص ٨ دار الفكر.

جهنم د اور څخه له عذابه څخه او له نفاق څخه خلاصون ليکل کيږي.

لکه څرنګه چي په حديث شريف کي يوازي لمونځ ذکر سوی دی او په جماعت اداء کول يې شرط نه دی په جماعت اداء کول يې د فضائلو څخه دي، حديث شريف ته وګورئ د جماعت او د وختي لمانځه شرط نه لري که يوه ورځ د جماعت لمونځ د رڅخه تېر سي او بې له جماعته دي اداء کړی دغه لمونځ دي هم په هغه څلويښتو لمونځو کي حساب دی.

د مسجد نبوي شريف د لمانځه ثواب د رسول الله ﷺ د وختو په مسجد پوري اختصاص نه لري بلکي دغه نوې برخه چي په ګډه سوې ده په ثواب کي فرق نه لري ځکه چي اوسنی ټول مسجد د رسول الله ﷺ مسجد دی د فضائلو او ثواب له اړخه يو مسجد بلل کيږي.(١)

---

(١) الشامي: ج ص ٣١٤ غنية الناسك: ص ١٤٣ رد المحتار: ج ١ ص ٣٩٦/ الموسوعة الفقهية: ج ٣٧ ص ٢٥٢.

څرنګه چي په حديث مبارک کي مسجدي هذا ويل سوی دی او مسجد هغه ځای ته ويل کيږي چي ټول کال او د هر وخت لمونځ په کښي کيږي او د معتکف اعتکاف په کښي صحيح کيږي او تر مسجد دباندي دائره که څه هم فرش په کښي هوار وي خو اعتکاف نه پکښي صحيح کيږي، دغه دباندي دائره کي د مسجد د حمامو او د اوداسه ځايونه دي او حايضاتي ښځي او موټران تګ او راتګ په کښي کوي.

که ګڼه ګوڼه وه په مسجد کي دننه ځای نه پيدا کېدی بيا په دباندي دائره کي لمونځ هم حکم د دننه حرم غوندي لري کامل ثواب لري خو کوښښ کوئ چي دننه لمونځ وکړئ، ځکه هر وخت دننه مسجد شريف خالي وي خو بې له عذره او د غفلت له وجهي د مسجد دباندي لمونځ مه کوئ.(۱)

او يو ساعت تر آذان مخکي مسجد شريف ته راځئ نو ټول لمونځونه په داخل کي د مسجد شريف سي، که دننه مسجد خالي وي دباندي لمونځ کول يا د مخ صفونه خالي وي د شا په

(۱) پښتو معلم الحجاج: ص ۲۹۵.

صفو کي لمونځ کول، نو د لمانځه ثواب يې ناقص بلل کيږي، د امام صاحب مذهب مطابق لمونځ يې مکروه دی، د عمره کوونکو په شپو کي دننه ټول مسجد نبوي شريف خالي وي لکن ځيني کسان دباندي لمونځونه کوي چي ورته ووايې چي محترم وروره دننه مسجد ټول خالي دی، دی محترم غلط جواب درکړي خو په دې نه وي خبر چي په مسجد کي د صفو اتصال او يووالي شرط دی، پام کوئ چي د مسجد نبوي شريف دباندي د اقتداء کولو په وخت کي د جماعت د لمانځه پر مهال داسي ځای ونه دريږئ لکه د باب السلام دباندي يا د باب البقيع دباندي د بې خبري حالت کي تر امام مخکي و نه دريږی ځکه که تر امام مخکي سئ لمونځ يې صحت نه لري باطل دی.(١)

او د ميلانو تر منځ په کوچني صفو کي چي شپږ کسان کيږي لمونځونه مه کوی البته په لوی صفو او د مخ په صفونو کي لمونځ کوئ، چي لمونځ کوئ ښه سم لمونځ به کوئ د خپله

---

(١) الفقه على المذاهب الاربعة: ج ١ ص ٣٨١.

ځانه به حکم نه کوئ چي په داسي ګڼه ګوڼه کي هر ډول لمونځ صحيح دی دغه څلوېښت (۴۰) لمونځونه چي داسي لوړ فضيلت لري هغه صحيح لمونځونه دي په ښه کامل او دس سره چي ټوله د لمانځه شرائط او ارکان يې پر صحيح طريقه او په ښه ارامه رکوع او سجده ارامه ناسته او په ښه حضور او اطمينان سره يې اداء کړي وي، په دغه څلوېښت لمونځو کي يو حکمت همدغه دی چي په راتلونکي وخت کي د مسجد سره عادت ونيسي او خپل ټول لمونځونه په جماعت سره په مسجد کي اداء کړي، د کور، دکان، دفتر، باغ او د نورو ځايو د لمونځونو څخه منعه سي چي د مسجد امام صاحب يو رکعت کوي تاسو بيا ټول لمونځ اداء کړی وي او هر څوک بايد کوښښ وکړي چي په اول صف کي و دريږي، ځکه نبي کريم ﷺ فرمايي چي د نارينوو په صفونو کي ښه او افضل اول صف دی او شريې اخرنی صف دی.(۱)

---

(۱) قال رسول صلى الله عليه وسلم: ﴿خير الصفوف الرجال اولها وشرها اخرها﴾ رواه مسلم: رقم الحديث ۹۸۵.

هغه لمونځونه چې دي په مسجد کې په امام پسې اداء کړي دي هغه ټوله صحيح دي او هغه لمونځونه چې دي يوازې کړي دي او پر قرائت دي خوله نه وي ښورولې هغه لمونځونه دي صحت نه لري ځکه قرائت په خوله ويل فرض دی د خيال قرائت او په پټه خوله قرائت ويل صحت نه لري چې هر څو کاله دي همدغسې لمونځونه کړي دي او هر څومره لمونځونه چې وي په قضاء راوړلو يې مکلف يې دومره به يې په زوره په خوله وايي چې په ځان به يې اوري.(۱)

څوک چې د بې خوابۍ له وجهې په لمانځه کې بيده وي لمونځ يې صحت نه لري او ده محترم ته دغه حکم نه دی ور معلوم چې په لمانځه کې ويښتوب شرط دی، که يوڅا، رکوع، سجده يا آخره ناسته په خوب کې اداء کړه دغه رکن يې صحيح نه دی لمونځ يې فاسد سو بيرته به لمونځ راګرځوي، که يې راونه

(۱) نجم الفتاوی: ج ۲ ص ۳٤۹.

ګرځوي او د دغه لمانځه وخت تېر سي قضاء بلل کيږي، د هغه ۴۰ لمونځونو ثخه ووتى.(۱)

په لمانځه کي که يو چا اشاره درته وکړه چي ليري سه يا رانيزدي سه يا که تر شا وې رامخته دي کړي يا که مخته وې راشا ته دي کړي نو که تا د ده په حکم سره حرکت وکړئ لمونځ دي فاسد سو، ځکه تعليم او تعلم په کښې راغلى او که دى نا اميده سو بيا ته په خپله ځان ته وګوره، ځکه شرعا مکلف يې که غلط ولاړ وي نو ځان به سم کړې بيا دي لمونځ نه فاسديږي.(۲)

(پاى جامه)

پاى جامه يعني پرتوګ يا لنګ تر بجلکو لوړ ساته تر بجلکو لاندي په ځړولو باندي الله تعالى ناراضه کيږي که چيري د دي عمل له عذابه خبر سي نو بيا به هيڅ وخت زړه ورته ښه نه کړي

---

(۱) در المختار: ج ۱ ص ۳۳٦، واجبات الصلوة.

(۲) الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ۲٥٤ وص ۲٥٥.

رسول الله ﷺ وفرمایل: پایڅې تر بجلکو لاندې ځړوونکي ته به الله جَلَّ جَلَالُهُ د رحمت نظر ونه کړي.(۱)

(د رخصتېدلو درود او سلام)

د مدينې منورې څخه چې کله د رخصتېدلو ورځ او وخت مو راسي نو مسجد نبوي شريف ته دې حاضر سي او دوه رکعته نفل لمونځ دې وکړي، بیا پر سید الانبیاء رحمة للعالمین ﷺ درود او سلام دې ووايي، بیا به د حاجاتو دعاء وکړي چې یا الله جَلَّ جَلَالُهُ ستا د محبوب پیغمبر مسجد ته راغلی یم یا الله په خپل خاص فضل و کرم سره مو معاف کړې، زما حج، زيارت او دعاګاني قبول کړې او له دې ځای څخه مي محروم مه ليږې او زما حاضري آخرنی حاضري مه ګرځوې، یا الله جَلَّ جَلَالُهُ په ورځ د قيامت باندې د خپل حضرت رسول الله ﷺ شفاعت او قرب مي په نصيب وګرځوې، آمين. له دعاء څخه ورسته له مسجد

---

(۱) بخاري شريف: ج ۲ ص ۸۶۱ رقم الحديث ۳٤٦٥/ مسلم شريف: ج ۲ ص ۱۹۴ رقم الحديث ۲۰۸۵ (ما أسفل من الكعبين من الإزار ففي النار) اخرجه البخاري رقم الحديث (۵۷۸۷) والنسائي رقم الحديث (۵۳۳۱) و احمد رقم الحديث (۲۰۰۹۸).

نبوي شريف څخه دي ووزي په دعاء او استغفار سره بيا به درود شريف کرار کرار ووايي.(۱)

(دعاء)

د حجاجو او عمره کوونکو دعاء مستجابه ده هر چا ته چي دعاء وکړي هغه قبليږي، امام جزري په حصن حصين کي ليکلي دي چي د رسول الله ﷺ د قبر مبارک سره دعاء قبوله نه سي نو بل کوم ځای به قبليږي؟ خو حلاله نفقه يې شرط دی بايد د نفقې پر حلاليت ډېر کوښښ وکړو چي ټوله شيان مو صحيح او پر شرعه برابر سي، په حرامو پيسو باندي حج يا عمره کول هيڅ ثواب نه لري، بايد چي ډېر زيات کوښښ وسي تر څو په هر طاعت کي خصوصاً په حج او عمره کي د حرامو پيسو څخه استفاده ونه سي بايد د هغه ځايونو څخه چي د سړي مال يعني پيسې حرامي وي لکه سود، رشوت، غلا يا د يتيمانو حق خوړل او يا د داسي نورو ځايونو څخه چي نفقه حراموي يعني هغه نفقه چي شريعت ورته حرامه ويلي وي

(۱) الهندية: ج ۱ ص ۲٦۷/ ارشاد الساري: ص ٥٨٦.

خپل ټول مالونه وساتو او که نفقه حرامه وه بیا هیڅ عبادت که عمره وي یا حج یا کوم بل داسې عبادت نه قبلیږي او نه حق خبره اوري که یې واوري نو عمل نه په کوي موږ چې د نبي کریم ﷺ زیارت ته راغلي یو باید پر صراط المستقیم ظاهراً او باطنا او پر شریعت او سنتو ځانونه برابر کړو.

(مکة مکرمة او مدینة منورة)

مکه مکرمه او مدینه منوره د دنیا تر ټولو ښارو نه غوره او افضله دي خو په دې کي اختلاف دی چي په دې دوو ښارونو کي کوم یو افضل دی زموږ په مذهب او د امام شافعي او امام احمد رحمهما الله په مذهب مکه مکرمه تر مدینې منورې افضله ده د امام مالک رحمه الله په مذهب مدینه منوره تر مکې مکرمې افضله ده، خو دا اختلاف د رسول الله ﷺ د مرقد او قبر مبارک څخه ماسېوا دی ځکه د ځمکي هغه ټوټه چي د حضرت محمد ﷺ جسد مبارک په کښې خوندي دی

هغه په اتفاق سره تر هر ځای افضل او مشرف دی او تر مسجد الحرام، کعبې، عرش او تر کرسي هم افضل دی.(۱)

په ډېرو احاديثو کې راغلي دي چې دوه رکعته نفل په مسجد نبوي شريف کې اداء کول د يوه حج ثواب لري او په مسجد قباء کې دوه رکعته نفل اداء کول د يوې عمرې ثواب لري.(۲)

بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها وايي چې ټول ښارونه د عربو په زور فتح سوي دي، مګر يو مدينه منوره په قرآن کريم سره فتح سوې ده نو په مدينه منوره کې روژې نيول، ډېر درود شريف ويل، قضائي لمونځونه راګرځول او د جمعې لمونځ کول ډېر فضيلت لري، په دغه سبب چې روژه او د جمعې لمونځ په مدينه منوره کې فرض سوي دي.

---

(۱) معلم الحجاج ص ۲۹۱/ مختار المناسک ص ۱۵٦/ رد المحتار على الدر المختار شرح تنوير الابصار: ج ٤ ص ٥٣/ مرقات المفاتيح: ج ۲ ص ۱۳۰، ۱۹۰.

(۲) جذب القلوب إلى ديار المحبوب ص ۱۶/ مناسک ملا على قارى ص ۵۷۳/ غنية الناسک ص ۳۸۷.

(په مسجد نبوي شريف کي د لمانځه فضيلت)

د ځمکي پر مخ د سپېڅلتيا له مخي د دغه (۳) درو مسجدونو؛ مسجد حرام، مسجد نبوي، مسجد اقصی څخه پرته نور مسجدونه د شرف له مخي کوم توپير نه لري.

رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

﴿لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ ﷺ، وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى﴾.(۱)

ژباړه: د درو مسجدونو يعني مسجد حرام، مسجد نبوي او مسجد اقصی څخه پرته نورو مسجدونو ته د سفر له پاره پر اوښو کتي نه تړل کيږي، نو ځکه د مسجد له پاره د يوه ښار څخه بل ښار ته سفر نه کيږي البته دا دري مسجدونه ځان ته ځانګړی شرف لري.

رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

---

(۱) رواه البخاري: رقم الحديث ۱۱۸۹ و رواه مسلم: رقم الحديث/۱۳۹۷ و ابوداؤد: رقم الحديث ۲۰۳۳/ والنسائي رقم الحديث ۷۰۰/ وهذا لفظهما.

﴿صَلَاةٌ فِيْ مَسْجِدِيْ هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ﴾(۱)

ژباړه: زما په دې مسجد کې یو لمونځ کول د نورو مسجدونو په پر تله د لمانځه د ثواب له اړخه تر زرو لمونځونو غوره دي البته د مسجد حرام د لمانځه ثواب تر دې هم زیات دی.

او په مسجد نبوي شریف کې یوازې بې جماعته یو لمونځ یو په زر ثواب لري چې په دننه مسجد کې وي په سرک او لارو کې نه وي او که په جماعت سره وي یو لمونځ (۲۷۰۰۰) اوه ویشت زره درجې ثواب لري.

ابو هریره رضي الله عنه روایت کړی دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: زما په دې مسجد کې یو لمونځ کول د پنځوسو زرو لمونځونو سره برابر ثواب لري، بېله د مسجد حرام څخه.(۲)

---

(۱) متفق علیه: بخاري رقم ۱۱۹۰ او مسلم رقم ۱۳۹۵.

(۲) وروي ابن ماجة: ﴿صلاة في مسجدي هذا تعدل بخمسين ألف صلاة﴾، مجامع المناسک: ص ۶۲۲ دارالعلوم دیوبند: ج ۶ ص ۴۴۵/ کفایت المفتي: ج ۵ ص ۳۷۵.

څرنګه چې په حدیث شریف کې یوازې لمونځ ذکر سوی دی نو دغه ثواب په دغه مسجدو کې یوازې په فرضو لمونځونو پوري نه دی ځانګړی بلکې د فرضو نفلو لمانځه پرته نور عبادتونه لکه اعتکاف، روژه یعني هر عبادت د پنځوس زره په اندازه ثواب لري.(۱)

په مسجد الحرام او مسجد نبوي شریف او یا بل مسجد کې خوراک او خوب کول د اعتکاف کوونکو له پاره پروا نه لري او د بل چا له پاره مکروه دی که څوک د خوب او خوراک اراده لري نو د اعتکاف نیت دې وکړي بیا پروا نه لري.(۲)

(اصحاب الصفة)

د اصحاب الصفة رضي الله تعالی عنهم ځای په مسجد نبوي کې دننه د مسجد د شمالي دېوال سره د هجرت په دوهم کال د

(۱) مجامع المناسک: ص ۶۲۶/ دار العلوم دیوبند: ج ۶ ص ۴۴۵/ وفاء الوفا: ج ۱ ص ۴۲۱ وص ۴۲۳.

(۲)الشامي: ج ۲ ص ۱۴۶/ الموسوعة الفقهیة: ج ۳۹ ص ۲۰۹/ البحر: ج ۲ ص ۵۳۰.

رسول الله ﷺ په امر هغه وخت جوړ سو چي قبله د بيت المقدس څخه بيت الله ته ګرځېدلې وه او کله چي رسول الله ﷺ د هجرت په اووم کال د مسجد نبوي پراخېدل وکړه نو د اصحاب الصفه ځای د اسطوانة عائشه رضي الله عنها د شمال خواته د پنځم ستون سره سو چي اوس په موجوده وخت کي هم دی. او دغه بله تنګاچه چي اوس د باب جبرائيل او باب النساء په منځ کي ده دا د دوی خپل د اوسېدلو ځای نه دی بلکي دا د ارغوات د تنګاچې په نامه سره يادېږي.(۱)

(د جنة البقيع «هديرې» زيارت)

دغه هديره په مدينه منوره کي د رسول الله ﷺ په زمانه کي موجوده وه بيا ترننه پوري د مدينې منورې د اوسېدونکو له

(۱) بيوت الصحابة: ص ۴۴.

(ارغوات): ارغوات هغه خصيان خلګ وه چي د حر مينو شريفينو د خدمت له پاره به حبشو وقف کړي وه او د حرمينو شريفينو خدمت به يې کاوه.

پاره ده تقریبا لس زره صحابه کرام په دغه هدیره کي دفن دي.(۱)

او په مدینه منوره کي د أحد د شهیدانو پرته د نورو صحابه کرامو معلومه هدیره د جنت البقیع څخه پرته نه سته تر مسجد نبوي شریف او روضي شریفي او د دوو اصحابو یعني ابو بکر صدیق او عمر ابن الخطاب رضي الله عنهما تر زیارت وروسته تر ټولو ښه مقام دغه جنة البقیع ده، د جنة البقیع زیارت ته هره ورځ خصوصاً د جمعې په ورځ ورتلل مستحب دي.(۲)

په دې هدیره کي زیات د رسول الله ﷺ بي بي ګاني، لوڼي او اهل بیت او ستر صحابه رضي الله عنهم، تابعین او تبع تابعین

(۱) غنية الناسك: ص ۳۸٤/ اللباب مع الشرح: ص ٥٦٩/ وقال مالك رحمه الله : مات بالمدينة من الصحابة نحو عشرة الاف غير أن غالبهم لا يعرف عين قبره ولا جهته، وفاء الوفاء: ج ۲ ص ۱۱٥٤/ والمعالم الاثيرة: ص ٥۲/ و آثار المدينة: ص ۱۷۱.

(۲) يستحب أن يخرج كل يوم إلى البقيع بعد زيارة النبي ﷺ وصاحبيه رضي الله عنهما فيزور القبور التي به خصوصا يوم الجمعة، الموسوعة الفقهية: ج ۳٦ ص ۳۱۳/ فتح القدير: ج ۳ ص ۹٦/ اللباب: ص ٥٦٩.

رحمة الله علیهم او بې شمېره ائمه او اولیاء الله په آرام کي دي خو د ډېرو صحابه کرامو د قبرونو نښې او نښانې يې ليرې کړي دي نو په مشخص ډول قبرونه نه دي معلوم، په ځينو نقشو کي د ځينو کسانو د قبرو ځایونه ښودل سوي دي خو په دغه بقيع کي دفن دي.

په جنة البقيع کي د دريم خلیفه د قرآن کريم را ټولوونکي حضرت عثمان رضي الله عنه د زيارت څخه شروع کول افضل دي او د اسلام رڼا د ده په وخت کي د خراسان سيمي ته رارسېدلې ده او په بقيع کي تر ټولو افضل د عثمان غني رضي الله عنه د آرام ځای دی، له ام المؤمنين بي بي خديجي رضي الله عنها او بي بي ميموني رضي الله عنها څخه پرته نوري ټولي ازواج مطهرات يعني بيبياني په همدې هديره کي په آرام کي دي، د رسول الله ﷺ رضاعي يعني د شيدو مور حليمة السعدية رضي الله عنها او د نبي کريم ﷺ زوی سيدنا ابراهيم رضي الله عنه چي د ۱۷ مياشتو په عمر ؤ، بي بي فاطمة

الزهراء رضي الله عنها او د نبي ﷺ نوري لوڼي او سيدنا عباس بن عبد المطلب رضي الله عنه، حضرت امام حسن رضي الله عنه، زين العابدين رضي الله عنه محمد الباقر رضي الله عنه، امام جعفر الصادق رضي الله عنه، د نبي ﷺ عمه ګانې؛ عاتکه، اروی، صفيه رضي الله عنهن، عقيل بن ابي طالب رضي الله عنه، عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه، د عراق فاتح سعد بن وقاص رضي الله عنه، ابي سفيان بن الحارث رضي الله عنه، چي د رسول الله ﷺ د شيدو ورور دی، ابو هريره رضي الله عنه، ابو سعيد الخدري رضي الله عنه، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه، صاحب د مذهب امام مالک رحمه الله او نور ډېر جليل القدره صحابه کرام په همدغه جنة البقيع کي آرام کوونکي دي يعني دفن دي. جنة البقيع ته چي ورسئ دغه دعا وواياست او رسول الله ﷺ جنة البقيع هديري ته تللی دی او هلته به يې داسي ويل:

﴿السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَ أَتَاكُمْ مَا تُوْعَدُوْنَ غَدًا مُؤَجَّلُوْنَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لَاحِقُوْنَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيْعِ الْغَرْقَدِ، اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلَهُمْ﴾.(۱)

ژباړه: السلام علیکم اې د هدیرې اوسېدونکو مؤمنانو د قیامت په ورځ به تاسو ټولو ته هغه څه درکول کیږي چي ستاسي سره يې وعده سوې ده، تاسي د حساب تر ورځي ځنډیږئ او موږ هم ان شاء الله تاسو ته درتلونکي یو، ستاسو سره یو ځای کېدوونکي یو اې الله د بقیع غرقد و مړو ته بخښنه وکړه موږ او هغو ته بخښنه وکړه.

په بقیع کي حضرت عثمان رضي الله عنه ته په دې تورو سلام وو ایاست:

السلام علیکم یا امیر المؤمنین ورحمة الله وبرکاته، الله جل جلاله دي تا ته د اسلام او مسلمانانو لخوا د نیکي بدله درکړي، اې الله ته له ده څخه راضي سې.

(۱) رواه مسلم: ج ۱ ص ۳۱۳ رقم الحديث ۹۷٤/ غنية الناسك: ص ۳۸۴/ الفقه الاسلامي وأدلته: ج ۳ ص ۲۴۰۵/ اللباب مع الشرح: ص ۵۶۹/ فتح القدير: ج ۳ ص ۹۶ طبع مكتبة حقانية/ سنن نسائي: ج ۱ ص ۲۰٦/ كنز العمال: ج ۱۲ ص ۲٦۲.

رسول الله ﷺ چي د مديني منورې د قبرونو سره تېرېدی قبرونو ته به يې مخ ور واړوه او داسي به يې وويل:
﴿السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُوْرِ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَنَا وَلَكُمْ أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَ نَحْنُ بِالأَثَرِ﴾(۱)
ژباړه: السلام عليكم اې د قبرو خاوندانو الله تعالی دي موږ او تاسي ته مغفرت او بخښنه وکړي تاسو تر موږ مخکي تللي یاست او موږ هم در پسې یو.

د حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دی وايي هر څوک چي يوې هديرې ته ورسي او (۱۱) واره سورة الاخلاص يعني «قُل هو الله أحد» سورة ووايي او ثواب يې و تولو مړو ته د هديری ور وبخښي نو الله ﷻ به د دغه مړو په شمېر ده ته ثواب ورکړي په سر او پای کي يې درود شريف ووايا ست.(۲)

(۱) رواه الترمذي عن ابن عباس قال: مر رسول الله صلى الله عليه وسلم بقبور المدينة فأقبل عليهم بوجهه فقال: ﴿السلام عليكم يا أهل القبور الخ﴾ حديث: ١س٥٣.

(٢) مجمع الفوائد فضائل سورة الإخلاص: ص ١٠٢.

او رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

﴿فَزُوْرُوْا القُبُوْرَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ المَوْتَ﴾(۱)

ژباړه: رسول الله ﷺ فرمايي د قبرونو زيارت کوئ ځکه چي دا مرګ را يادوي.

(د مسجد قباء بيان)

مسجد قباء اول مسجد دی چي رسول الله ﷺ يې په خپلو مبارکو لاسونو بنياد کښېښود. د اسلام په تاريخ کي همدغه مسجد تر ټولو مخکي ودان سوی دی، رسول الله ﷺ چي په لومړي ځل مديني منورې ته تشريف راوړی د مديني منورې د ښار څخه دباندي د بنو عمرو بن عوف د قبيلې په کلي يعني د قباء په کلي کي څوارلس ورځي پاته سو هلته يې د قباء مسجد بنياد هم کښېښودی او هلته يې لمونځونه هم په کښي وکړه، قباء په اصل کي د يو څاه نوم دی چي دغه علاقه د دغه څاه په نامه سره مشهوره وه.

(۱) صحيح مسلم: رقم الحديث ۹۷٦/ جامع الترمذي: رقم الحديث ۱۰۵٤.

مسجد قباء هغه مسجد دی چې د اولې ورځې څخه د تقوا پر بنیاد جوړ سوی دی او حقداره دی الله ﷻ د دې مسجد یادونه په قرآن پاک کې کړې ده، دغه مسجد تر مسجد الحرام، مسجد نبوي او مسجد الاقصی وروسته افضل مسجد دی رسول الله ﷺ فرمایلي دي: کوم څوک چې په کور کې اودس وکړي مسجد قباء ته راسي دوه رکعته لمونځ اداء کړي د یوې عمرې ثواب لري ځکه د شنبې په ورځ رسول الله ﷺ د سهار په وخت کې کله پیاده او کله پر سپرلی ورته راتلی او دوه رکعته لمونځ به یې په کښې اداء کاوه، او مسجد قباء ته هره ورځ هر وخت ورتلل او هلته لمونځ اداء کول مستحب دي، دصحیح حدیث له مخې دیوې عمرې ثواب لري.(١)

---

(١) ﴿كان النبي صلى الله عليه وسلم يأتي مسجد قباء كل سبت ماشياً وراكباً فيصلي فيه ركعتين﴾، رواه البخاري: رقم الحديث ١١٩ ومسلم: رقم الحديث ٣٣٩.

قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: ﴿مَنْ تَطَهَّرَ فِيْ بَيْتِهِ ثُمَّ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءَ فَصَلَّى فِيْهِ صَلَاةً كَانَتْ لَهُ كَأَجْرِ عُمْرَةٍ﴾(۱)

ژباړه: رسول الله ﷺ فرمايي څوک چي په کور کي اودس وکړي مسجد قباء ته راسي او هلته نفل لمونځ وکړي، نود يوي عمري ثواب لري.

رسول الله ﷺ په قباء کي د څوارلسو ورځو تېرولو وروسته د مديني منورې د ښار پر خوا د خپلو ماما خيلو او نورو صحابه کرامو په بدرګه کوچ راوکړ د جمعې په ورځ په لاره کي و چي د جمعې د لمانځه وخت پر راغلی بيا يې د جمعې لمونځ د قبا پرلار په هغه ځای کي ادا کړی چي اوس مسجد جمعه دی د لمانځه څخه وروسته رسول الله ﷺ پر اوښه سپورسو او ويې فرمايل چي تاسو زما اوښه مخته پرېږدئ دا ماموره ده چيري چي مسجد نبوي جوړ سوی دی هلته يې اوښه چوخه سوه رسول الله ﷺ وويل: ان شاء الله همدا مو ځای دی دلته نژدې

(۱) رواه ابن ماجه بسند صحيح، غنية الناسك: ص ۳۸۷/ اللباب مع الشرح: ص ۵۷۲/ معلم الحجاج ص ۳۳۵ فتح القدير: ج ۳ ص ۹۷/ سنن الترمذي: ج ۱ ص ۷٤ وسنن الكبرى: ج ص ۲٤۸ .

د ابو ایوب انصاري رضي الله عنه کور و هلته په هغه کور کي هستوګن سو، ابو ایوب انصاري رضي الله عنه د رسول الله د ماما خیلو څخه کیږي او مسجد قباء د مسجد نبوي په جنوب کي تقریبا (۳۲۰۰) درې زره او دوه سوه متره لیري واقع دی.

(د سید الشهداء سیدنا حمزه رضي الله عنه بیان)

د أحد شهیدانو، مسجدونو او د أحد غره ته ورتلل مستحب دي.(۱)

افضله ورځ د دغه شهیدانو د زیارت له پاره د پنجشنبې ورځ ده او دا هغه غر دی چي رسول الله ﷺ یې په هکله فرمایلي دي:

﴿هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ﴾ (۲)

---

(۱) تفسیر قرطبي: ج ۹ ص ۳۱۲/ البدایة والنهایة: ج ٤ ص ٦٥/ دلائل النبوة: ج ٦ ص ۳۰٦.

(۲) رواه البخاري: رقم الحدیث ۱٤۸۲/ فتح القدیر: ج ۳ ص ۹۷/ ارشاد الساري: ص ۵۷۵/ وفاء الوفاء: ج ۱۲ ص ۱۱۲.

ژباړه: أحد هغه غر دی چي دی زموږ سره محبت لري موږ د ده سره محبت لرو.

همدارنګه رسول الله ﷺ فرمايي:

﴿أُحُدٌ عَلَى رُكْنٍ مِنْ أَرْكَانِ الْجَنَّةِ﴾(١)

ژباړه: د أحد غر د جنت د کونجانو څخه پر يو کونج دی.

رسول الله ﷺ چي مديني منورې ته هجرت راوکړ نو د جهاد حکم ورته وسو، رسول الله ﷺ په ډېرو سنګرو کي د کافرانو سره وجنګيدی د رسول الله ﷺ په غزاګانو کي يوه د أحد غزا وه د همدې غره په لمن کي د هجرت په دريم کال د شوال په مياشت کي سوي ده رسول الله ﷺ له مديني منورې څخه راووتی او د اسلام د جنګياليو سره د أحد غره ته ولاړی سره له دې چي د مسلمانانو شمېر کم وو خو په جبل الرماة غونډۍ کي د أحد د غزا په ورځ پنځوس کسان صحابه کرام د عبدالله بن جبير رضي الله عنه په مشرۍ نبي کريم ﷺ هلته کښېنولي

---

(١) كنز العمال: رقم الحديث ٣٤٩٨٨.

وه او دغه غونډۍ د أحد د شهیدانو په جنوب طرف کې د هدیرې د دروازې پر مخامخ د وادي القناة شیلې پر څنګ واقع ده، په لومړي سر کې یې برۍ په برخه سو وروسته چې ځیني غازیان د غنیمت په مال پسې ولاړه کفارو یرغل راوړ، د أحد د جنګ ورځ د مسلمانانو سخته ورځ وه، خو د الله ﷻ په مرسته د مکې د مشرکانو لښکر د جنګ د ډګر پرېښود او بیرته مکې ته راوګرځېدل. په دې غزا کې مؤمنان ډېر ژوبل سول، چې خپله رسول الله ﷺ هم په کښې سخت زخمي سو او اویا تنه جلیل القدره صحابه په کښې په شهادت ورسېدل، د شهیدانو په جمله کې د رسول الله ﷺ بهادر اکا سیدنا حمزه رضي الله عنه هم وو، کوم چې رسول الله ﷺ د شهیدانو د قافلې سردار، سید الشهداء او لوی مجاهد في سبیل الله بللی دی، د جنګ څخه وروسته ځینو کسانو خپل شهیدان مدینې منورې ته وړل، بیا د رسول الله ﷺ حکم وسو چې ټول شهیدان دلته د أحد د غره په لمن کې دفن کړئ همداسې وسول په بېلابېلو شامیو کې دفن کړه سول، سیدنا حمزه رضي الله عنه د أحد په غزا کې د ۵۷ کلنۍ په عمر شهید سو او په مکه

مکرمه کي يې د ابو جهل سره هم مقابله کړې وه او د حضرت رسول الله ﷺ ملاتړی وو او د رسول الله ﷺ سره يې مديني منورې ته هجرت وکړ.(١)

د أحد غر د دې نړۍ د مبارکو ځايونو څخه دی او دا جبل أحد په دې بولي چي دا غر يوازي دی د بل غره سره نه دی موښتی اوس نو لومړی د سيد الشهداء حضرت حمزه رضي الله عنه زيارت وکړئ، په ډېره خشوع او ادب سره سلام ورته ووایاست رسول الله ﷺ پر سيدنا حمزه رضي الله عنه باندي ډېر زيات ژړلي دي او د هغه سره عبدالله بن جحش او مصعب بن عمير رضي الله عنهما په يوه شامۍ کي دفن سوي دي هغوی ته هم سلامونه ووایاست بيا د نورو شهيدانو زيارت وکړئ او سلامونه ورته ووایاست په معتمدو رواياتو ثابته ده چي حضرت ابو بکر صديق او حضرت عمر فاروق رضي الله عنهما به هم دلته تشريف راوړی او تاسو هم دغه قدرمنو شهيدانو ته په مسنونه طريقه ورسئ او سلام ورته عرض

(١) رواه مسلم: رقم الحديث ٢٧٣٢.

کړئ. د هغو له پاره د الله ﷻ څخه د مغفرت او رحمت دعاء وغواړئ او د الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره د رښتني وفادارۍ او پر دين د استقامت له پاره ځانته دعاء وغواړئ، د أحد غر د مسجد نبوي شريف څخه څلور کيلو متره ليرې د شمال په طرف کې واقع دی د مسجد نبوي شريف باب ملک الفهد ۲۲ نمبر دروازه د احد پر غره برابره ده.

(د سبعة المساجد «اووه مسجدونو» بيان)

مساجد الفتح چې اوس په سبعة المساجد سره مشهور دي دغه مسجدونه د جبل السلع غره په لمن کې په لوېديز طرف کې پر هغه ځای جوړ سوي دي چې پر هغه ځای باندې رسول الله ﷺ او صحابه کرام رضي الله تعالی عنهم د خندق د غزا په وخت کې موجود وه.

رسول الله ﷺ چې خېمه مبارکه درولې وه په جبل السلع کې لږ لوړه وه د لمانځه او مشورې ځای و او هلته يې د کفارو د شکست له پاره درې ورځې پوره ښېراوې کولې، د فتح موندلو له پاره د ښېرا په درېيمه ورځ باندې جبرائيل عليه

السلام د فتح زیری ورته راوړی، رسول الله ﷺ او صحابه کرام رضي الله تعالی عنهم پر دښمن په ځلورمه ورځ چي د چهارشنبې ورځ وه فاتحان او کامیاب سول او دغه د خیمې مبارکي پر ځای چي کوم مسجد جوړ دی له همدې وجهي دغه مسجد ته مسجد الفتح وايي ځکه فتح یې په برخه سوه او سورة الفتح هم دلته نازل سوی دی سنه (۵) هجري.(۱)

د مسجد الفتح لاندي دوهم مسجد د سلمان فارسي رضي الله عنه دی چي د رسول الله ﷺ مستشار وو، دریم مسجد د ابوبکر صدیق رضي الله عنه دی ځلورم مسجد د عمر فاروق رضي الله عنه دی، پنځم مسجد د حضرت علي کرم الله وجهه دی، شپږم د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه دی او دغه بل مسجد چي د فاطمة الزهراء رضي الله عنها په نامه یادیږي اصل نه لري ځکه دا د شیعګانو درواغ دي.

په ۱۴۲۸ هجري قمري سنه کي یو غټ مسجد د مسجد الخندق په نامه جوړ سو چي د ابوبکر الصدیق رضي الله عنه

---

(۱) وفاء الوفاء: ج ۲ ص ۳۹.

مسجد يې په ګډه کړی او د جبل السلع غر د مسجد نبوي شريف څخه تقريبا (۷۰۰) متره ليري واقع دی اووم مسجد بني حرام دی د صحابه کرامو رضي الله تعالی عنهم په زمانه کي جوړ سوی دی او دغه مسجد د بني حرام د قبيلې دی او د جبل السلع په لوېديز طرف کي او د سبعة المساجد په جنوب طرف کي د مسجد الفتح څخه تقريبا (۵۰۰) متره ليري او د جبل السلع په طرف کي په يوه کوڅه کي واقع دی چي اوس پنځه وخته لمونځونه پکښي اداء کيږي.(۱)

(د خندق اندازه)

د خندق د غزا له پاره خندق د مسجد مستراح سره نژدې شروع سوي دی بيا د جبل الذباب په شمال کي تېر سوي دی بيا جبل السلع ته نژدي مساجد الفتح ته مخامخ رسېدلی دی. د خندق دغزا له پاره د خندق اندازه تقريبا (۲۵۰۰) متره اوږدوالی او (۴) متره بر او (۳) متره ژور و.(۲)

(۱) تاريخ مدينة المنورة: ص ۹۸.

(۲) تاريخ مدينة المنورة: ص ۹٦.

(د مسجد قبلتين بيان)

رسول الله ﷺ د نبوت د اولي ورځي څخه بيا تر هغه وخته چي مديني منورې ته يې هجرت راكاوه لمونځونه يې د كعبې شريفي ولور ته كول، كوم وخت چي يې مديني منورې ته په هجرت سره تشريف راوړى امر پر وسو چي لمونځونه د بيت المقدس و لور ته كوه نو حضرت رسول الله ﷺ (١٨) مياشتي اووه ورځي لمونځونه د بيت المقدس و خوا ته كول او په يو بل روايت كي راغلي دي چي (١۶) يا (١٧) مياشتي يې لمونځونه د بيت المقدس و خوا ته كول بيت المقدس د مديني منورې د شمال خوا ته راځي او مكه مكرمه د مديني منورې د جنوب خوا ته راځي، رسول الله ﷺ او صحابه كرام د بيت المقدس و طرف ته د جماعت پر لمانځه ودرېدل د ماپښين وخت و رسول الله ﷺ جماعت وركاوه كله چي دريم ركعت ته راولاړ سو وحي راغله او د مخ د ګرځولو حكم ورته وسو او په همدغه لمانځه كي رسول الله ﷺ خپل مخ مبارك د بيت المقدس څخه د مكې مكرمې و خوا ته وګرځوئ، سره له مقتديا نو اخر دوه ركعته يې د كعبې شريفي و طرف ته اداء

کړل، د مقتدیانو له جملې څخه لس صحابه کرام یعني عشره مبشره وه چي په لمانځه کي یې له کومي خبري پرته په هغه رکعت کي فوراً په رسول الله ﷺ پسي مخونه د کعبې شریفي خوا ته راوګرځول او دوی ته د جنت زیری راغلی او رسول الله ﷺ د جنت زیری پر وکړی، نومونه یې په دې ډول دي:

۱- ابو بکر الصدیق رضي الله عنه

۲- عمر الفاروق رضي الله عنه

۳- عثمان بن عفان رضي الله عنه

۴- علي بن ابي طالب رضي الله عنه

۵- طلحة بن عبید الله رضي الله عنه

۶- زبیر بن العوام رضي الله عنه

۷- عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه

۸- سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه

۹- سعید بن زید رضي الله عنه

۱۰- ابو عبیده بن عامر جراح رضي الله عنه

دوی ټول عشره مبشره د قریش او مهاجرینو څخه دي.

کله چي رسول الله ﷺ ته د بیت المقدس څخه و مکې مکرمې ته د مخ ګرځولو امر وسو د بدر غزا څخه دوې میاشتي وړاندي د دوشنبې ورځ (۱۵) د رجب المرجب وه او د هجرت دوهم کال و دا قول د جمهورو علماؤ دی په ځینو روایاتو کي ویل سوي دي چي هغه د مازدیګر لمونځ و، په دې مسجد کي دوه محرابه جوړ سوي دي یو محراب د بیت المقدس و خوا ته و چي اوس یې هم د پخواني محراب علامه سته او بل د کعبې شریفي و خوا ته جوړ سوی دی، همدا مسجد د قبلتین په نامه یادیږي په دغه سبب چي دا مسجد دوي قبلي لري، دا مسجد د خالد بن ولید رضي الله عنه پر سړک د مسجد نبوي شریف څخه درې نیم کیلو متره لیري واقع دی.(۱)

---

(۱) تاریخ مدینة المنورة: ص ٦٤/ خلاصة فضائل المدینة المنورة: ص ١٣٩/ وفاء الوفاء: ج ٢ ص ٤٥/ اخبار مدینة: ص ١١٥/ طبقات ابن سعد: ج ٢ عنوان تحویل قبله.

(د مسجد الجمعة بيان)

د دې مسجد شريف دوه نومونه نور هم دي مسجد الوادي او مسجد عاتکه، دا هغه مسجد دی چې کله رسول الله ﷺ له مسجد قباء څخه مديني منورې ته تشريف راوړی، نبي کريم ﷺ لومړی ځل د جمعې لمونځ په همدغه ځای کې اداء کړی، بيا پر دغه ځای دا مسجد شريف جوړ کړل سو، نو ځکه دا مسجد شريف د مسجد الجمعه په نامه يادېږي او دغه مسجد شريف د مسجد قباء څخه د شمال په خوا کې دی چې د مسجد نبوي شريف څخه د قباء پر لور روان سې نو په لار کې راځي او د مسجد قباء څخه تقريبا (۹۰۰) سوه متره ليري واقع دی.(۱)

(د مسجد غمامة بيان)

دا مسجد پر هغه ځای جوړ دی چې پر هغه ځای باندي رسول الله ﷺ د هجرت په دوهم کال د کوچني او لوی اختر لمونځ کړی وو او د خطبې ويلو په وخت کې وريځې سايه پر کړې وه او په ځينو رواياتو کې راځي چې د استسقاء لمونځ يې هم دلته

(۱) المدينة المنورة تاريخ ومعالم: ص ٦٤/ اخبار المدينة: ص ٦٨.

اداء کړی دی او دغه مسجد شریف د مسجد نبوي شریف په جنوب غرب طرف کي باب السلام ته نژدې په څو متره کي واقع دی.(۱)

(د مسجد الإجابة بیان)

مسجد الإجابة ته رسول الله ﷺ یوه ورځ تشریف راوړی او لمونځ یې په کښې اداء کړی چي تر ډېره لاس په دعاء وو تر څو چي یې دعاء قبوله سوه، مسجد الإجابة د جنت البقیع په شمال کي مستشفی الانصار ته مخامخ دی.(۲)

(د مسجد ابي ذر رضي الله عنه بیان)

مسجد ابي ذر الغفاري رضي الله عنه چي اوس د مسجد السجدة په نامه سره یادیږي، دغه مسجد د مسجد نبوي شریف په شمال طرف کي تقریبا (۹۰۰) متره لیري د ټکسي اډې و څنګ ته واقع دی، په دغه مسجد کي رسول الله ﷺ

(۱) المدینة المنورة تاریخ ومعالم: ص ۷۷/ فتح الباري: ج ۱ ص ٤٤٩.

(۲) د حج او عمرې مسئلې مولانا محمد رفعت قاسمي حفظه الله: ص ٤٥٨.

هغه وخت د شکر سجده وکړه چې جبرائیل علیه السلام دا زیری ورته راوړی چې الله ﷻ فرمایي کوم څوک چې پر تا باندې درود شریف وایي زه رحمت پر کوم او کوم څوک چې پر تا باندې سلام ووایي زه سلام پر کوم.(۱)

(د مسجد المستراح بیان)

مسجد المستراح یا مسجد بني حارثه دا هغه ځای دی چې رسول الله ﷺ د أحد د غزا څخه د راتللو پر مهال دلته د هوسایي او استراحت په خاطر کښېنستلی دی او لمونځ یې په کښې اداء کړی دی دا مسجد د مسجد نبوي شریف څخه ۲ کیلو متره لیرې د شمال په خوا کې د سید الشهداء پر زاړه سرک واقع دی چې اوس پنځه وخته لمونځونه په کښې اداء کیږي.(۲)

(۱) المدينة المنورة تاريخ ومعالم : ص ٦٦.

(۲) تاريخ مدينة المنورة: ص ٩٤.

(د مسجد سقيا بيان)

مسجد سقيا په عنبريه کي د مسجد نبوي شريف د جنوب غرب خوا ته په سکة الحديد کي دننه و ښاروالۍ ته مخامخ دی، سقيا د يو ځاه نوم دی چي د سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه په ځمکه کي وو دغه مسجد سقيا پر هغه ځای جوړ سوی دی چي پر هغه ځای باندي رسول الله ﷺ د بدر غزا ته د تللو په وخت کي لمونځ کړی دی او د مديني منورې له پاره يې د برکت دعاوي کړي دي.(١)

(د مسجد الميقات بيان)

مسجد الميقات چي مسجد ذي الحليفة او مسجد الشجرة او مسجد المحرم هم ورته ويل کيږي، نبي کريم ﷺ چي کله به مکې مکرمې ته تلی نو په دغه مسجد کي به يې لمونځ کوی او چي کله به بيرته له مکې مکرمې له خوا راستون سو نو دلته به يې لمونځ وکړی او شپه به يې هم تېرول او د مديني منورې د خلګو له پاره مسجد ذو الحليفة ميقات هم دی چي اوس د

(١) تاريخ مدينة المنورة: ص ٥٤.

ابیار علی په نامه یادیږي او د مسجد نبوي شریف څخه تقریبا (۱۲) کیلو متره لیري دی.(۱)

(د مسجد علي رضي الله تعالی عنه بیان)

دا مسجد د مسجد غمامه په شمال غرب کي پر هغه ځای جوړ سوی دی چي پر هغه ځای رسول الله ﷺ او بیا خلفاء راشیدینو هم دلته د اختر لمونځ اداء کړی دی.(۲)

(د مسجد ابوبکر الصدیق رضي الله تعالی عنه بیان)

د مسجد غمامه څخه ځلویښت متره لیري پر هغه ځای باندي جوړ سوی دی چي پر هغه ځای باندي رسول الله ﷺ د عیدګاه لمونځ کړی دی او وروسته بیا ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه هلته د عیدګاه لمونځ کړی دی.(۳)

---

(۱) معالم دار الهجرت: ص ۱۵۷.

(۲) المدینة المنورة تاریخ ومعالم: ص ۸٤ / معالم دار الهجرت: ص ۱٤۳.

(۳) تاریخ مدینة المنورة : ص ۵۸ / معالم دار الهجرت: ص ۱٤۳.

(د بئر حا بیان)

بئر حا دا څاه د حضرت طلحة رضي الله عنه و او د ده په باغ کي د مسجد نبوي شریف په شمال طرف کي وو او رسول الله ﷺ به هلته ورتلی او د دغه څاه اوبه به يې چښلې او اوس دغه څاه نه سته په مسجد نبوی شریف ګډ سوی دی چي ځای يې اوس هم معلوم دی پر باب ملک فهد (۲۱) نمبر دروازه چي مسجد ته ننوزې د دروازې څخه څو متره لیري په چپه لاس کي دی چي پر هغه ځای باندي په ډبرین فرش کي دري ګول دایرې جوړي دي.

(د بئر غرس بیان)

بئر غرس دا هغه څاه دی چي رسول الله ﷺ به د دغه څاه اوبه چښلې او دا وصیت يې کړی وو چي ما ته تر وفات وروسته د دغه څاه په اوبو باندي غسل راکړئ چي وروسته د دغه څاه په اوبو باندي غسل ورهم کړل سو او دغه څاه د مسجد قباء په

شمال شرق د دار الهجرة مدارس الشاوي وڅنګ ته نژدې واقع دی.(۱)

(د بئر رومة بيان)

بئر رومة چي په بئر عثمان بن عفان رضي الله عنه مشهوره دی دا هغه څاه دی چي کله رسول الله علیه وسلم مديني منورې ته تشریف راوړی او په دغه وخت کي په مدينه منوره کي د دغه څاه څخه پرته نوري خوړي او به نه وې او دغه څاه د یو یهودي و، اوبه به يې خرڅولې بيا رسول الله ﷺ وفرمایل څوک چي دغه څاه رانيسي او د مسلمانانو له پاره يې وقف کړي زه د هغه له پاره د جنت اعلان کوم دغه څاه سيدنا عثمان بن عفان رضي الله عنه په (۱۲۰۰) درهم رانیوی او د مسلمانانو له پاره يې وقف کړه چي اوس هم سته او د مسجد قبلتين څخه تقريبا (۱۰۰۰) متره ليري د سلطانه پر سرک په الازهري کلي کي واقع دی.(۲)

---

(۱) مناسک الملا علي قاري: ص ٤٩٥.

(۲) تاريخ مدينة المنورة: ص ۱۳۰.

(د بدر غزا)

د بدر د غزا ځای د مدینې منورې په جنوب غرب طرف کې پر زړه لاره (۱۶۴) کیلو متره او پر نوې لاره چې اوس خلک پر ځي (۱۵۲) کیلو متره لیرې واقع دی.

بدر په اسلامي تاریخ کې هغه تاریخي ځای دی چیرې چې د مسمانانو او مشرکینو تر منځ د هجرت په دوهم کال د رمضان د میاشتې په (۱۷) تاریخ د جمعې مبارکې په ورځ لومړنۍ ستره (لویه) غزا سوې وه په دې ځای کې الله تعالی مسلمانانو ته چې په ډیر کم عدد کې وه د کفارو د لوی لښکر په مقابل کې بری ورپه برخه کړی او تقریباً اویا (۷۰) مشرکین مردار او تر اویاوو نور محبوسین (بندیان) سوه او څوارلس (۱۴) صحابه کرام شهیدان سوه او د بدر په دې غزا کې د الله تعالی ډیر نصرت ښکاره سوه، یو له هغو څخه دا چې ملائکو د حضرت جبریل علیه السلام په مشرۍ په دې جنګ کې شرکت کړی و، نو حجاج مبارکان د نبي کریم ﷺ میلمانه دي

باید د بدر د شهیدانو او د دې سیپڅلي د غزا میدان او ځای ته ورسي او زیارت یې وکړي.(۱)

(د توبې بیان)

هر څوک که له ګناه څخه توبه وکاږي نو الله ﷻ یې توبه قبلوي البته له ګناهونو څخه به پرهېز کوي لکه څنګه چي الله ﷻ فرمایلي دي:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوْا تُوْبُوْا إِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا﴾(۲)

ژباړه: اې مؤمنانو! الله ته توبه وباسئ، خالصه توبه. یعني رښتینې توبه.

توبه تر هغه وخته قبلیږي چي لمر د مغرب له خوا څخه نه وي را پورته سوی او یا د ځینو علماوو په قول چي د انسان روح ستوني ته نه وي راغلی او که لمر د مغرب لخوا څخه را پورته سي او یا د انسان روح وستوني ته راورسیږي یعني د ځکندن

(۱) الفقه الاسلامي و ادلته: ج ۳ ص ۲۳۰۶.

(۲) سورة التحريم: (۸)

حالت يې سي نو په همدې وخت کي د ځينو علماوو د قول مطابق توبه نه قبليږي. تو به ډېره اسانه ده هغه دا چي پر کړل سوي گناه پښېمانه کېدل او هغه گناه نور پرېښول او په راتلونکي وخت کي د نه کولو قصد کول او الله ﷻ د بنده په توبه ډېر راضي کيږي، رسول الله ﷺ فرمايلي دي:

په الله قسم چي الله ﷻ د خپل بنده په توبه تر دې ډېر خوشحاله کيږي لکه په تاسو کي چي يو څوک ورکه سپرلۍ په دښت کي پيدا کړي.(١)

(د اووه ويشتم د عمرې بيان)

يوه خاصه او اړينه خبره چي په صحيحو احاديثو سره ثابته ده لکه د روژې عمره، د روژې عمره د اول ساعت څخه بيا د روژې د مياشتي تر اخيري ساعت پوري سره برابره ده، د داسي حج سره برابريږي لکه تا چي د رسول الله ﷺ سره حج کړی وي، لکن عوام غلط قياس کوي په اووه ويشتم پوری خاص

(١) رواه مسلم عن أبي هريرة: رقم الحديث ٢٦٧٥.

ارتباط ورکوي، هغه عام فضل الهي ته نظر نه کوي چي په شپه او ورځ او ټوله میاشت کي د روژې د عمري همدغه ثواب دی د اووه ویشتم په شپه په ډېره ګڼه ګوڼه کي عمره وکړي، چي ځیني کسان په جده طائف او مدینه منوره کي سر وخروي چي د امام ابو حنیفه رحمه الله د مذهب مطابق دم پر لازمیږي او د ځینو کسانو څخه د اووه ویشتم د عمرې په سبب لمونځونه خراب یا قضاء سي، او چي هر څه عمري وکړي د دغه لمانځه جبیره چي قضاء سي نه په اداکیږي ولي عمره سنت ده لمونځ فرض دی تر دغسي عمرو، چي په (۲۷) د روژې په میاشت کي کیږي عمري کول چي په آرامه او پر شریعت برابري وي افضل دي عمره په ټول کال کښي جائزه ده مګر د عرفات په ورځ عمره کول مکروه تحریمي عمل دی او همدارنګه د اختر په ورځ او درې ورځي وروسته د اختر تر ورځي عمره مکروه تحریمي ده ځکه چي دا د حج ورځي دي عمره د قارن حاجي له پاره د عرفات په ورځ مکروه نه ده او

متمتع حاجي لره د عمري تکرار جائز دی ځکه دا یو مستقل عبادت دی.(١)

ډیري عمري کول ښه کار دی که څه هم په یوه ورځ کښي وي او کوم چا چي عمره د متمتع حاجي له پاره ګناه بللې ده، دغه خبره يې د قرآن او سنت څخه مخالفه ده.(٢)

(ابي قبيس غر)

ابراهیم علیه السلام چي کله د بیت الله د ترمیم څخه فارغ سو الله ﷻ امر ورته وکړ، چي خلګ حج ته راوبوله نو دی مبارک د ابي قبيس غره ته وختی او خلګو ته يې آواز وکړ چي بیت الله

(١) حج قران هغه حج ته وايي چي د عمري او حج دواړو احرام پر یوه ځای باندي وتړي او دواړه په یوه احرام سره اداء کړي. الموسوعة الفقهية: ج ١٧ ص ٤٢/ غنية الناسك: ص ٢٠١. او حج تمتع هغه حج ته وايي چي د میقات څخه د عمري احرام وتړي او بیا د عمرې څخه د فارغ کېدلو وروسته د حج له پاره احرام وتړي. الهندية: ج ١ ص ٢٣٨/ اللباب: ص ٢٩٨.

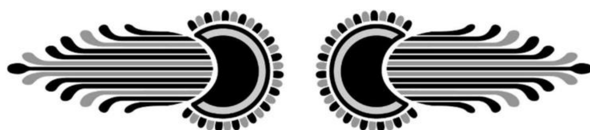
(٢) قاضي خان: ج ١ ص ٣٠١/ إرشاد الساری ص ٢٨٩/ فقه الاسلامي: ج ٣ ص/ العلاج في امراض الحجاج ص ١٩٢.

ته د حج له پاره راسئ! دغه اوازيې الله تعالی د ټولو خلکو تر غوږو پورې ورساوه، آن تر دې هغه څوک که به د پلار په ملا کښې ؤ که به د مور په رحم کښې ؤ، هر چا چې هر څو واره جواب په «لبيک» سره ورکړی وي د هغه په اندازه به حجونه کوي.(١)

جبل ابي قبيس دا غر د مسجد الحرام د شرق په طرف کې د صفا دغونډۍ سره نزدې هغه غر دی چې د حضرت نوح عليه السلام پر قوم باندې د طوفان د راتللو په وخت کښې الله ﷻ حجر اسود د امانت په توګه په همدغه غره کښې ايښې وه او په همدغه وجه باندې دې غره ته تر اسلام مخکې د امين په نامه ويل کېده او تقريباً (١٢٠) متره لوړ دی او د ځمکې پر مخ لومړنی غر دی.(٢)

(١) العلاج في امراض الحجاج: ص ٥

(٢) مکة المکرمة تاريخ ومعالم: ص ١١٠

دوهمه برخه

د حج مدلل مسائل

بسم الله الرحمن الرحيم

نَحْمَدُهُ وَ نُصَلِّيْ عَلٰى رَسُولِهِ الْكَرِيْمِ

اما بعد !

(د حج فضلیت)

حج د اسلام یو عظیم الشان رکن دی، د اسلام د کاملېدو اعلان د حجة الوداع پر موقع وسو او په حج سره د اسلام د ارکانو تکمیل کیږي.

د حج د فرضیت اثبات په قرآن کریم باندی سوی دی الله ﷻ په خپل کلام قرآن کریم کي فرمايي:

﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ آل‌عمران: آیة ۹۷

ژباړه: د الله ﷻ له پاره پر خلکو حج فرض دی کوم څوک چي د حج توان او طاقت ولري. د حج په فضیلت کي زیات احادیث راغلي د هغوی له جملي څخه یو څو حدیثونه ذکر کیږي:

١- عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: ﴿خَطَبَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ، قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوْا. فَقَالَ رَجُلٌ: أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ؟ فَسَكَتَ، حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا، فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: لَوْ قُلْتُ: نَعَمْ، لَوَجَبَتْ، وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ﴾.(١)

ژباړه: د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ موږ ته وينا کوله او ويې فرمايل: الله جل جلاله پر تاسو حج فرض کړی دی نو حج وکړئ، يو سړي (اقرع بن حابس رضي الله عنه) عرض وکړی: اې د الله رسوله: حج يوازي يو ځل فرض دی او که هر کال رسول کريم ﷺ د يو څه وخت له پاره خاموش سو هغه صحابي درې ځله دغه سوال راتکرار کړ نو رسول کريم ﷺ د ناراضوالي اظهار وکړ او ويې فرمايل: که چيري ما داسي ويلي وای چي هر کال فرض دی بيا به هر کال فرض وای ليکن تاسو به يې طاقت نه درلودلای بيا يې وفرمايل يوازي يو ځل حج فرض کيږي.

(١) رواه مسلم: كتاب الحج، باب فرض الحج مرة في العمر ١٣٣٧.

٢- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: ﴿مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ﴾. (١)

ژباړه: حضرت ابن عباس رضي الله تعالی عنه روايت کوي چې رسول کريم ﷺ وفرمايل: څوک چې د حج اراده وکړي، نو د هغه په اداء کولو کې دې ډېر تلوار کوي.

٣- رسول الله ﷺ فرمايلي:

﴿مَنْ حَجَّ لِلّٰهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ﴾(٢)

ژباړه: رسول الله ﷺ فرمايي: څوک چې د الله جل جلاله له پاره حج وکړي او په حج کې بېهوده خبرې د فسق خبرې او کارونه ونه کړي، هغه به د ګناه څخه داسې پاک راستون سي لکه له مور څخه چې اوله ورځ پيدا سوی وي.

٤- ﴿وَالْحَجُّ الْمَبْرُوْرُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ﴾(٣)

---

(١) ابوداؤد کتاب المناسک: ج ١ ص ٢٤٢.

(٢) بخاري: ج ١ ص ٢٠٦ رقم الحديث ١٥٢١/و مسلم: ج ١ ص ٢٣٦ رقم الحديث ١٣٥٠.

(٣) بخاري: ج ١، باب الحج رقم الحديث ١٧٧٣ ومسلم: رقم الحديث ١٣٤٩.

ژباړه: رسول الله ﷺ فرمايي: قبول سوی حج بې له جنت څخه بل اجر او ثواب نه لري

٥- عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: ﴿ النَّفَقَةُ فِيْ الْحَجِّ كَالنَّفَقَةِ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِسَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ ﴾(١)

ژباړه: نبي کريم ﷺ فرمايي: په حج کي مال مصرفول لکه په جهاد کي چي مال مصرفوي يو په اووه سوه (٧٠٠) چنده اجر او ثواب لري.

٦- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: ﴿ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ وَلِمَنِ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ ﴾(٢)

نبي کريم ﷺ دعا کړې ده چي يا الله ﷻ بخښنه وکړې حاجي او هغه چا ته چي ورته دعاء کوي.

(١) رواه الامام احمد في مسنده: رقم الحديث ٢٣٠٠٠.

(٢) رواه البيهقي: رقم الحديث ١٠٣٨١.

په بل روايت کې فرمايي: ترڅو چي کور ته نه وي راغلی د حاجي هره دعاء قبليږي.(١)

محترمو مسلمانانو! دا خو يو څو حديثونه دلته ذکر سول، ليکن د حج په فضيلتو کي مستقل کتابونه ليکل سوي دي، علاوه دا ده حاجي چي د کوره څخه وځي پر هر گام يې يوه نيکي ليکل کيږي او يوه ګناه يې رژيږي.(٢)

(حج څه وخت فرض سو؟)

علامه عيني رحمه الله د حج د فرضيت په سلسله کي د (٥) هجري څخه بيا تر (١٠) هجري پوري متفرق اقوال ذکر کړي دي.(٣)

---

(١) رواه النسائي رقم الحديث ٢٨٩٣.

(٢) رواه ابن حبان و عبد الرزاق، اخرجه البخارى/ ١٧٧٣ و مسلم: ١٣٤٩/ والترمذي: ٩٣٣.

(٣) عمدة القاري: ج ٩ ص ١٢١.

علامه شامي رحمه الله تعالى وايي: حج د هجرت په نهم كال فرض سو او نبي كريم ﷺ حج د هجرت په لسم كال باندي د زيات شمېر صحابه كرامو رضي الله عنهم په ملتيا اداء كړى چي دې حج ته حجة الوداع يعني د رخصت كولو حج هم وايي.(١)

او پر نورو انبياء عليهم وعلى نبينا اكمل الصلوة والتسليم باندي هم حج فرض وو او پر امتيانو يې حج ندى فرض سوى.(٢)

(د حج فرضيت)

حج په ټول عمر كي يو ځل اداء كول په اجماع سره فرض دى پر هر هغه چا چي د حج د فرضيت شرايط په كښي موجود سي، حج پر مسلمان باندي فرض عين دى چي حر وي، بالغ وي، د عقل خاوند وي، په بدن جوړ وي او په دې شرط چي لاره به يې په امن وي، د لارې پر خرڅ باندي به قدرت لري، بل شرط دا

(١) رد المحتار: ج ٢ ص ١٥١.

(٢) الدر المنثور في التفسير بالماثور للسيوطي: ج ٢ ص ٥٨١.

دی چې دومره مال به لري چې د هستوګنې تر ځای او د اولاد تر نفقې او خرڅ به زیات وي؛ تر څو دی بېرته خپل کورته راځي که یو غریب حج وکړي د فرضي حج ځای نیسي د فرضي حج د اداء کولو له پاره غناء شرط نه ده که یو سړی غریب وي خو په یو طریقه سره د بلوغ څخه وروسته حج اداء کړي، نو فرضي حج یې اداء سو، که د حج اداء کولو وروسته مالداره (غني) سو بیا دوهم ځلي حج باندي کول نسته.(۱) او که پر یو چا حج فرض سي او حج ونه کړي، بیا مسکین سي نو د ده له ذمې څخه حج نه ساقطیږي.(۲)

که چا په کوچنیوالي (ماشومتوب) کي حج وکړی نو دغه نفلي حج د فرضي حج ځای نه نیسي د بلوغ څخه وروسته که غني (مال دار) سو بیا به فرضي حج کوي.(۳)

---

(۱) ارشاد الساري ص ۷۲ الهندية: ج ۱ ص ۲۱۷/ فتاوی عثمانية: ج ۲ ص ۳۴۱./ الهندية: ج۱ ص ۱۷.

(۲) الهندية: ج ۱ ص ۱۷.

(۳) بدائع الصنائع: ج ۲ ص ۲٤۱/ الهداية: ج ۱ ص ۲۱۵/ فتاوی فريديه: ج ٤ ص ۲۲۹.

(په حرام مال سره حج نه فرض کیږي)

که چا حرام مال (دنیا) ډیره درلوده د هغه په وجه پر ده باندي حج نه فرض کیږي، حرام مال مالک (خاوند) ته یي رسول فرض دي که مالک یي ورته معلوم نه وي نو بیا دي پر مسکینانو باندي صدقه کړي او خیرات کول یي واجب دي خو بیا هم که په حرامو روپو حج وکړي فرض یي اداء کیږي په ظاهره کي حاجي صاحب بلل کیږي او د الله ﷻ په نزد یي حج نه صحیح کیږي هیڅ ثواب نه ورکول کیږي.(۱) څوک چي په حرام مال سره حج کوي او بیا داسي ووایي: لبیک وسعدیک، نو د الله ﷻ له لوري ورته وویل سي چي: لا لبیک ولا سعدیک.(۲)

که یو څوک د شوال په میاشت کې د عمرې د اداء کولو لپاره مکې مکرمې ته ولاړ سي او عمره اداء کړي، چونکه د شوال

---

(۱) رد المحتار: ج ۳ ص ۶۲۹/ مناسك الحج الجدید الکامل ص ۱۰۱ الشیخ ملا عبد الغني آخند.

(۲) مناسک الملا علي القاري: ص ۳۸۸.

میاشت په اشهر الحج کي حساب ده نو آیا پر دغه شخص باندي حج فرض کیږي که یا؟

جواب یې دا دی چي پر دغه شخص باندي هغه وخت حج فرض کیږي چي دا راتلونکي درې شرطونه موجود وي:

اول– مخکي به یې حج نه وي کړی، دوهم– د حج تر وخته پوري چي کوم مصارف کیږي دغه شخص به یې طاقت لري، دریم امن د لاري به وي یعني هلته د ده په اوسېدلو به ده ته د حکومت لخوا څه مشکل نه وي، که دا درې شرطونه پر ځای وه نو حج فرض کیږي او که نه وه پر ځای بیا حج نه دی پر فرض.(۱)

(د حج لغوي او شرعي معنی)

حج په لغت کي د یو لوی شي قصد کولو ته ویل کیږي او په شرع کي د هغه خاص ځای زیارت کول په خاص وخت او خاص کار او طریقه سره دي.

---

(۱) البحر الرائق: کتاب الحج ج۲ ص ۵۳۸، ۵۳۹/ الشامي: کتاب الحج ج۲ ص ۴۵۹/ فتاوی فریدیة: ج ۴ ص ۳۳۱/ آپ کے مسائل اور ان کا حل: ج ۵ ص ۲۴۲.

(اخلاص)

کله چې څوک د حج یا عمرې په سفر ځي دا واجب ده چې دغه حج یا عمره به یوائې د الله جَلَّ جَلَالُهُ د رضاء له پاره کوي؛ ځکه الله جَلَّ جَلَالُهُ یوازې هغه عمل قبلوي چې خالص د ده د رضاء له پاره سوی وي هر ښه عمل به د الله تعالی له پاره کوي.

رسول کریم ﷺ فرمایلي دي چې:

د اعمالو ثواب پر نیت موقوف دی او دا واجب دی چې د تګ مخکې به د ټولو ګناهونو څخه په اخلاص توبه کاږي په داسې طریقه سره چې په زړه کې به پر تیرو ګناهونو پښېماني کوي، په خوله به د الله جَلَّ جَلَالُهُ څخه د تیرو ګناهونو بخښنه غواړي په راروان وخت کې به د دغه ګناهونو د نه کولو ټینګه اراده وکړي او دوه رکعته د توبې لمونځ به وکړي، د لمانځه وروسته به د دعاء له پاره لاسونه پورته کړي.(۱)

(۱) مجامع المناسک: ص ۳ الی ص ۲۵.

(د حج د پرېښودلو سزا)

په کوم کال چې حج فرض سي په هغه کال یې اداء کول فرض دي حج بې له عذره ځنډول ګناه لري.(١)

څوک چې د حج له فرضیت څخه منکر سي کافر دی او پرېښوونکی یې فاسق دی که چا پر ځان باندي حج نذر کړ نو حج کول پر واجبيږي.

فرض او نذر حجونه دواړه په یو ډول اداء کیږي رسول الله ﷺ فرمایي:

﴿مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلىٰ بَيْتِ اللّٰهِ الْحَرَامِ وَلَمْ يَحُجَّ، فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يمُوْتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا... ﴾(٢)

---

(١) الهداية: ج ١ ص ٢١٤/ بدائع الصنائع: ج ٢ ص ١٨٠ وص ١٨٢/ البحر الرائق: ج ٢ ص ٥٤٢/ رد المحتار: ج ٣ ص ٦٣٠

(٢) رواه الترمذي: ج ١ رقم الحديث ٨١٢.

ژباړه: نبي کريم ﷺ فرمايي څوک چې دومره توښه او سپرلۍ ولري چې بيت الله ته په رسېدلای سي او حج ونه کړي نو د ده له پاره هيڅ فرق نه لري که پر يهوديت مړ کيږي او که پر نصرانيت.

که پر چا خپل حج فرض سو او ده د خپل مور او پلار له پاره حج وکړی نو د مور او پلار له پاره په حج کولو سره د ده فرضي حج نه اداء کيږي، پر ده باندي خپل فرضي حج کول لازم دی.(۱)

(د حج اقسام او د کولو طريقه)

حج درې قسمه دی (۱) قِرَان (۲) تَمَتُّع (۳) اِفْرَاد

د احنافو په نزد حج قران تر حج تمتع افضل او بهتر دی. حج قران د هغه چا له پاره ښه دی چې تر ميقات د باندي او سيږی او بل د حج تر اداء کېدو پوري پر خپل ځان باندي د احرام د

(۱) فتاوی محمودية: ج ۱۰ ص ۳۰٤ فتاوی دار العلوم: ج ٦ ص ٥٤٢ هکذا آپ کے مسائل: ج ص ۷۲.

ممنوعاتو څخه د حفاظت باور ولري څوک چې باور نه لري د هغه له پاره بیا تمتع تر قران ښه دی، دوهم تمتع بیا مُفرِد.(۱)

اول – حج قِرَان هغه حج ته ویل کیږي چې له میقات څخه د عمرې او حج دواړو په نیت احرام پر یوه ځای باندې وتړي او دواړه په یوه احرام سره اداء کړي حج قران معنی حج او عمره یو ځای اداء کول. په شریعت کې د حج او عمرې د احرام یو ځای تړلو ته قران ویل کیږي. قارن بې له حلق (سر خریلو یا کوچنی کولو) عمره اداء کوي، بیا به د همدغې عمرې په احرام سره حج اداء کوي، دې حج کوونکي ته قارن ویل کیږي.(۲)

دوهم– حج تمتع هغه حج ته ویل کیږي چې اول له میقات څخه د حج په میاشتو کې یوازې د عمرې په نیت احرام وتړي، عمره

---

(۱) الهندية: ج ۱ ص ۲۳۹/ شامي: ج ۲ ص ۲۰۶ الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ۴۷۱ منحة الخالق على البحر: ج ۲ ص ۶۲۶.

(۲) القران، وهو أن يُهِلَّ بالعمرةِ والحجِّ جميعاً، فيأتيَ بهما في نُسُكٍ واحد، الموسوعة الفقهية: ج ۱۷ ص ۴۲/ غنية المناسك ص ۲۰۱/ التبيين: ج ۲ ص ۳۳۲.

اداء کړي بیا په دغه کال کې د کور تر تګ دمخه د حج په شپو کې د حج احرام وتړي او حج اداء کړي.

د تمتع لغوي معنی ده تر یو وخته پوري د یو شي څخه ګټه اخستل، په اصطلاح کي دې ته ویل کیږي چي اول د میقات څخه د عمرې احرام وتړي، د عمرې د افعالو طواف سعي صفا او مروه حلق (سر خرپیل یا کوچنی کول) څخه د فراغت وروسته احرام خلاصوي، بیا د ذوالحجې په اتم (۸) تاریخ باندي د مسجد الحرام څخه د حج احرام تړي، دي حج کوونکي ته متمتع ویل کیږي پر متمتع او قارن باندې دم پسه (د شکریې) واجب دی.(۱)

دریم- حج افراد معنی یوازي او جلا کار کول او د شریعت په اصطلاح کې حج افراد هغه حج ته ویل کیږي چې د سفر په وخت کي د احرام تړلو پر مهال یوازي د حج په نیت احرام وتړي

(۱) الهندية: ج ۱ ص ۲۳۸/ الخانية على هامش الهندية: ج ۱ ص ۳۰۴/ اللباب: ص ۲۹۸/ العناية شرح الهداية: ج ۲ ص ۷۰ وص ۷۱ (بيروت)/ رد المحتار: ج ۳ ص ۷۶۱ (القاهرة).

او يوازې د حج افعال اداء کړي د عمرې نيت ورسره ونه کړي، دې حج کوونکي ته مُفرِد ويل کيږي پر مفرد باندې دم (پسه د شکريې) نه سته.(۱)

د مکې شريفې او داخل د ميقات اوسېدونکي يوازې حج افراد اداء کولای سي، قران او تمتع نه سي اداء کولای، که يې قرآن يا تمتع اداء کړل حج يې صحيح کيږي ليکن يو دم باندې لازم دی.(۲)

(د حج فرائض)

په حج کي (۳) درې فرضونه دي اول (۱) دعرفات تر درېدلو مخکي د احرام تړل دي، دوهم (۲) پر عرفات دريدل په خپل وخت کي، دريم (۳) طواف زيارت.(۳)

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۱۷ ص ٤۲/ شرح النقابة: ج ۲ ص ۲۲۶.

(۲) فتاوی رحيميه: ج ۵ ص ۲۲۱.

(۳) وفرائض الحج ثلاثة أشياء الخ. الحاوي القدسي: ج ۱ ص ۳۳۸/ الدر المختار: ج ۳ ص ۶۴۸ القاهرة/ الشامي: ج ۲ ص ۱۶۰ لباب ص ۷۳.

(د حج واجبات)

د حج واجبات شپږ (۶) دي:

(۱) د مزدلفي شريفي وقوف (دريدل) په خپل وخت کي، (۲) شيطانان ويشتل، (۳) د حج شکريي (قرباني) حلالول د قارن او متمتع له پاره (۴) د صفا او مروا په منځ کي تګ راتګ (سعي) کول (۵) (حلق) د سر وريښتان خرييل يا کوچني کول (۶) طواف وداع د خداى په آماني طواف د آفاقي له پاره چي د ميقات څخه دباندي او سيږي.(۱)

(د حج سنت افعال)

اول (۱) د احرام له پاره غسل کول (۲) طواف قدوم: د قران او افراد حج کونکي له پاره چي افاقي وي (۳) په طواف کي (رمل) تيز روان وي اوږي ښوروي په پهلواني سره (۴) په

(۱) مجمع الانهر: ج ۱ ص ۴۱۱/ البدائع: ج ۲ ص ۳۲۲/ الشامي: ج ۲ ص ۱۶۱/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۵ ص ۱۱/ اللباب مع الشرح: ص ۱۰٤/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۷۲/ رد المحتار: ج ۳ ص ٦٤٩.

سعي کي نارینه د صفا او مروا ترمنځ د لومړي زرغونو ګروپانو څخه تر زرغونو ګروپانو پوري په میانه ځغستلو سره وځغلي (۵) د عرفي شپه په منی کي تیرول (۶) له منی څخه و عرفات ته له لمر ختلو وروسته تلل (۷) د عرفات د وقوف دریدو له پاره غسل کول (۸) په مزدلفه کي د اختر شپه تیرول (۹) د اختر شپي او ورځي په منی کي تیرول (۱۰) د اختر په دوهمه دریمه او څلورمه ورځ شیطانان په ترتیب سره ویشتل.(۱)

دحج نور ډیر سنتونه سته چي د حج په مسائلو او احکامو کي ذکر سوي دي.

د سنتو پرېښودل په قصد سره ښه کار نه دی او په اداء کولو سره ثواب لري، خو په پرېښودلو سره یې کوم شی نه لازمېږي.

---

(۱) ارشاد الساري الى مناسك الملا علي القاري ص ۸۲ ۸۳ ۲۷۶ مكتبة الحقانية الهندية: ج ۱ ص ۲۴۲ بيروت البحر الرائق: ج ۲ ص ۶۱۰ الموسوعة الفقهية: ج ۳۹ ص ۵۸.

(د حج کولو نیت)

د حج او عمرې له پاره په زړه سره نیت کول کفایت کوي، بله ضروري خبره دا ده چې زموږ اکثره ورونو ته د حج نیت نه وي معلوم، نو هېره دې نه وي چې نیت اصلاً د زړه نیت معتبر دی، د هر ډول حج نیت چې دې په زړه کې کړی وي هغه ته اعتبار دی، د نفلي حج په نیت کولو سره فرضي حج نه اداء کیږي، د نیت کولو په وخت کې که حج فرض وي او یا نه وي.(١)

په ژبه سره نیت کول ښه او افضل دی نیت په خپله مورنی ژبه سره هم کولای سي خو په عربي ژبه سره ښه دی، نو د حج افراد نیت دې داسي وکړي:

اللّٰهُمَّ إِنِّيْ أُرِيْدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِيْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّيْ!

---

(١) رد المحتار: ج ٣ ص ٦٨٣/ ارشاد الساري: ص ١٢٠.

ژباړه: اې الله ﷻ زه حج کول غواړم راته اسانه او را څخه قبول يې کړې.

د تمتع نيت دې دا ډول وکړي:

اللّٰهُمَّ إِنِيِّ أُرِيْدُ الْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهُ لِيْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّيْ!

(د اوومي «۷» ورځې د طواف قدوم بيان)

چې د لوی اختر د مياشتې اوومه ورځ سي لومړی دې د سر، بريتو، او ږيري وريښتان برابر او سم کړي، دوهم دې د لاسو او پښو نوکان واخلي دريم دې د بغلو او تر نامه لاندي وريښتان لري کړي، څلورم دې د سنتو په نيت غسل وکړي او که غسل تکليف و نو به اودس تازه کړي بيا به په کوټه کي کالي وکاږي احرام به وتړي و حرم شريف ته به د حج د احرام د نيت کولو له پاره راسي دوه رکعته سنت لمونځ د احرام به وکړي، پس له لمانځه به نيت د فرضي حج د اسلام وکړي بيا به تلبيه درې (۳) ځله ووايي، بيا به اوه (۷) شوطه طواف قدوم

چي سنت دی وکړي طواف قدوم هغه طواف ته ویل کیږي چې اول ځلي سرې کعبې شریفي ته ورسي او طواف کوي، دغه طواف ته طواف التحیه او طواف اللقاء هم ویل کیږي طواف قدوم د هغه افاقي له پاره سنت دی چي حج افراد (یوازي حج) کوي او یا حج قران (حج او عمره دواړه) په یوه نیت کوي او د تمتع او عمره کوونکي له پاره نه دی سنت.(١)

که څوک طواف قدوم پرېږدي هیڅ شی نه پر لازمیږي؛ البته سنت ځني پاته سوه که طواف قدوم شروع کړي بیا یې تر پوره کېدو مخکي پرېښودی اوس که یې د طواف قدوم ډېر

(١) وهو سُنَّةٌ للأفاقي المُفْرِد بالحج والقارن. لباب المناسک: ص ١٥٦ الشامي: ج ٢ ص ١٨٠/ غنية الناسك: ص ١٠٨ الموسوعة الفقهية: ج ١٧ ص ٦٣/ حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح: ص ٦٠٢.

شوطونه پرېیښې وه دم پر لازم دی او که یې لږ شوطونه پرېیښي و صدقه لازمه ده.(۱)

که طواف قدوم د طواف په نیت یا د نفلي طواف په نیت وکړي دغه طواف د طواف قدوم پر ځای درېږي.(۲)

(د اتمې د ورځې او منی بیان)

د اتمې په ورځ د حاجیانو له پاره سنت دا دی چې تر لمر ختلو وروسته تر زوال مخکې ووځي او تر لمر ختلو مخکې وتل د سنت خلاف دي او تر زوال وروسته وتل هم پروا نه لري؛ خو په دې شرط چې د ماپښین لمونځ په منی کې وکړي او د عرفات

(۱) من ترک طواف التحیة لم یلزمه شيء الفتاوی الولوالجیة: ج ۱ ص ۲۹۰/ غنیة الناسک ص ۲۷۶/ فتح القدیر: ج ۲ ص ۴۶۴/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۲/ ارشاد الساري ص ۳۹۰.

(۲) الشامي: ج ۲ ص ۱۸۱/ لباب المناسک: ص ۱۴۱/ الهندیة: ج ۱ ص ۲۳۶.

تر سهار پورې په منی کې پاته سي، دغه پنځه لمونځونه او د غه شپه به په منی کې وکړي.(۱)

د اتمې په ورځ منی ته تلل سنت دي.(۲)

که معلمین حاجیان د اتمې تر ورځې مخکې منی ته بوزي پروا نه لري.(۳)

د اتم تاریخ د شپې څخه حاجیان منی ته حرکت شروع کوي، نو باید پر وخت باندې د حج د احرام له پاره آمادګي ونیسي؛ ترڅو د معلمینو تر قیادت او نظم لاندې په منی کې خپلو استوګنځایو ته ورسیږي او د معلم له خوا چې د پېژندګلوي کوم کارډ ورکول کیږي هغه دي د ځان سره وساتي؛ ترڅو د

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۳۹ ص ۵۸/ غنية الناسک: ص ۱۴۶/ ارشاد الساري: ص ۲۰۸ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۸.

(۲) الموسوعة الفقهية: ج ۳۹ ص ۵۸/ شرح الباب: ص ۲۰۸.

(۳) غنية الناسك: ص ۱۴۶/ اعلاء السنن: ج ۷ ص ۲۰۱۷/ حاشية الطحطاوي: ص ۶۰۴/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۵۸۸/ اللباب: ص ۲۰۸ وص ۲۰۹.

ورکېدو په وخت کي په منی او عرفات کي خپله خیمه او معلم پیدا کړي.

که یو څوک د نهمي شپه له منی څخه پرته په بل ځای کي وکړي روا ده خو ښه کار نه دی؛ ځکه ډېر سنتونه یې پرېښودل چې هغه په منی کې پنځه لمونځونه او شپه کول وه که د نهمي (عرفات) په ورځ تر سپېدو مخکي یا د سهار د لمانځه مخکي د منی څخه عرفات ته روان سي د سنت خلاف کار دی البته شی نه پر لازمیږی.

(د نهم د ورځې وظیفه او د عرفات مسائل)

د نهمي په ورځ د سهار د لمانځه وروسته دي عرفات ته حرکت وکړي، که څه هم د معلمینو موټران د شپې له خوا هم حاجیان صاحبان د منی څخه عرفات ته انتقالوي؛ لیکن ښه دا ده چې د سهار لمونځ په منی کي اداء کړي، سنت دا دی چې د نهم د ورځي تر لمر را ختلو پوري په منی کي پاته سي، دغه پنځه

(۵) لمونځونه د اتمي (۸) د ماپښين څخه د عرفات تر سهار پوري په منى کي کول سنت دي.(۱)

(د عرفات درېدل په حج کی فرض دي)(۲)

رسول الله ﷺ فرمايي: (الحج عرفة) يعني حج د عرفې د ورځې څخه عبارت دى په دې ورځ پر عرفات درېدل د حج ستر رکن دی که په خپل وخت کي د عرفي درېده د رڅخه پاته سوه تېوله خواري مو ولاړه پر کال به بيا حج ته ځئ. په عرفات کي د وقوف (درېدلو) وخت تر زوال وروسته شروع کيږي نو د زوال څخه مخکي دي د ډوډۍ او ضروورياتو څخه ځان فارغه کړي.(۳)

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۳۹ ص ۵۸/ غنية الناسک: ص ۱۴۶/ اعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۰۷۱.

(۲) الدر المختار: ج ۳ ص ٦٤٨.

(۳) وفرائض الحج ثلاثة اشياء الاحرام، والوقوف بعرفة، وطواف الزيارة. الحاوي القدسي: ج ۱ ص ۳۳۸/ الشامي: ج ۲ ص ۱۴۰/ البحر: ج ۲ ص ۵۹۴/ المبسوط للسرخسي: ج ص ۳۵.

(د عرفات د درېدو د صحت شرطونه دوه دي)

۱- درېدل به د عرفات په ځمکه کي وي.

۲- د عرفات په وخت کي به وي.

د عرفات د درېدو له پاره غسل کول سنت دي.(۱)

د عرفات پر میدان درېدل د نهمي د ورځي د زوال وروسته بیا د اختر د ورځي تر دوهمو سپېدو یعني صبح صادق پوري په عرفات کي وخت تېرول که څه هم ډېر لږ وي، لکه یوه دقیقه او یا تر دغه کم یوه لحظه تېرول فرض دي او دا یو خاص ځای او خاص وخت دی یوه لحظه هم مه ضائع کوی او تر ماښامه پوري په تلبیه ویلو توبه استغفار غوښتلو په ژړا زاریو او دعاء وخت تېر کړی که حاجیان د زوال څخه ډېر مخکي عرفات ته ورسېدل نو د ضرورت په اندازه دي تر زواله آرام وکړي هیڅ

(۱) وأما سنته فالاغتسال للوقوف، البحر: ج ۲ ص ۵۹۴/ غنیة الناسک ص ۱۶۰/ الموسوعة الفقهیة: ج ۴۵ ص ۳۱۷ الهندیة: ج ۱ ص ۲۲۹.

شی ورباندي نه سته، خو بیا دي زوال ته لږ په نږدې وخت کي راپورته سي غسل یا اودس دي وکړي.(۱)

عرفات په ولاړې کول مستحب دی په ناسته هم روا دی.(۲)

که یو څوک د اختر په شپه کې عرفات ته ولاړ سي د سنت خلاف کار دی خوفرض په اداء کیږي او شی نه پر لازمیږي.(۳)

که یو څوک په خپله خوښه د عرفات په وخت کې عرفات ته په ناپاکي کي ورسیږي او یا په دې نه وي خبر چې دا عرفات دی یا بیده وي، یا لیونی وي یا بیهوښه وي او یا په عرفات کي تېر سي په ټولو حالاتو کي د عرفات فرض په اداء کیږي او د

(۱) الهداية: ج ۱ ص ۲۲۷/ الهندية: ج ۱ ص ۲۷۷.

(۲) البدائع: ج ۲ ص ۳۰۳/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۹/ اعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۰۷۵/ غنية الناسک ص ۱۵۹/ اللباب: ص ۲۲۶.

(۳) شرح اللباب: ص ۲۲۷/ الشامي: ج ۲ ص ۱۶۱/ غنية الناسک ص ۱۵۹.

عرفات پر میدان باندي د درېدو له پاره له ماشتني عادت خلوېښتي او جنابت څخه پاکی نه ده شرط.(۱)

رسول الله ﷺ د عرفات په ورځ د عرفات د غونډۍ لاندي د لاري راسته طرف ته چې کومي غټي توري ډبري دي چې اوس په مسجد الصخرات سره مشهور دی هلته درېدلی دی نو هلته درېدل سنت دي او که بل چا ته ضرر رسیدی بیا به دغه ځای ته نه ورځي.(۲)

د عرفات غونډۍ ته ورختل دغه عمل د سنت خلاف دی ځیني کسان جبل رحمت ته ختل ثواب بولي سره له دې چي دا حقیقت نه لري نو د غونډۍ د ختلو څخه ځان ساتل په کار دي.(۳)

---

(۱) غنية الناسك: ص ۱۵۹/ اللباب: ص ۲۲۶.

(۲) تبيين الخالق: ج ۲ ص ۲۸٦/ فتاوى الهندية: ج ۱ ص ۲۲۹.

(۳) الموسوعة الفقهية: ج ۴۵ ص ۳۲۶/ البحر: ج ۲ ص ۵۹۵/ الهندية: ج ۱ ص ۲۲۹/ غنية الناسك: ص ۱۶۹.

رسول الله ﷺ په حج کي د عرفات په ورځ روژه نه ده نیولې.(۱)

د عرفات د ورځي روژه د هغه حاجي له پاره مستحب ده چي تکړه وي د روژې نیولو په وجه د هغه د عرفات په درېدلو او دعاوو کي فرق نه راځي او د هغه حاجي له پاره مکروه ده چي د روژې په وجه کمزوری کیږي.(۲)

(مسجد نَمِره «د عرفات مسجد» ته د تللو حکم)

ځني حنفي مذهبه حاجیان مسجد نمره ته په عرفات کي د حاضرېدلو ډېر زیات اهتمام کوي؛ ترڅو د مسجد نمره فضیلت حاصل کړي، د امام په اقتداء کي د ماپښین او مازدیګر لمونځونه یو ځای وکړي، نو عرض دا دی چي اول خو په حنفي مذهب کي د ماپښین او مازدیګر لمونځونه سره

(۱) منحة الخالق: ج ۲ ص ۵۹۵/ شرح اللباب: ص ۲۲۸/ الفقه الاسلامي و آدلته: ج ۳ ص ۲۲۴۰.

(۲) منحة الخالق علی البحر: ج ۲ ص ۵۹۵/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۸ ص ۹۱/ الشامي: ج ۲ ص ۹۱.

یو ځای کول د حاجي له پاره په عرفات کي واجب نه دي بلکې سنت دي، په ځینو وختونو کي د دغه مسجد امام بې له دې چي مسافر وي لمونځ قصر (دوه رکعته) کوي چي دا د احنافو په نزد جائز نه دي.

دوهم دا چې دا دوه لمونځونه سره یوځای کول څو شرطونه لري:

۱ - تر دغه لمونځو مخکي به یې د حج احرام تړلی وي.

۲ - دواړه لمونځونه به په جماعت سره کوي.

۳– د وخت امام او یا د هغه نائب به دغه لمونځونه ورکوي.

۴ -د ماپښین لمونځ به د مازدیګر د لمانځه دمخه کوي.

۵– تر زوال وروسته د مازدیګر د وخت تر داخلیدو مخکي به وي.

۶-په عرفات کي یا به عرفات ته نژدې وي؛ که په دغه شرطونو کي یو شرط نه وي پر ځای هغه نور پنځه تول پر ځای وي نو بیا

به د ماپښين لمونځ د ماپښين په وخت کي په اذان او اقامت سره په جماعت اداء کړي د مازديګر لمونځ به د مازديګر په وخت کې په اذان او اقامت سره په جماعت اداء کړي او د مازديګر لمونځ او ماپښين لمونځ چي په عرفات کي پر يو ځای باندي کيږي په دغه يوځاي والي کي مقيم او مسافر فرق نه لري.(۱)

په عرفات کي مخامخ قبلي ته دريدل مستحب دي.

په عرفات کي تر لمر لويدو پوري پاتيدل واجب دي.(۲)

په عرفات کی سنت دا دي چي ځان به د غفلت او کوتاهي څخه ساتي ځکه دا ورځ بيا هر وخت نه پيدا کيږي ډيري ښي ښي دعاوي به کوي تلبيه به وايی استغفار به وايی پر رسول الله

---

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۴۵ ص ۳۲۴/ غنية الناسک: ص ۱۵۱/ جواهر الفقه: ج ۲ ص ۱۳۳/ شرح اللباب ۲۳۱/ ارشاد الساري: ص ۲۱۲.

(۲) فتاوى دارالعلوم ديوبند: ج ۶ ص ۵۴۷/ الشامي: ج ۲ ص ۱۶۱ ، وينبغي أن يقف مستقبل القبلة، الهداية مع الفتح: ج ۲ ص ۳۷۳/ اللباب: ص ۲۲۸/ غنية الناسک: ص ۱۶۱ و ص ۱۵۹.

ﷺ به درود وايي، ذکر به ډېر ډېر کوي، په اخلاص سره به د خپلو ټولو ګناهونو څخه توبه کاږي، بخښنه به غواړي، ژړا به کوي او د خدای ﷻ د رضا له پاره به خپل غږ تليفون بند کړي، قصدي او غير قصدي ګناهونه دربخښل کيږي، هر چاته چې دي دعاء کوي هغه ته هم مغفرت کيږي چې زه حقير د دغه مناسک ترتيب کوونکی سيد نور الله آغا (مدني) دي هېر نه سم قبول وخت په لاس درغلی دی چې د رڅخه خطا نه سي او خپل دا قيمتي وخت په ښه ارام او سکون سره د الله ﷻ په ياد او ذکر کي تېر کړه دغه دعاء کوه چې حج دي قبول سي د ټولو ګناهونو څخه به خلاص سې او دا به وايې يا الله ﷻ زما ټولي دعاګاني زما له طرفه څخه قبولي کړه آمين ثم آمين!

د عرفات ټوله ځمکه د هر معلم خېمې او سړکان د دعاء د قبول او درېدلو ځای دی غير له ښېلو څخه يعني عُرَنَه شيله کي درېدل جائز نه دي چې د مسجد نمره لويديځ اړخ ته ده.(١)

(١) ومن السنة أن يكثر من الدعاء، والتكبير والتهليل والتلبية، والاستغفار، وقراءة القرآن والصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم الخ. البحر: ج ٢ ص ٥٩٥/ الموسوعة

که یو څوک تر لمر لوېدو مخکې له عرفات څخه د عذر په وجه یا بې له عذره ووځي یو دم پر لازم دي، معذور او غیر معذور فرق نه لري؛ البته که تر لمر لوېدو مخکې بېرته راوګرځي او بیا تر لمر لوېدو وروسته ووځي یوائې په دغه حالت کې له دغه لازم دم څخه خلاصیږي او که تر لمر لوېدو وروسته عرفات ته راوګرځي د هغه دم څخه نه خلاصیږي که یو څوک تر لمر لوېدو وروسته په عرفات کې ډېر وځنډېږي که د عذر په وجه وځنډېږي پروا نه کوي او که بې له عذره وي نو بیا مکروه کار دی.(۱)

په عرفات کې د حدودو خیال باید وساتل سي، د مسجد نمره زیاته برخه په عرفات کې داخله ده البته یو څه حصه یې د محراب له خوا څخه سم نیمی تقریباً په عرفات کې داخله نه ده، ځیني ناخبره حجاج په دغه برخه کې وقوف (درېده) کوي،

الفقهية: ج ۴۵ ص ۳۲۷ رد المحتار: ج ۲ ص ۲۴۵/ معلم الحجاج: ص ۱۸۸/ ارشاد الساري: ص ۲۳۱.

(۱) فتح القدير: ج ۲ ص ۳۷۶/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۱/ اللباب: ص ۲۳۲/ اللباب مع الشرح: ص ۲۳۵.

که یوڅوک د اول څخه تر اخره پوري په همدي ځای کي د مسجد نمره وقوف (درېده) وکړي نو له هغه څخه د حج رکن (فرض) وقوف عرفه فوت (تیر) سو او حج یي خراب سو.(۱)

(د مزدلفې شریفي د وقوف «درېدلو» بیان)

د عرفات څخه د لمر لوېدو وروسته حاجیان صاحبان مزدلفي شریفي ته روانیږي کله چي مزدلفې شریفي ته په خیر ورسیږي، د ماښام او ماخوستن لمونځونه په مزدلفه شریفه کي کول واجب دي، که یې په جماعت سره کوي که یې یوازي کوي؛ ځکه چې په جماعت سره اداء کول یې شرط نه دی، په جماعت سره یې کول سنت مؤکد دي.

په مزدلفه شریفه کي د ماښام او ماخوستن د لمونځونو د یو ځای کولو پنځه شرطونه دي:

۱– د حج احرام به یې تړلی وي.

(۱) ارشاد الساري: ص ۲۳۱ مکتبه حقانیة.

۲- پر عرفات به مخکې درېدلی وي.

۳- د اختر شپه به وي.

۴- په مزدلفه شريفه کې به وي.

۵- ماخوستن وخت به وي.

که په دغه پنځو شرطونو کې يو پاته سي نو بيا د ماښام او ماخوستن د لمونځونو جمع کول روا نه دي.(۱)

په مزدلفه شريفه کې د ماښام او ماخستن دواړه لمونځونه دي يو ځای د ماخستن په وخت کې اداء کړي، د دواړو له پاره دي يو آذان او يو اقامت وکړي اول به د ماښام درې رکعته فرض لمونځ په نيت د حاضر وخت د ماخستن وکړي، قضاء نه بلل کيږي؛ ځکه چې دغه تاخير د شريعت په امر سره دی تر سلام

---

(۱) والجماعة سنة مؤكدة في هذا الجمع وليست بشرط، غنية الناسک: ص ۱۶۳ وص ۱۶۵/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۱/ اللباب: ص ۲۳۷ وص ۲۴۰ جواهر الفقه: ج ۲ ص ۱۳۸.
وللجمع بمزدلفة شروط هي الاحرام بالحج الخ. الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۹۶.

ګرځولو ورسته دي د تشریق تکبیرونه ووایي، تلبیه دي ووایي، د لمانځه د ولاړېدو په حال کي، بیا دي بې له اقامت څخه فوراً د ماخستن فرض په جماعت سره اداء کړي سلام دي وګرځوي، د تشریق تکبیرونه دي ووایي، تلبیه دي ووایي که مسافر وو د ماخستن دوه رکعته فرض به وکړي، که مقیم وو نو څلور رکعته فرض به وکړي، تر دي وروسته دي د ماښام دوه رکعته سنت بیا د ماخستن دوه رکعته سنت او وروسته دي درې رکعته وتر اداء کړي، خو د دغه دوو فرضونو تر منځ دي سنت او نفل نه کوي دا دوه فرضونه یو ځای کول واجب دي.(۱)

(۱) البدائع: ج ۲ ص ۳۵۵/ الهدایة مع الفتح: ج ۲ ص ۳۷۷/ البحر: ج ۲ ص ۵۹۷/ غنیة الناسک: ص ۱۶۳/ الشامي: ج ۲ ص ۱۸۸ وص ۱۹۲/ منحة الخالق علی البحر: ج ۲ ص ۵۹۰./ مناسک ملا علي القاري: ص ۲۱۷.

وینوی المغرب اداء لاقضاء، اللباب: ص ۲۳۷/ النهر الفائق: ج ۲ ص ۸۵/ رد المحتار: ج ۲ ص ۲٤۲.

که چیري یو څوک مزدلفې شریفې ته له رسېدلو څخه مخکې په لاره د ماښام لمونځ اداء کړي نو هغه لمونځ یې صحت نه لري په مزدلفه شریفه کې د ماخستن په وخت دوهم ځل ورباندې راګرځول واجب دي.(۱)

د مزدلفې شریفې شپه ډېره د برکت او فضیلت شپه ده، ځینو علمای کرامو د لیلة القدر تر شپې هم ښه بللې ده نو کوښښ وکړئ چې ښه په عبادت سره یې تېره کړئ په مزدلفه شریفه کې د اختر شپه تېرول سنت مؤکد ده که یو څوک دغه شپه بل ځای وکړي د سنت خلاف عمل دی البته شی نه پر لازمیږی.(۲)

د مزدلفې شریفې درېدل واجب دي د درېدلو اول وخت یې دا دی: له صبح صادق څخه چي (دوهمې سپېدې) راوخیژي بیا د اختر د ورځې تر لمر ختلو پوري دی، د صبح صادق په راختلو او آذان سره متصل دي حجاج مبارکان سنت اداء کړي

---

(۱) الهدایة: ج ۱ ص ۲۲۹/ ارشاد الساري: ص ۲۳٦.

(۲) غنیة الناسک: ص ۱۶۵ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۳/ فتح القدیر: ج ۲ ص ۱۸۱/ الموسوعة الفقهیة: ج ۳۷ ص ۹۶/ رد المحتار: ج ۲ ص ۲٤٤.

او د سهار لمونځ دي په اول وخت کي په جماعت سره اداء کړي او بیا دي وقوف وکړي نو که یو څوک تر سپېدو مخکې یا تر لمر راختلو وروسته ودرېږي په دغه درېدلو واجب نه اداء کیږي او د مزدلفي شریفي واجب وقوف په لږ درېدو سره هم اداء کیږي، که څه هم تر دقیقه لږ وخت وي. په مزدلفه کي د سپېدو وروسته بیا د لمر راختلو لږ مخکې دغه ټول وخت سنت دي.(۱)

په مزدلفه شریفه کي د وادي (شېلې) محسر څخه ماسېوا د مزدلفي شریفي په هر ځای کي چي ودرېږي واجب اداء کیږي خو ښه دا دي چې د مشعر الحرام پر غونډۍ باندې ودرېږي که اسانه وي او که نه وي بیا تر غونډۍ لاندې او یا غونډۍ ته نږدې به ودرېږي. که یو څوک ښېده یا لیونی یا نشه یا بېهوښه وي نور خلک یې مزدلفې شریفي ته یوسي په دغه باندي د ده

(۱) رد المحتار: ج ۲ ص ۲٤٤ والوقوف بمزدلفة واجب مجمع الانهر: ج ۱ ص ۴۱۱/ الزيلعي: ج ۲ ص ۳۰۰/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۶۵/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۳/ الدر المختار: ج ۳ ص ٦٤٨/ الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۱۰۱/ الهداية: ج ۱ ص ۲۲۵ وص ۲۲۹.

په مزدلفه شريفه کي د درېدو واجب اداء کيږي او که يو څوک د اختر د ورځي د سپېدو وروسته او تر لمر راختلو مخکي په موټر کې په مزدلفه شريفه کې تېر سي او راکښته نه سي د مزدلفې شريفي واجب په اداء کيږي او شی نه پر لازميږي.(۱)

که مريض، ضعيف او يا ښځه د مزدلفې شريفي درېدل پرېږدي شی نه پرې لازميږي او که له دغو درو څخه پرته بې له عذره څخه بل څوک د مزدلفي شريفي درېدل پرېږدي او يا لږ وخت هم پاته نه سي او يا په شپه کي تر صبح صادق مخکي له مزد لفي شريفي څخه ولاړ سي؛ دم پر لازم دي او که د ښځې محرم او يا د ضعيف او مريض ملګری د دوی په وجه د مزدلفي

(۱) الشامي: ج ۲ ص ۱۹۱ وص ۱۹۳/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۱/ الزيلعي: ج ۲ ص ۳۰۰/ اللباب: ۲۴۳/ زبدة المناسك: ص ۱۸۰/ غنية الناسک: ص ۱۶۵ وص ۱۶۶/ المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۷۲.

شريفي دربدل پرېږدي دم پر لازم دي همدا راز که جوړ سړی د رش (ګڼه ګوڼې) له کبله د مزدلفې شريفي دربدل پرېږدي دم پر واجبيږي.(۱)

که څوک د مزدلفې شريفي د دربدو په وخت کي په خيمه کي وي او خيمه يې په مزدلفه شريفه کي وي لکه په دا موجوده وخت کي چي معلمانو د منی يو څه خيمې په مزدلفه کي درولي وي د شپې سنت او د مزدلفې شريفي د دربدو واجب په اداء کيږي؛ خو که دغه خيمه په محسر شېله کي ولاړه وي بيا روا نه دي.(۲)

---

(۱) اللباب: ص ۲۴۲/ الهداية مع الفتح: ج ۲ ص ۳۸۰/ معلم الحجاج: ص ۱۷۳/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۳/ غنية الناسک ص ۱۶۶/ البحر: ج ۲ ص ۶۰۰.

(۲) الموسوعة الفقهية: ج ۳۷ ص ۹۵/ شرح النقابة: ج ۲ ص ۲۵۶/ غنية الناسک: ص ۱۶۷/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۱.

که يو څوک عرفات ته د شپې په اخير کي ورسېدی او وروسته د خپل کوښښ کولو سره تر لمر راختلو مخکي و مزدلفې شريفې ته نه ورسېدی او يا څوک مزدلفې شريفې ته روان وي خو د وخت د تنګوالي په وجه پر دې وېرېږي چې تر سپېدو مخکي مزدلفې شريفې ته نه سم رسېدلای نو دغه سړی پر لاري باندي د ماښام او ماخستن لمونځونه کولای سي او هيڅ شی نه سته؛ نه دم او نه صدقه او حجاج چي د حج په مناسکو مشغول وي د اختر لمونځ نسته باندي.(۱)

(د مشعر الحرام غر)

مشعر الحرام چې د مزدلفې شريفې مسجد ته پر چپه لاس نژدې پر (۱۵۰) متره يو کوچنی غر دی نښه يې دا ده چي د غره

---

(۱) البدائع: ج ۲ ص ۳۵۶/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۰/ الزيلعي: ج ۲ ص ۲۹۸/ غنية الناسک: ص ۱۶۶/ ارشاد الساري: ص ۲۴۱/ زبدة المناسك: ص ۱۸۱/ الشامي: ج ۲ ص ۷۲۴/ المبسوط للسرخسي: ج ۱۲ ص ۲۴/ شرح اللباب: ص ۲۶۰.

پر یوه برخه باندي یې بلډنګ (عماره) دی چي دې مبارک غره ته ورختل هم سنت دي او د هر حاجي صاحب به دا عقیده وي چي زما ټول حوائج او دعاګاني الله تعالی جَلَّ جَلَالُهُ په همدې ځای کي راپوره کوي؛ ځکه د رسول الله ﷺ ټولې غوښتني د امت په باره کې په همدې ځای (مشعر الحرام) کي الله جَلَّ جَلَالُهُ قبولي کړي دي، الله تعالی دي زموږ د ټولو حاجیانو ټول حاجتونه او دعاګاني په همدې مشعر الحرام کي را پوره کړي، آمین ثم آمین!

(د لسم د ورځې وظیفه او بیان)

د لسم په ورځ چي د اختر اوله ورځ ده د مزدلفې شریفي څخه و منی شریفي ته چي تاسو راورسیږئ، په دغه ورځ د اعمالو تر منځ ترتیب واجب دی که کوم عمل مخ یا شا ته سو نو بیا دم پر لازمیږي، چي ترتیب یې په لاندي ډول دی:

اول- کله چي حج کوونکی منی ته ورسیږي نو لومړی به جمرة العقبة (غټ شیطان) په اوو (۷) ډبرو سره وولي د شیطانانو

ويشتل واجب دي، د اختر د ورځي سره په څلور ورځو کي واجب دي؛ خو په څلورمه ورځ کي هغه وخت واجب کيږي چې د دغه څلورمي ورځي سپيدې په منی کي پر راوخيژي او که تر دغه مخکې د منی څخه ولاړ شي بيا د دغه څلورمي ورځي شيطانان ويشتل نه دي واجب او که د څلورمي ورځي تر سپيدو وروسته ولاړ سي دم پر لازم دی.

د ډبرو ويشتلو طريقه دا ده: د جمرة العقبة څخه به لږ تر لږه پنځه گزه ليري ودريږي بيا به د راسته لاس په بټه او د شهادت په گوتو سره به يوه ډبره ونيسي او وبه يې ولي په نورو طريقو سره هم ويشتل روا دي پر هره ډبره به داسي وايې د الله تعالی د رضا او د شيطان د ترټلو له پاره بِسْمِ اللّٰهِ، اَللّٰهُ أَكْبَرُ او که د دغه کلماتو پر ځای نورې کلمې ووايي هم پروا نه کوي، که هيڅ شی نه وايي او پټه خوله ولاړ وي دغه هم روا دي؛ خو د سنت

خلاف او مکروه کار دی د اولې شګې (ډبرې) په ویشتلو سره دې تلبیه قطعه (بنده) کړي بیا دې یې نه وایي، د جمرة العقبة د ستنې په بیخ کې به یې وروغورځوي، که چا په دومره زور سره ځلی وویشتی چې تر ویشتلو وروسته ډبره بېرته له هغه ځایه ولاړه د جمرې له احاطې څخه ووته نو دا ویشتل یې صحیح نه سول دویم وار به یې بیا ولي، که نه اوس خو یې الحمد لله ډېر سم کړي چې ډبره اخور ته ورسیږي نو صحت لري.(۱)

دوهم- بیا به د شکرېې پسه حلالوي.

---

(۱) اتفق الفقهاء على ان رمي الجمار واجب. الموسوعة الفقهية: ج ۲۳ ص ۱۵۰/ البدائع: ج ۲ ص ۳۲۲/ الهداية: ج ۱ ص ۲۳۰/ الشامي: ج ۲ ص ۱۶۱/ غنية الناسك: ص ۱۷۱/ اللباب: ص ۲۴۷ وص ۲۷۱/ مجامع المناسک ص ۲۶۳/ زبدة المناسک: ص ۱۸۸/ احسن الفتاوي: ج ٤ ص ٥٦٨ كتاب الحج.

دريم– سر به خريي او يا به يې کوچنی کوي. د افراد حج کوونکي له پاره د شکريې پسه حلالول نه سته، اول به غټ شيطان وولي، بيا به سر خريي يا کوچنی کوي.

د شيطانانو له پاره په مزدلفه شريفه کي د ډبرو ټولول يعني جمع کول ښه کار دی چي جمله (۴۹) ډبري کيږي او که يې د څلورمي ورځي شيطانان ويشتل بيا (۷۰) دانې ډبري کيږي او هر شيطان به په اوو (۷) ډبرو باندي ولي او مستحب دا ده چې د اختر د ورځي (۷) ډبري د غټ شيطان له پاره د مزدلفي شريفي څخه راواخلي او د نورو ورځو ډبري چي د هر ځای څخه راواخلي روا دي، خو يو د مسجد شريف ډبري، مرداري ډبري او هغه ډبري چي شيطان په ويشتل سوی وي په دغه درې قسمه ډبرو باندي ويشتل مکروه دي. د هري ډبري اندازه به د غټ نخود يا د غټي لوبيا يا د خرما د مندکي په اندازه وي او که تر دغه ډبري غټي وي روا دي خو مکروه دي او که لږ کوچنۍ وي روا دي، خو د مستحب خلاف دي، دغټي

ډبري په ماتولو او د هغه په ټوټو باندي د شیطانانو ویشتل مکروه دي.(۱)

د ځینو حاجیانو د شیطانانو په ویشتلو کي دا ګمان وي چي دغه جمرات (څلي) عیني شیطانان دي، ځیني حاجیان وروښه له دي وجهي ډیر جذباتي او په غضب سي په غټو غټیو ډبرو یا په چپلکو سره شیطانان ولي او خلګو ته تکلیف ورکوي، د شیطانانو ویشتل د الله ﷻ د عبادت په طور اداء کیږي نو باید د شریعت د طریقي موافق وویشتل سي.(۲)

(په شیطانانو کي د وکالت بیان)

په شیطانانو کي وکالت په خاص ډول بیا په جمرة العقبة (غټ شیطان) کي جائز نه دی که نر وي او که ښځه، جوړ وي او که ناجوړه او که ضعیف وي هر یو به یې په خپله ولي؛ مګر د هغه

(۱) الزيلعي: ج ۲ ص ۳۰۲/ البحر: ج ۲ ص ۶۰۱/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۴/ الموسوعة الفقهية: ج ۱۵ ص ۲۷۸/ غنية الناسك: ص ۱۶۸/ الهداية: ج ۱ ص ۲۳۰ بدائع الصنائع: ج ۲ ص ۲۳۵ البحر الرائق: ج ۲ ص ٦٠٤/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۵.

(۲) الهداية: ج ۱ ص ۲۳۰.

چا له پاره وكالت جائز دى چې داسي مريض وي چې د فرضي لمونځ په ولاړي باندي د اداء كولو قدرت نه لري په ناسته يې كوي يا دومره كمزورى وي چي تر جمراتو (شيطانانو) پوري پر سوارلي باندي هم په تكليف وي يا يې د ناروغي د لا زياتوالي خطره وي يا دومره ناروغ وي چې تر جمراتو پوري پر خپلو پښو نه سي تللاى او تر جمراتو پوري د سوارلي شى هم نه پيدا كيږي داسې كسان شرعاً معذور دي.(١)

چې بې له شرعي عذره خپل واجب پريږدي يو خو ګناهګاره دى بل يې حج ناقص سو او په شرعي عذر كي دي يو بل څوک د ځان له پاره وكيل (نائب) وټاكي، هغه دي د ده له پاره شيطانان وولي د ښځو له پاره يا د ضعيفو او ناجوړو له پاره چې ازدحام ګڼه ګوڼه وي ماښام مهال د شيطانانو ويشتل ښه دي هيڅ كراهت نه لري. د شيطانانو ويشتل په راسته لاس سنت دي، د اختر په ورځ به يوازي جمرة العقبة يعني غټ

(١) الفتاوى الهندية: ج ١ ص ١٣٦.

شيطان ولي مخامخ به په داسي طريقه سره ورته دريږي چې چپه اوږه به مو د مکې شريفي خوا ته وي او راسته اوږه به مو د منى و خواته وي، چې د کعبې شريفي د طرفه څخه اول ځلى دى او د منى د طرفه څخه دريم ځلى دى او د خپلو ډبرو د لويدو ځاى به ويني او كه يې د بل طرفه څخه وولي هم روا دي؛ خو د سنت خلاف كار دى.(۱)

كه يو څوک جمرة العقبة يعني غټ شيطان د اختر د ورځي تر سپيدو مخکي وولي نه صحيح کيږي دوهم وار به يې په خپل وخت كي بيا ولي.(۲)

---

(۱) غنية الناسك: ص ۱۷۱/ فتح القدير : ج ۲ ص ۳۸۳/ ارشاد الساري ص ۲٦۲.

يجب في يوم النحر رمى جمرة العقبة وحدها فقط، الموسوعة الفقهية: ج ۲۳ ص ۱۵۵/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۴/ مجامع :المناسک ص ۲۶۲ و ص ۲۶۴. و يستقبل في الرمي جمرة العقبة يجعل منى عن يمينه والكعبة عن يساره، الهندية: ج ۱ ص ۲۳۳ البدائع: ج ۲ ص ۳۶۰ رد المحتار: ج ۲ ص ۳۹٤/ مسائل رفعت قاسمي: ج ۳ ص ۳٤۲.

(۲) ولو رمي قبل طلوع فجر لم يصح اتفاقاً، الشامي: ج ۲ ص ۱۹۶/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۳/ البحر: ج ۲ ص ۶۰۴.

او نور دوه شیطانان له هر طرفه روا دي خو ښه یې دا ده چې مخ یې پر قبله وي او که یو څوک د اختر په ورځ دوهم او دریم شیطان وولي مکروه کار دی.(۱)

د اختر په دوهمه او دریمه ورځ به درې سره شیطانان ولي او هر یو به جلا جلا په اوو (۷) ډبرو سره وولي او سنت دا دی چې د زوال وروسته تر لمر لوېدلو پورې یې وولي وروسته بیا د دغه بلې ورځې تر سپېدو پورې روا دي؛ البته مکروه دي، د ښځو او ضعیفو خلکو له پاره نه دي مکروه؛ ولي د ځان ساتنه فرض ده او تر زوال مخکې ویشتل نه صحیح کیږي.(۲)
که یو څوک په یوه ځل شیطان په اوو (۷) ډبرو سره وولي دغه اوه ډبرې پر یوه ډبره حساب دي د شپږو نورو ډبرو ویشتل پر لازم دي.(۳)

---

۱ غنية الناسك: ص ۱۷۱/ منحة الخالق على البحر: ج ۲ ص ۶۰۲.

(۲) وفي بقية الأيام يرمى الجمار كلها، العناية على هامش الفتح: ج ۲ ص ۳۸۲/ مجامع المناسک: ص ۲۸۴/ اللباب: ص ۲۶۲.

(۳) الموسوعة الفقهية: ج ۲۳ ص ۱۵۳/ غنية الناسك: ص ۱۸۷/ المبسوط للسرخسي: ج ص ۷۵ الهداية: ج ۱ ص ۲۳۰ (كتاب الحج).

د اختر په دوهمه دريمه او څلورمه ورځ ټول شيطانان په ترتيب سره ويشتل کيږي، سنت دا دی چې اول ځل به کوچنی شيطان وولي بيا دوهم (ميانه) بيا دريم (غټ) شيطان وولي، که يې بې له ترتيبه وولي يعني اول ځل غټ شيطان وولي بيا دوهم (ميانه) بيا اول (کوچنی) شيطان وولي نو د سنت خلاف عمل دی؛ خو ښه کار دا دی چي له سره دريو سره شيطانان پر ترتيب وولي په راتلونکو پاته ورځو کي د ټولو شيطانانو د ويشتلو همدغه ليکل سوي طريقه ده غفلت مه کوئ، په معمولی عذر سره حاجيان صاحبان د نورو خلکو په واسطه رمي کوي خصوصاً ښځي چې اکثر يې د هغوی محرم نارينه د هغوی له طرفه څخه بې له کوم شرعي عذره رمي يعني د شيطان ويشتل کوي، دا بالکل جواز نه لري په داسي رمي کولو سره دم لازميږي.(١)

---

١ البحر: ج ٢ ص ٦١٠، و ما ذكرنا من الترتيب في الجمار الثلاث سنة عند الأكثر هو المختار، غنية الناسک: ص ١٨٥/ الشامي: ج ٢ ص ٢٠٠/ فتح القدير: ج ٢ ص ٣٩١/ الهندية: ج ١ ص ٢٣۴ التاتارخانية: ج ٢ ص ١٧٠.

د جمرة العقبة د ویشتلو وروسته به د دعاء له پاره په یوه ورځ کي هم د جمرة العقبة (غټ شیطان) وروسته نه دریږي.(۱)

د اول (کوچني) شیطان او دوهم (میانه) شیطان د ویشتلو وروسته به د دعاء له پاره دریږي؛ خو معلومه دعاء لازمه نه ده، هره دعاء چې یې خوښه وي هغه دي وکړي او سنت دا دی چې مخامخ قبلې ته به ودریږي او لاسونه به د دعاء په شان پورته کړي، د الله تعالی ﷻ حمد به ووایي، اَللّٰهُ أَكْبَرُ به ووایي او لا اله الا الله به ووایي، پر نبي کریم ﷺ به درود شریف ووایي او په عاجزي سره به دعاء وکړي، د ځان له پاره د خپل مور او پلار

---

(۱) ولا يقف عندها لأن النبي عليه السلام لم يقف عند جمرة العقبة، مجمع الانهر: ج ۱ ص ۴۱۳ البدائع: ج ۲ ص ۳۶۱/ اعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۱۴۵/ الهداية: ج ۱ ص ۲۳۲/ ارشاد الساري: ۲۶۸ وص ۲۶۹.

او نورو قریبانو دوستانو او ټولو مسلمانانو له پاره؛ ځکه دغه د دعاء د قبلېدو ځای دی.(۱)

د شیطانانو د ویشتلو ډبرې پریولل مستحب دي که دغه ډبرې یقیني مردارې وي نو په دغه ډبرو باندې ویشتل روا دي؛ خو مکروه دي او که یقیني مردارې نه وي بیا مکروه نه دي.(۲)

که یو څوک تر اول او دوهم شیطان وروسته د دعاء له پاره نه ودرېږي د سنت خلاف کار دی؛ خو شی نه لازمېږي.(۳)

(۱) المبسوط للشيباني: ج ۲ ص ۳۵۹/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۲/ شرح النقابة: ج ۲ ص ۲۶۶/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۹۲/ المبسوط للسرخسي: ج ص ۷۸. و الوقوف عند الأولين سنة في الأيام كلها، الشامي: ج ۲ ص ۲۰۰.

(۲) فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۵/ الشبلي على الزيلعي: ج ۲ ص ۳۰۲.

(۳) والوقوف عند الأولين بعد الرمي سنة في الأيام كلها، وإن لم يقف جاز، ولا شيء عليه، مجامع المناسك: ص ۲۹۰/ المبسوط للشيباني: ج ۲ ص ۳۵۷.

که د یو چا څخه د جمرة عقبة (غټ شیطان) ویشتل پاته سوه، یا په ټولو ورځو کي شیطانان ویشتل پاته سوه یا د یوې ورځي شیطانان پاته سوه، په همدغه ټولو وختونو کي یوائې یو دم لا زمیږي او که د یو چا څخه د یوې ورځي په ویشتلو کي د شیطانانو د یوه شیطان ویشتل پاته سوه، بیا صدقه وربا ندي لازمیږي چي د هري ډبري په بدله کي به نصف صاع (نیمه کاسه) صدقه ورکوي، د نیمي کاسې اندازه یو کیلو او یو سل دوشپیته ګرامه کیږي.(۱)

په اوس وخت کي چي پر شیطانانو لوړ منزلونه جوړ سوي دي په هغه کي د شیطانانو ویشتل صحیح دي لوړ او کښته فرق نه

(۱) الهداية: ج ۱ ص ۲۵٦ کتاب الحج.

لري، د شيطانانو د ويشتلو له پاره اودس کول او درېدل لازم نه دي افضل دي، نو که يې په بې اودسي يا په ناسته وولي روا دي.(۱)

(د شکريې «قرباني» مسائل)

د اخترپه ورځ دوهمه وظيفه د شکريې (پسه) حلاليده دي. افضل او ښه کار دا دی چي په خپله يي حلال کړي که يي حلالول زده وي يا ورته حاضر سه او حضرت رسول الله ﷺ خپله شکريه په خپل مبارک لاس حلاله کړيده، او يا خو يو قابل اعتماد سړی چي پر هغه باندي مو يقين وي وکالت ورته وسپارئ، د ښځي له پاره مستحب دا دی چي په وکيل يي حلال کړي او وکيل چي د يو سړي اختری يا شکريه حلالوي نو د حلالولو په وخت کي د هغه سړي نوم په خوله باندي يادول نه

(۱) غنية المناسک: ص ۱۸۶/ اللباب: ص ۲۷۶.

غواړي، د زړه نیت صحیح دی له بلي داسي لاري چي د خلکو څخه روپۍ او وکالتونه اخلي شکریه ورحلالوي او وخت یي مجهول وي د داسي اداري له لاري څخه د شکریه کولو څخه ډډه وکړئ ځکه چي هغوی د شکریه حلالول او د سر خرپیلو یا کوچني کولو تر منځ ترتیب واجب نه بولي مستحب یي بولي، نو حاجیان مبارکان اول باید شکریه حلاله کړي بیا وروسته د سر خرپیل یا کوچني کول وکړي. په اوس وخت کي په هیچا باور نه سته په خلکو مه خطاوزئ، ښه خبره داده چي په خپله یا د یو معتمد وکیل په لاس یي حلاله کړئ.(۱)

---

(۱) والأفضل أن یذبح بنفسه إن کان یحسن ذلك وإلا یستحب له الحضور عند الذبح، اللباب: ص ۲۴۹/ غنیة الناسک ص ۳۵۸ وص ۳۵۹. والسنة للمرأة أن توکل عنها ولیس على الوکیل أن یقول عند الذبح عمن لأن النیة تجزئ، الفقه الاسلامي وأدلته: ج ۲ ص ۲۷۳۶ وص ۲۷۳۷/ رد المحتار: ج ۱ ص ١٦٤. (ثم انصرف إلى المنحر فنحر ثلاثا وستین بیده ثم أعطي علیا فنحر ما غبر) رواه مسلم في باب حجة النبي ﷺ: رقم الحدیث ۱۲۱۸.

شکریه تر جمرة العقبة (غټ شیطان) ویشتلو وروسته که مو حج قران او تمتع وي نو د شکریه حلالول واجب دي او که مو حج افراد کړی وي نو بیا د شکریي حلالول مستحب دي.(۱)

په شکریه کې هر هغه حیوان حلالول جائز دي چې د لوی اختر په اختریانو کې یې حلالول جائز وي نو د حج د شکریي حیوان ښه ګورئ، داسې حیوان اخیستل په کار دي چې صحیح او سالم وي عیب و نه لري، عمر یې پوره وي؛ تر څو شکریه صحیح اداء سي، دغه ډول په اوښ، غوایي او ګامېښه کې د اوو (۷) کسانو او یا تر دغه لږ نفرو شرکت صحیح دی او د ډېرو نفرو شرکت نه صحیح کیږي او په دې شرط شراکت صحیح دی چې ټول به د ثواب نیت لري، نو که یو په دغه خلکو کې د غوښو نیت ولري نو د ټولو اختری یا شکریه نه صحیح کیږي او په دې شرط چې د یوه برخه به هم تر اوومه کمه نه وي

(۱) يجب بإجماع العلماء على القارن والمتمتع أن يذبح هدايا، الموسوعة الفقهية: ج ۱۷ ص ۴۳/اللباب: ص ۲۹۰/ البدائع: ج ۲ ص ۳۶۱. ثم ذبح إن شاء لأن المفرد لا يجب عليه دم بل يستحب له، شرح النقاية: ج ۲ ص ۲۶۳/ الحاوي القدسي: ج ۱ ص ۳۶۲/ ارشاد الساري ص ۲۴۹.

که کمه وي نو بیا د ټولو شریکانو اختری یا شکریه نه صحیح کیږي.

او تر جمرة العقبة (غټ شیطان) ویشتلو مخکي د شکریي حلالول جائز نه دي، که یو سړي د اختر په ورځ شیطان ویشتل وځنډول، په شپه کي یې وویشتی نو شکریه دي هم تر هغه وخته پوري وځنډوي.(۱)

د اختر په ورځ د ذوالحجې په لسم تاریخ شکریه کول ضروري نه ده، د شکریې له پاره درې ورځې مقرري سوي دي؛ د ذوالحجي لسمه، یوولسمه او دوولسمه تر لمر لوېدو پوري په شپه او ورځ چي وغواړي شکریه حلالولي سي، یعني د

(۱) التاتارخانیة: ج ۲ ص ۲۳۸/ الهندیة: ج ۱ ص ۲۶۱/ مجمع الانهر : ج ۲ ص ۱۴۸/ الهندیة: ج ۵ ص ۳۰۴۰/ فتح القدیر: ج ۸ ص ۴۲۹ وص ۴۳۵.

اختر په درو ورځو او دوو شپو کي حلالول يې واجب دي او تر دغه مخکي نه دي روا او وروسته روا دي خو دم د تاخير پر لازميږي.(١)

د شكريې حلالول د حرم دباندي نه صحيح كيږي يعني شكريي او دم دواړو ته د حرم ځمكه شرط ده، په منى كې حلالول يې ضروري نه دي، د حرم د حدود و څخه يې د باندي حلالول جائز نه دي د مكې شريفي پرته په ټوله نړۍ كي صحت نه لري، نو بايد ډير احتياط وكړئ، چي فرض او واجب د رڅخه خراب نه سي.(٢)

(١) الدر مع الشامي: ج ٢ ص ٢٧١/ الفقه على المذاهب الأربعة: ج ١ ص ٦٢٧/ الهندية: ج ١ ص ٢٦١.

(٢) اللباب مع الشرح: ص ٢٩٠/ الموسوعة الفقهية: ج ٤٢ ص ٢٥١/ مجامع المناسک: ص ٣١٧.

د شکریه حلالول تر شیطان ویشتلو وروسته او تر سر خریلو مخکې د قارن او متمتع له پاره واجب دي، که چیری هغوی تر شکریې کولو مخکې د سر وریښتان وخرییل یا کوچني کړل نو دم پر لازمیږي په دې کې باید له ډېر احتیاط څخه کار واخلي.(۱)

که قارن یا متمتع تر شیطان ویشتلو مخکې شکریه حلاله کړه دم پر لازم دی.(۲)

که قارن یا متمتع د شکریې پسه د اختري په نیت حلال کړي او پر دغه سړي اختری هم واجب و همدغه پسه یې د اختري سو او که مسکین یا مسافر و دغه پسه یې خیرات سو او د حج قرآن یا تمتع د شکریې په نیت به بل پسه حلالوي او که تر دغه

(۱) الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ٤٩٤/ الدر مع الشامي: ج ۲ ص ۲۲٦.

(۲) وإنما يجب دم واحد باعتبار التقديم، البحر: ج ۳ ص ٤٥/ تبيين الحقائق: ج ۲ ص ۳۷٥.

دوهم وار شكريې حلالولو مخكې سر وخريې يا كوچنی كړي نو د دغه په وجه دم هم پر لازميږي او شكريه حلالول هم پر لازم دي.(١)

كه يو څوک د شكريې حلالولو له پاره بل څوک وكيل كړي او هغه وكيل بيا د ده بې اجازې بل سړی وكيل كړي نو صحيح دی پروا نه كوي، كه يو څوک بل چاته د خپل شكريې د حلالولو وكالت وركړي؛ خو هغه وكيل دغه شكريه د خپل ځان په نيت حلاله كړي دغه شكريه د دغه سړي صحيح ده او د وكيل نه ده.(٢)

د شكريې د حلالو په وخت كې دغه الفاظ (بسم الله والله اكبر) يا (بسم الله الرحمن الرحيم) يا په بله طريقه باندي د الله ذكر كول د حلالوونكي له پاره ويل مستحب دي، كه په هېره باندي پاته

---

(١) التبيين: ج ٢ ص ٣٥١/ مجامع المناسک: ص ٥٧٢/ البحر: ج ٢ ص ٦٤٨/ الهداية: ج ١ ص ٢٤٠.

(٢) الشامي: ج ٢ ص ١٢/ البحر : ج ٢ ص ٣٧١/ خانية على هامش الهندية: ج ٣ ص ٣٥٥/ مجمع الضمانات: ص ١٧.

سي او یا حلالوونکی ګونګی وي نو پروا نه کوي او که يې قصداً پرېښې دي نو بیا د دغه حلال سوي شي (حیوان) خوراک نه دی روا او دغه شکریه نه بلل کېږي، بلکه شکریه به حلالوي او د حلالوونکي څخه پرته د بل چا ویل او نه ویل هیڅ اعتبار نه لري.(۱)

که قارن یا متمتع د شکریې د رانیولو قدرت نه درلودی نو بیا دي لس (۱۰) روژې ونیسي، درې (۳) روژې دې د ذو الحجې د لسم تاریخ څخه مخکې ونیسي خو ښه دا دی چې د لوی اختر د میاشتي په (۷، ۸،۹) ورځ یې ونیسي پاته (۷) روژی به د حج تر افعالو او د تشریق تر ورځو وروسته ونیسي او کور ته تر راتلو وروسته ښه دي، که یې بل ځای ونیسي هم روا دي، د دغه روژو پرله پسې نیول لازم نه دي او د دغه لسو (۱۰) روژو

---

(۱) و المستحب أن یقول بسم الله والله اکبر، ولو قال بسم الله الرحمن الرحيم فهو حسن، غنیة الناسک: ص ۳۶۲/ الموسوعة الفقهیة: ج ۲۱ وص ۱۸۹/ البحر: ج ۸ ص ۳۰۵ وص ۳۰۸. وتشترط التسمیة من الذابح حال الذبح، الدر مع الشامي: ج ۵ ص ۲۱۲/ البدائع: ج ۲ ص ۱۷۰.

نیت به د شپې څخه کوي چې د قران یا د تمتع روژه نیسم، که داسي نیت ونه کړي روژه د شکریې له پاره نه صحیح کیږي.(۱)

په متمتع حاجي باندي د حج تمتع په وجه شکریة واجب ده، که یو چا دغه شکریة حلاله نه کړه ورڅخه پاته سوه او کور ته راغلی، په دغه صورت کي پر ده باندي دوه دمه لازمیږي او دواړه به د حرم په حدودو کي حلالوي، که یې په خپله حلالوي او که د وکیل په ذریعه.(۲)

د شکریې د حیوان د غوښو صدقه کول لازم نه دي خپله یې هم خوړل مستحب دي او د نذر او د دم د حیوان د غوښو څخه خوراک نه سي کولای.(۳)

---

(۱) اللباب: ص ۲۹۱ وص ۲۹۵/ الموسوعة الفقهية: ج ۳ ص ۱۲/ البدائع: ج ۲ ص ۳۸۶/ غنية الناسک: ص ۲۰۹/ مجامع المناسک: ص ۳۲۳/ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۹/ البحر: ج ۲ ص ۴۵۷/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۹.

(۲) البحر الرائق: ج ۲ ص ٦٣٤.

(۳) غنية الناسك: ص ۲۰۶/ اللباب مع الشرح: ۲۹۰/ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۹.

(د طواف زيارت مسائل)

کله چي د جمرة العقبة (غټ شيطان) د ويشتلو، شکريې او سر خرييلو يا کوچني کولو څخه فارغ سي بيا به د بيت الله شريفي طواف وکړي، طواف زيارت په اتفاق سره رکن او فرض دی، همدغه طواف ته طواف افاضه، طواف حج او فرضي طواف هم وايي. که چيري طواف زيارت تر پورتنيو درو (۳) اعمالو مخکي اداء سي فرض يې اداء کيږي خو د سنت خلاف کار دی.(۱)

د حج طواف زيارت د اختر په اوله ورځ يا شپه کي ښه دی، بيا په دوهمه ورځ يا شپه بيا د دريمي ورځي د مازديګر تر لمر لوېدو پوري يې وخت دی که د دريمي ورځي تر لمر لوېدو مخکي يې اداء نه کړي ورڅخه وځنډيږي طواف زيارت يې

(۱) وأما طواف الإفاضة أو الزيارة فهو ركن باتفاق الفقها، لا يتم الحج إلا به: لقول الله عز وجل:﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾، سورة الحج ۲۹/ الفقه الاسلامي و أدلته: ج ۳ ص ۲۲۰۵ البدائع: ج ۲ ص ۳۰۷ الدر المختار: ج ۳ ص ٦٤٨/ ارشاد الساري ص ۲٥٦/ الهداية: ج ۱ ص ۳۳۱/ المسوط: ج ٤ ص ۲۳.

صحیح دی خو د تاخیر دم (پسه) پر لازم دی یعني طواف زیارت اداء کول د اختر په درو (۳) ورځو او دوو (۲) شپو کي واجب دي، که څوک طواف زیارت د مریضي په وجه د اختر تر درو ورځو وځنډوي دم نه پر لازمیږي.(۱)

د طواف زیارت څلور (۴) شوطونه فرض دي او درې (۳) واجب دي، د طواف زیارت د صحت اول وخت هغه وخت دی چي د لسم د اختر د سهار د وهمي سپیدې راپورته سي تر دغه مخکي نه دی جائز او نه صحیح کیږي.(۲)

طواف زیارت د حج رکن دی په هیڅ حالت کي نه فوتیږي، اخیر وخت یې پای نه لري، هر څو کلونه وروسته چي یې اداء کړي

(۱) والأفضل هو الطواف في أول أيام النحر، البدائع: ج ۲ ص ۳۱۵/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۶۰۸/ الدر المختار: ج ۳ ص ٦٤٨. ولكن يجب فعله في أيام النحر أي ولياليها عند الإمام، لباب المناسک: ص ۲۵۷ وص ۳۶۸ وص ۳۹۷/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۹ وص ۲۲۷/ الموسوعة الفقهية: ج ۱۷ ص ۵۲/ اعلاء السنن: ج ۷ ص ۳۱۶۰.

(۲) والفرض منه أربعة أشواط وما زاد فواجب، لباب المناسک: ص ۲۵۶/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۶۰۸ الدر المختار مع الشامي: ج ۲ ص ۱۹۸/ البدائع: ج ۲ ص ۳۱۴/ فتح القدير: ج ۲ ص ۳۸۹/ الهداية: ج ۱ ص ۳۳۱ وص ۳۳۲/ المبسوط: ج ٤ ص ۲۳.

صحت لري؛ لیکن واجب کېدل یې د اختر په ورځو یا شپو کي د امام صاحب په مذهب بلکي د علماوو په اجماع سره دي، او که یو سړی طواف زیارت په یو سبب د اسبابو اداء نه کړي د خپلو حلالو ښځو سره نژدېکت، مچول او نور داسي اعمال نه سي کولای او ورته روا نه دي؛ ځکه دغه سړی د ښځو په حق کي محرم بلل کیږي او همدغه شان دغه ښځه د خپل خاوند په حق کي محرمه بلل کیږي، د طواف کولو تر وخته پوري ټول ورته حرام دي، که څه هم ډېر کلونه تېر سي خو د طواف څخه وروسته روا کیږي.(۱)

هر کله چي محرم د اختر په ورځ د شیطان ویشتلو او شکریه حلالولو او د سر خریيلو څخه فارغ سي نو ښه دا ده چي په دغه اوله ورځ باندي طواف زیارت وکړي نو که دغه سړي تر اختر مخکي له طواف قدوم سره د صفا او مروا سعي کړې وي نو په دغه طواف کي به رمل د اوږو ښورول نه کوي او وروسته تر طواف زیارت به سعي نه کوي او که یې مخکي تر طواف

(۱) الشامي: ج ۲ ص ۱۹۹/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۲/ غنية الناسک: ص ۱۷۷.

زيارت د صفا او مروا سعي نه وي کړې نو د دغه طواف په درې (۳) اولو شوطونو کې به رمل وکړي خو اوږه لوڅول نه سته او د طواف زيارت تر دوو رکعتو لمانځه وروسته به د صفا او مروا سعي وکړي.(۱)

طواف زيارت په احرام او کالو دواړو کي کيږي که طواف زيارت تر شکريې حلالولو او سر خرپيلو مخکي کوي نو په احرام کي به يې کوي او که طواف زيارت تر شکريې حلالولو او سر خرپيلو وروسته کوي نو په کالو کي به يې وکړي، که طواف زيارت تر سر خرپيلو مخکي وکړي هيڅ شی نه دی ورته روا نه ښځه او نه د احرام نور منع کارونه.(۲)

که طواف زيارت يا نور طوافونه؛ که فرضي وي يا نفلي په ناپاکه جامه يا ناپاکه بدن باندي وکړي او دغه مرداري تر

---

(۱) اللباب مع الشرح: ص ۲۵۶/ غنية الناسک: ص ۱۷۶/ الشامي: ج ۲ ص ۱۹۸/ الهداية مع الفتح: ج ۲ ص ۳۸۸.

(۲) سرکار دو عالم ﷺ کا طريقه حج و عمره: ص ۴۱۱/ البحر الرائق: ج ۲ ص ۶۰۹/ لباب المناسک ص ۲۵۴/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۲.

درهم زیاته وي نو مکروه کار دی؛ ځکه هغه سنت پاته سو چي د جامې او بدن پاکوالی دی، د ظاهري مرداري په وجه پر دغه سړي باندي دم او صدقه نه لازمیږي.(۱)

که د اختر په ورځو کي طواف زیارت د نفلي طواف په نیت یا په هر نیت باندي چي وکړي د طواف زیارت له پاره کار کوي.(۲)

که یو څوک طواف زیارت پر پښو ونه کړي؛ بلکي پر څکېدو، یا د بل پر شا یا په سپرتیا سره یې وکړي که د عذر په وجه وي نو هیڅ شی نه لازمیږي او که بې له عذره څخه وي نو د طواف راګرځول پر واجب دي او که یې نه راوګرځوي دم پر لازم دی.(۳)

---

(۱) لباب المناسک: ص ۳۹۲/ الشامي: ج ۲ ص ۱۶۲/ البحر الرائق: ج ۳ ص ۳۲.

(۲) لوكان أي طوافه في يوم النحر ونوى نفلا أو وداعاً آو آطلقه وقع للزيارة، لباب المناسک: ص ۱۶۱/ البدائع: ج ۲ ص ۳۰۸/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۶.

(۳) غنية الناسك: ص ۱۱٤/ لباب المناسک: ص ۱۶۸.

طواف زيارت په اوداسه سره كول واجب دي كه طواف زيارت ټول يا ډېر شوطونه په بې اودسي سره وكړي دم پر لازم دي او راګرځول يې مستحب دي، دغه طواف زيارت چي په بې اودسۍ سره يې كړى دى كه يې دوهم ځلي په پاكي سره د اختر په ورځو كي راوګرځوي يا وروسته هغه بيا له هغه دم څخه خلاصيږي او د طواف زيارت د ځنډېدلو په وجه دلته شى نه لازميږي، نه دم نه صدقه.(١)

كه طواف زيارت تر څلورو كم يو يا دوه يا درې شوطونه په بې اودسي سره وكړي كه يې بېرته نه راوګرځوي نو د هر شوط له پاره نيمه كاسه د غنمو صدقه پر واجبه ده.(٢)

---

(١) ولو طاف للزيارة كله أو أكثره محدثا فعليه شاة وعليه الإعادة استحبابا، لباب المناسک: ص ٣٨/ غنية الناسك: ص ٢٧٢/ الهداية: ج ١ ص ٢٥٣. وقيد بذلك لأنه لو كان طاف محدثا وأعاده سقط عنه الدم سواء أعاده في أيام النحر أو بعدها، ولا شيء عليه للتاخير، منحة الخالق على البحر: ج ٣ ص ٣٣/ الشامي: ج ٢ ص ٢٢٢.

(٢) البحر الرائق: ج ٣ ص ٣٢/ الشامي: ج ٢ ص ٢٢٢/ الفتاوي الهندية: ج ١ ص ٢٤٦/ غنية الناسک: ص ٢٧٢.

که د طواف زيارت ټول يا ډېر شوطونه د جنابت يا حيض يا نفاس په حالت کي وکړي نو دا پر لازمه ده چي دغه طواف بيرته د پاکۍ په حالت کې راوګرځوي، که دغه طواف بېرته نه راوګرځوي بدنة (اوښ يا غويی) پر لازمه ده او په دغه طواف سره خپله ښځه ورته روا کيږي او په دغه طريقه سره طواف کول ګناه ده، که د طواف زيارت تر څلورو کم شوطونه د جنابت يا حيض يا نفاس په حالت کي وکړي که يې بېرته نه راوګرځوي دم پر لازم دی، که يې را وګرځوي بيا د هر شوط له پاره نيمه کاسه د غنمو صدقه پر لازمه ده.(١)

که پر محرم اوښه لازمه سي د دغه اوښي پر ځای اوه پسونه حلالول د اوښي ځای نه نيسي.(٢)

---

(١) غنية الناسك: ص ٢٧٢/ لباب المناسک: ص ٣٨١/ الدر المختار على هامش الشامي: ج ٢ ص ٢٢٢/ البحر الرائق: ج ٣ ص ٣٢.

(٢) فتاوى الاسعدية: ج ١ ص ٤٨/ فتاوى رحيميه: ج ٨ ص ٩٥.

كه يو چا ته د طواف زيارت په شوطونو كي شك پيدا سي هغه د شک شوطونه دي راوګرځوي او پر خپل غالب گمان دي عمل نه كوي.(۱)

كه محرم تر طواف زيارت مخكي او تر عرفات وروسته وفات سي كه دغه محرم وصيت کړی وي چي په ما پسي حج پوره کړئ نو د طواف زيارت په وجه بدنه (اوښ يا غويې) لازمه ده او حج يې صحيح دی او د مزدلفي شريفي د درېدو او شيطانانو ويشتلو او د صفا او مروا د سعي په وجه شی نه سته.(۲)

---

(۱) ولو شك في عدد الأشواط في طواف الركن أعاده ولا يبنى على غالب ظنه بخلاف الصلوة، الشامي: ج ۲ ص ۱۸۲/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۲۵/ لباب المناسک: ص ۱۸۴/ غنية الناسک: ص ۱۰۵.

(۲) ولاشيء لغير طواف الزيارة من الوقوف بمزدلفة ورمي الجمار والسعي لأن واجبات الحج تسقط بالعذر، غنية الناسك: ص ۱۷۸ منحة الخالق على البحر: ج ۲ ص ۶۰۸/ لباب المناسک ص ۲۵۸.

تر طواف زيارت وروسته بايد له مکي شريفي څخه د منى شريفي پر لور روان سي او سنت طريقه دا ده چې د شيطانانو د ويشتلو شپې ټولي په منى شريفه کي تېري کړل سي، په منى کي دي خپل د اوسېدلو ځای ته ځان ورسوي، په مکه شريفه کي دي يې نه تېروي او نه پر لاري بل ځای او که يې تېري کړې دغه عمل مکروه دی؛ خو دم يا نور څه نه پر واجبيږي.

(مسجد خيف او غار مرسلات)

د منى په مسجد خيف شريف کي په جماعت سره بايد لمونځونه وکړي مسجد خيف په منى کي د اول شيطان سره نژدې تر ټولو لوی (غټ) او مشهور مسجد دی چي په يوه وخت کي تر لسو زرو زيات کسان لمونځ په کښي اداء کولای سي (خيف) د غره لمن ته وايي دا مسجد خو تر غره لاندي دی ځکه د دې نوم مسجد خيف دی، د دې مسجد په منځ کي يوه ګنبده ده، په حجة الوداع کي پر دې ځای د حضرت رسول الله ﷺ خيمه درول سوې وه او نبي کريم ﷺ دلته پنځه (۵) وخته لمونځ د ذوالحجې په اتمه د ماپښين، مازديګر، ماښام او

ماخستن لمونځ اداء کړی دی او د ذوالحجې په نهمه یې د سهار لمونځ اداء کړی دی بیا عرفات ته روان سو.

او غار مرسلات دا هغه غار دی چي نبي کریم ﷺ دي غار ته تشریف یووړ چي د المرسلات سورة په کښې نازل سویدی نو همدغه غار د غار مرسلات په نامه مشهور سوی دی، دا غار په منی کي د مسجد خیف په جنوب طرف کي د جبل الصابح په لمن کي واقع و، دغه غار اوس نه سته د دغه نزدي محلي د کلي نوم المرسلات دی.

په دغه مسجد خیف شریف کی اویا (۷۰) تنو انبیاوو او رسول الله ﷺ لمونځونه کړي دي، زموږ علماء کرامو هم د لمونځو توصیه کړې ده نو کوښښ باید وسي چي په دغه مسجد خیف کي لمونځ وکړل سي.(۱)

---

(۱) مناسك الملا علي القاري: ص ۱۹۶/ تاريخ مكة المكرمة: ص ۱۰۹/ مكة المكرمة تاريخ ومعالم: ص ۸۲/ د حج او عمري مسئلي: ص ٤۲۷ مؤلف مولانا محمد رفعت قاسمي.

(د طواف وداع «د رخصتي د طواف» مسائل)

طواف وداع چې طواف صدر هم ورته وايي (د خدای په امانۍ طواف) پر هغه چا واجب دی چې د ميقات څخه دباندي اوسيږي دا د حج اخيرنی طواف دی چې له درو قسمو څخه هر قسم حج چې وي (مفرد، تمتع، قارن) باندي واجب دی، د دې طواف همدا اسي طريقه ده کومه چې د نفلي طواف طريقه ده، هغه طريقه دا ده چې لومړی به د طواف نيت وکړي بيا به د حجر اسود مسه يا استلام په اشاره وکړي، پر کعبه شريفه باندي به اوه شوطونه طواف وکړي، تر هغه ورسته به پر ملتزم دعاء وکړي، بيا به مقام ابراهيم ته راسي د طواف دوه رکعته واجب لمونځ به اداء کړي، بيا به زمزم او به وچيښي، دعاء به وکړي، دا د نفلي طواف طريقه ده په نفلي طواف او په طواف وداع کي نه احرام سته نه اضطباع (راسته اوږه لوڅول)، نه رمل (اوږې ښورول) په کښي سته او نه سعي (د صفا او مروا په منځ کې تګ راتګ)، د دغه طريقي مطابق بايد طواف وکړي، کله چي وطن ته د کعبې شريفي څخه د روانېدو اراده وکړي نو لومړی دي طواف وداع اداء کړي، بيا دي دوه رکعته د طواف لمونځ

وکړي، وروسته دې د زمزم او به ښه ډېرې وچيښي او يو څه دې پر سر مخ او بدن باندې هم واچوي، بيا دې ملتزم شريف ته راسي د کعبې شريفې پوښ به په راسته لاس ونيسي او د کعبې شريفې د دېوال سره به خپله سينه او راسته باړخو ولګوي، ډېره عاجزي به وکړي او د ملتزم پر مقام باندې دې ښه دعاوې وکړي، د خپلو ګناهونو بخښنه دې د الله تعالی ﷻ څخه وغواړي او خپل مور او پلار، اولاد او هغه چا ته دعاوې وکړئ چې ستاسو څخه يې د دعاء غوښتنه کړې وي او د ټولو مسلمانانو په حق کې دې دعاوې وکړي، يا الله دغه حاضري مو اخيري حاضري مه ګرځوه. آمين يارب العالمين.(۱)

---

(۱) أما الأول فطواف الصدر واجب عندنا، البدائع: ج ۲ ص ۳۳۲/ الموسوعة الفقهية: ج ۲۹ ص ۱۲۲ الهداية: ج ۱ ص ۲۲۷/ ارشاد الساري ص ۲۸۲،۲۸۱ ، ۲۸۳ التاتارخانية: ج ۲ ص ۱۷۲. وهو واجب على الحاج الأفاقي، الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ۴۹۷/ شرح النقاية للقاري ج ۲ ص ۲۶۹. وهو واجب على كل حاج أفاق مفرد، أو قارن او متمتع الخ، غنية الناسك: ص ۱۹۰/الشامي: ج ۲ ص ۲۰۲/ لباب المناسک ص ۲۷۹. و إذا-----

د طواف وداع اول وخت تر طواف زيارت وروسته دی او آخر وخت نه لري تر څو چي په کعبه شريفه کي وي که يو کال وروسته يې وکړي هم اداء بلل کيږي قضاء نه دی.(۱)

طواف وداع د مکې مکرمې او د ميقات په حدودو کي چي دننه اوسيږي پر هغو باندي مستحب دی او پر عمره کوونکو باندي طواف وداع نه سته او د يو چا څخه چي حج قضا سي طواف وداع نسته.(۲)

په طواف وداع کي رمل نه سته او تر طواف وداع وروسته د صفا او مروا سعي نه سته او تر طواف وداع وروسته پر شا تګ

----- أراد السفر من مكة دخل المسجد فبدأ بالحجر الأسود وطاف للصدر سبعاً بلا رمل، وسعي الخ، غنية الناسك: ص ۱۹۲/ لباب المناسک: ص ۲۸۱/ الهندية: ج ۱ ص ۲۳۵.

(۱) البحر الرائق: ج ۲ ص ۶۱۴/ الشامي: ج ۲ ص ۲۰۲/ الهندية: ج ۲ ص ۲۳۴/ غنية الناسک: ص ۱۹۰.

(۲) وليس على فائت الحج طواف الصدر، المبسوط للسرخسي: ج ٤ ص ۲۰۰/ الهندية : ج ۱ ص ۲٥٦.

مستحب دی او که نورو خلکو ته ضرر رسيدی بيا پر شا تګ نه دی روا.(١)

که تر طواف زيارت وروسته هر نفلي طواف په نيت د طواف وکړي او طواف وداع ونه کړي نو دغه مخکنی طواف يې د طواف وداع پرځای دريږي.(٢)

که طواف وداع د جنابت يا حيض يا نفاس په حالت کي وکړي دم پر لازم دي او که طواف وداع د بې اودسي په حالت کي

(١) الدر المختار مع الشامي: ج ٢ ص ٢٠٢/ غنية الناسك: ص ١٩٠. وليس على المعتمر طواف الصدر، فتح القدير: ج ٢ ص ٣٩٧/ التاتارخانية: ج ٢ ص ١٧٢ وص ٢٠٦/ الزيلعي: ج ٢ ص ٣١٨. ثم يدخل مكة ويطوف للصدر سبعة أشواط ولا رمل فيه، الهندية: ج ١ ص ٢٣٤/ الهندية مع الفتح: ج ٢ ص ٣٩٦. ثم إذا أراد السفر طاف للصدر أى للوداع سبعة أشواط بلا رمل وسعي، الدر المختار مع الشامي: ج ٢ ص ٢٠٢/ شرح النقابة: ج ٢ ص ٢٦٩/ البحر الرائق: ج ٢ ص ٦١٥. وإنما استحسنهما مشائخنا تعظيما للبيت المعظم، غنية الناسك: ص ١٩٣/ زبدة المناسك مع عمدة المناسك: ص ٢٣١/ الشامي: ج ٢ ص ٢٠٣/ البحر الرائق: ج ٢ ص ٦١٦.

(٢) فلو طاف بعد طواف الزيارة دون أن يعين شيئا أو نوى تطوعا الخ، الفقه الاسلامي وأدلته: ج٣ ص ٢٢٠٨/ لباب المناسک: ص ١٦١/ البحر الرائق: ج ٢ ص ٦١٣.

وکړي د هر شوط په بدله کي نيمه کاسه د غنمو صدقه لازمه ده او که طواف وداع د جنابت په حال کي وسي راګرځول يې واجب دي او که طواف وداع د بې اودسي په حال کي وسي را ګرځول يې مستحب دي.(۱)

که يو څوک نفلي طواف په بې اودسي وکړي د هر شوط په بدل کي نيمه کاسه د غنمو صدقه پر لازمه ده او که يې په جنابت سره وکړي دم پر لازم دی.(۲)

هغه طواف وداع چي په جنابت يا په بې اودسي سره سوی وي که يې د وهم ځلي په پاکي سره راوګرځوي د دم او صدقې څخه خلاصيږي.(۳)

---

(۱) ولو طاف للصدر جنباً فعليه شاة، غنية الناسك: ص ۲۷۵/ البحر الرائق: ج ۳ ص ۳۴/ البدائع: ج ۲ ص ۳۳۳. وإن طافه محدثاً فعليه لكل شوط صدقة، غنية الناسك: ص ۲۷۵/ لباب المناسک: ص ۳۸۸/ الهندية: ج ۱ ص ٢٤٦/ الشامي: ج ۲ ص ۲۲۳.

(۲) الشامي: ج۲ ص ۲۲۲/ الزيلعي: ج۲ ص ۳۶۹.

(۳) فإن أعاد فلا شيء عليه فإنه متى طاف أي طواف مع أي حدث الخ، الشامي: ج ۲ ص ۲۲۲/ غنية الناسک: ص ۲۷۷.

که له يو چا څخه د هرډول عذر په وجه طواف وداع پاته سي نه يې وکړي کوم شی نه پر لازميږي.(١)

که څوک له مکې شريفي څخه بې له طواف وداع روان سو که تر ميقات نه وي تېر سوی پر ده باندي واجب ده چي بېرته مکې مکرمې ته راوګرځي او طواف وداع وکړي، احرام ته ضرورت نه سته، تر څو چي تر ميقات نه وي تېر سوی او که نه راوګرځېدی نو دم پر واجب دي او که تر ميقات ووتی بيا اختيار لري که دم وراستوي حلالوي يې؛ البته دا ښه کار دی او که چيري راوګرځېدی نو بيا د دم څخه خلاصيږي، خو د دغه راګرځېدلو له پاره چي تر ميقات تېر سوی وي يو ځل دي د عمرې احرام وتړي مکې مکرمې ته دي ولاړ سي، بې له احرامه مکي شريفي ته ورتلل منع دي، لومړی دي عمره

---

(١) وأما ترک شيء من الواجبات بعذر فإنه لا شيء فيه الخ، الشامي: ج ٢ ص ٢٢٧/ لباب المناسک: ص ٣٦٨ وص ٣٩٧.

وکړي وروسته دي طواف وداع وکړي بیا دي خپل ځای ته روان سي، په دې څنډېدو سره نه دم او نه صدقه واجبېږي.(۱)

که یو څوک طواف وداع وکړي او بیا بیرته یو څه وخت په کعبه شریفه کي پاته سو دوهم ځل طواف وداع کول مستحب دي واجب نه دي.(۲)

(د عبادت ډولونه)

عبادت درې ډوله دی:

۱- مالي عبادت، لکه: زکات، سرسایه او داسي نور. دا د وکیل په ذریعه اداء کېدای سي.

۲- بدني عبادت، لکه: لمونځ، روژه او جهاد دا په هیڅ ډول د وکیل په ذریعه اداء کېدلای نه سي.

---

(۱) فإن جاوزه لم يجب الرجوع ويجب الدم وإن عاد فعليه الإحرام بعمرة أو حج، فإن رجع بدأ بطواف العمرة، ثم بالصدر، ولاشيء عليه بالتاخيرالخ، لباب المناسک: ص ۲۸۰/ غنية الناسک: ص ۲۷۵/ مجامع المناسک: ص ۳۰۳/ البدائع : ج ۲ ص ۳۳۴.

(۲) الدر المختار مع الشامي: ج ۲ ص ۲۰۲/ زبدة المناسك مع عمدة المناسك: ص ۲۲۷.

۳- بدني او مالي عبادت، لکه: حج؛ دا د وکيل په ذريعه هلته اداء کېدلای سي چي پر چا حج فرض وي خو هغه يې په خپله پر اداء کولو قادر نه وي، که يې په خپله د اداء کولو طاقت ولري بيا يې د وکيل په ذريعه اداء کولی نه سي.(۱)

(د حج بدل «د بل له پاره حج کول» اړوند مسائل)

که يو چا د بل له پاره حج کاوه نو د بل په حق کي ښه حج افراد، يا حج قران دی او تمتع صحت نه لري. په دغه مسئله کي د علماء کرامو ترمنځ اختلاف دی ځيني فقهاء کرام تمتع حج صحيح بولي او ځيني فقهاء يې صحيح نه بولي او حضرت مولانا رشيد احمد صاحب (ګنګوهي) په زبدة المناسک کي د تمتع د حج عدم جواز غوره کړی دی. د محققينو رايه دا ده چي د تمتع حج کوونکي ته د حج بدل ليږونکي په اجازه هم تمتع حج جواز نه لري، د غنية الناسک: مؤلف چي د لباب او

(۱) معلم الحجاج: ص ۲۵۹.

ملا علي قاري له شرحي څخه يې يو مختصر کتاب ليکلی دی د تمتع حج يې جائز نه دی بللی او الشيخ ملا عبد الغني آخند په خپل مناسک کي ليکلي دي: د تمتع حج هيڅ صحت نه لري مګر د هغه چا د طرفه صحت لري چي په خپلو پيسو نفلي حج کوي او فرضي تمتع حج د بل له پاره صحت نه لري، نو ځکه په دې مسئله کي احتياط په کار دی نو ښه خبره دا ده چي د حج ليږونکي په اجازه دي د تمتع حج پر ځای حج افراد يا حج قران وکړي چي هغه دواړه په اتفاق سره صحيح دي او تمتع حج دي نه کوي.(۱)

څوک چې د بل پر ځای فرضي يا نذري يا قضايي حج کوي فقهاوو د هغه له پاره شل (۲۰) شرطونه ليکلي دي، که دغه

---

(۱) معلم الحجاج پښتو: ص ٢٦٦/ غنية الناسک: ص ٣٤٥/ شرح اللباب: ص ٥٠٤/ الشامي: ج ٢ ص ٢٦٠. ولا يخفى أن هذا سهو منه لأن الميت لو أمره بالتمتع فتمتع المأمور صح، ارشاد الساري ص ٥٠٣/ البحر: ج ٣ ص ١١٥/ اللباب: ص ٥٠٤/ مناسك الحج الجديد: ص ٦٩.

شرطونه ټول په کښي موجود وي نو دغه حج بدل صحيح دی که بې له دې شرطونو يو څوک د چا له پاره حج وکړي حج يې نه دی اداء سوی:

۱- هغه څوک چي حج په بل کوي پر هغه سړي به حج فرض سوی وي.

۲- خپله به حج نه سي کولای له حج کولو څخه به عاجز او معذور وي، که څوک په خپله حج کولای سي د ده له خوا د بل چا حج نه دی جایز.

۳- که د دغه سړي عذر د مرګ تر مهاله پوري وي، که د ده پر ځای بل څوک حج وکړي او وروسته که د چا عذر تر مرګ دمخه ليري سو او په خپله پر حج قدرت پيدا کړي، نو خپله به حج بېرته کوي، مخکنی حج يې نفلي سو او که داسي عذر وي چي د ليري کېدو اميد يې نه وي، لکه ړندېدل، فلج مرض، اوس نو که د دغه سړي پرځای بل چا حج وکړئ او همدغه سړی بيرته جوړ سي نو پر ده باندي د حج را ګرځول نه دي لازم.

۴- معذور به بل ته د خپل ځان له پاره د حج کولو اجازه کوي، که مړ کېدی او د حج وصیت یې وکړئ بیا د وصي له خوا څخه حج کوونکي ته د حج بدل حکم ضروري دی.

۵- د حج بدل ټول یا ډېر مصارف به د مړه یا معذور د مال څخه وي.

۶- د حج بدل له پاره به حج کوونکی د احرام تړلو پر مهال او یا تر احرام تړلو وروسته او د حج تر اعمالو کولو مخکي به د دغه معذور د حج نیت کوي او که یې د حج افعال شروع کړل بیا یې د آمر له خوا نیت وکړئ د آمر لیږونکي فرضي حج نه دی اداء سوی.

۷- حج کوونکی به یوائې د دغه معذور د حج په نیت احرام تړي، که یې د دوو تنو له خوا د حج احرام وتړئ د یوه حج هم نه صحیح کیږي او دغه حج د حج کونکي له پاره سو او څومره مصارف چي د هغوی د مال څخه یې کړي وي هغه پیسې به بیرته ورکوي.

۸– د حج بدل کوونکی (مامور) به یوازې د یوه حج احرام تړي.

۹– که دغه معذور د حج له پاره معلوم شخص ټاکلی و او داسې یې ویلي وه، دغه سړی به زما پر ځای حج کوي، بل څوک به یې نه کوي، نو په دغه صورت کې به خامخا دغه سړی د ده د طرف څخه حج کوي د بل چا حج نه صحیح کیږي.

۱۰– هر چا ته چې د حج بدل امر وسي هغه به یې په خپله کوي او په بل چا به یې نه کوي.

۱۱– که د معذور دومره اندازه پیسې وي چې د نومړي د اوسېدلو له وطن څخه حج په وسي نو د ده د وطن څخه به حج کوي او که پیسې لږ وي نو د کوم ځای څخه چې حج کېدای سي له هغه ځای څخه دې یو څوک واستوي.

۱۲– که پیسې وي نو دغه حاجي به پر پښو باندې حج ته نه ځي.

۱۳- دغه حج کوونکی به دغه سفر یوازي د دغه حج له پاره کوي چي آمر یې حکم ورته کړی دی، داسې به نه کوي چي اول د دغه ځای څخه د خپلي عمرې یا د دغه آمر بې له امر څخه د آمر پر ځای د عمرې په نیت احرام وتړي او بیا هلته تر عمري وروسته د دغه آمر په نیت حج کوي او که یې وکړي نو بیا یې دغه حج د خپل ځان له طرف څخه دی او د آمر له طرفه څخه نه دی نو د آمر حج ونه سو.

۱۴- احرام به د آمر له میقات څخه تړي که آمر تر میقات دباندي وي نو دغه حاجي به د میقات څخه احرام تړي او که آمر تر میقات دننه وي نو بیا به دغه حاجي د حل څخه احرام تړي.

۱۵-آمر چي د کوم حج ورته ویلي وي هغه که حج افراد یا حج قران وي هغه به کوي مخالفت به یې نه کوي.

۱۶- حج به په جنايت، لکه: تر عرفات مخکي جماع کول؛ نه فاسدوي.

۱۷- د حج يو رکن به هم نه قضا کوي، لکه د عرفات درېدل.

۱۸- دغه معذور او حج کوونکی به دواړه مسلمانان وي.

۱۹- دواړه به عاقلان وي.

۲۰- حج کوونکی به د حج په افعالو باندي پوهېږي يعني د حج کوونکي بلوغ نه دی شرط.(۱)

نارينه د ښځې له طرفه او ښځه د نارينه له طرفه څخه حج بدل اداء کولی سي.(۲)

---

(۱) المحيط البرهاني: ج ۳ ص ٤٧٦/ غنية الناسک: ص ۳۲۰/ معلم الحجاج: ص ۲۸۷/ الشامي: ج ۲ ص ۲۵۸.

(۲) آپ کے مسائل: ج ۴ ص ۷۵.

پر حج بدل کوونکي باندې دا شرط دی چې د احرام تړلو په وخت کي به په زړه کي د هغه چا له پاره د حج نیت کوي د کوم چا له پاره چې حج کوي او په خوله باندې د نیت الفاظ ویل ضروري نه دي؛ البته ښه کار دی چې دغه الفاظ وو ايي، یا الله ﷻ زه د حج اراده لرم او د فلاني له خوا د حج احرام تړم ته یې راته اسانه کړې او ته یې زما او د فلاني څخه قبول کړې.(۱)

د حج بدل له پاره ښه هغه څوک دی چې د حج په احکامو باندې خبر وي د حج په مسائلو ښه پوه وي او خپل فرضي حج یې کړی وي او پر هغه چا چې خپل حج فرض وي او حج یې نه وي کړی د دغه سړي حج بدل کول د ده له پاره مکروه تحریمي دی او د هغه حج لیږونکي له پاره مکروه تنزیهي دی.(۲)

---

(۱) الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ۵۰۳/ غنية الناسك: ص ۳۲۵. و يقول اللّٰهم إني أريد الحج فيسره لي وتقبله مني ومن فلان، مجامع المناسک: ص ۵۴۵.

(۲) غنية الناسك: ص ۳۳۸/ الشامي: ج ۲ ص ۲۶۲/ البحر: ج ۳ ص ۱۲۳/ ارشاد الساري: ص ۴۹۷.

د حنفي مذهب سره سم چا چې خپل حج نه وي کړی هغه دي د بل چا له پاره حج نه کوي، په دې حالت کي حج ته تلل په اتفاق سره مکروه تحريمي دی او پر چا چي حج نه وي فرض پر ده باندې د ځينو محققينو علماوو په نزد مکې مکرمې ته په رسېدلو سره حج فرض کيږي، نو احتياط دا دی چي دغسي څوک حج بدل ته ونه ليږل سي.(۱)

پر حج بدل باندي مزدوري اخيستل حرامه ده، اخيستل سوې مزدوري بيرته ورکول ضروري ده او د حج هر ډول مصارف پر ليږونکي (آمر) باندي دي او که چيري د حج بدل له مصرف څخه پيسې پاته سوې نو حج کوونکي (مامور) ته په کار ده چي بېرته يې حج ليږونکي ته ورکړي مګر که يې ورته ويلي وي چې هغه پاته پيسې ستا دي بيا ورکول نه غواړي يا د ثواب په نيت سره يې ورپرېښوولې نو جائزدي.(۲)

(۱) عمدة المناسک: ص ۲۱۰/ رد المحتار: ج ۲ ص ۲۳۱.

(۲) الدر المختار: ج ۲ ص ۶۰۰/ اللباب مع الشرح: ص ۵۰۳/ مجامع المناسک: ص ۵۶۳/ معلم الحجاج: ص ۲۶۸.

حج بدل کوونکی به د شکریي او دم پسه په خپلو پیسو سره رانیسي پر حج لیږونکي باندې حق نه لري، یوازې که محصر سو نو د احصار د دم (پسه) د پیسو حق پر لیږونکي (آمر) باندې لري.(۱)

حج بدل کوونکی د حج لیږونکي د مال څخه یو چا ته میلمستیا یا قرض یا صدقه ورکولای سي که د حج لیږونکي په اجازه وي او بې له اجازې څخه یې نه سي کولای.

حج بدل کوونکي له خپلو ملګرو سره په ګډه او شراکت باندې خوراک کولای سي دا ورته روا دي.(۲)

---

(۱) وإن حصر المأمور بالحج فالدم على الآمر عند أبي حنيفة ومحمد رحمهما الله، التاتارخانية: ج ۲ ص ۲۲۳/ الفقه على المذاهب الاربعة: ج ۱ ص ٦۳٦/ المبسوط للسرخسي: ج ٤ ص.

(۲) مجامع الناسک: ص ۵۵۸/ البدائع: ج ۲ ص ۲۵۹/ المبسوط للسرخي: ج ۲ ص ۱۷۳/ فتح القدير: ج ۳ ص ٦۹/ غنية الناسك: ص ۳٤۲/ اللباب: ص ۵۰۱/ الفتاوی الولوالجية: ج ۱ ص ۲۸۲.

(د احصار بيان)

احصار منع (را ګرځولو) ته وايي او د فقه په اصطلاح کي محصر هغه محرم ته ويل کيږي چي احرام وتړي تر احرام تړلو وروسته د تګ څخه منع سي او د احرام کار يې پای ته ونه رسيږي د دښمن له خوا يا د مرض له کبله يا د بندي کېدلو له امله يا د نورو عذرونو له وجهي.(۱)

که چا د حج يا عمري احرام وتړی او بيا يي د حج او عمري د اداء کولو په وړاندي د مخکنيو خنډونو په شان يو خنډ ورته جوړ سو، دغه نفر ته محصر وايي، محصر که وغواړي چي د

(۱) فالمُحْصَرُ في اللغة هو الممنوع، والإحصار هو المنع، وفي عُرْفِ الشرع هو اسم لمن أَحْرَمَ ثم مُنِعَ عن المُضيّ في موجب الإحرام، سواء كان المنع من العدو أو المرض أو الحبس وغيرها إلخ، البدائع: ج ٢ ص ٣٩٠/ الهندية: ج ١ ص ٢٥٥/ التاتارخانية: ج ٢ ص ٢١۴.

احرام څخه ځان حلال کړي نو پر ده باندي لازمه ده چي و حرم ته هدي يعني قرباني ولېږي، د هدي له پاره پسه يا بزه او يا د اوښ يا غوايي په اومه حصه کي هم برخه اخيستلای سي څو په حرم کي د ده وکيل د ده په استازيتوب قرباني وکړي او د هدي د حلالولو ورځ دي ورسره معلومه کړي او بيا دي هغه نفر دغه هدي د ده د طرف څخه په دغه ټاکلې ورځ په حرم کي حلاله کړي، نو هر کله چي هدي حلاله سوه محصر د احرام څخه ځان ايستلای سي او بې له حلاليدو د هدي د احرام څخه نه وزي، محرم چي محصر سو د احرام څخه وتل او په احرام کي پاتيدل دواړه ورته روا دي.(۱)

د احصار د هدي حلالول د حرم شريف په حدودو کي دننه حلاليږي بل ځای نه صحيح کيږي، د احصار قربانی به پر

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۲۰۶ او ۲۰۹/ الهندية: ج ۱ ص ۲۵۵ غنية الناسك:/ ص ۳۱۱/الشامي: ج ۲ ص ۲۵۳/ البدائع: ج ۲ ص ۳۹۴.

مسکینانو ویشل کیږي او د احصار د هدي حلالول هر وخت صحیح دی د اختر ترورځو پورې تخصیص نه لري.(۱)

محصر چې ځان د احصار څخه باسي د سر خریل پر لازم نه دي، په هدي حلالولو هم د احرام څخه وزي او که سر وخریي ښه کار دی، ولي د حدیبیي د صلح د تړون تر لاسلیک وروسته رسول الله ﷺ او ورسره ملګرو یي قربانۍ وکړې او د قربانۍ وروسته چا د سر په خریلو او چا د سر په کوچني کولو د احرام څخه ځانونه حلال کړه.(۲)

---

(۱) وأما مكان ذبح الهدي فالحرم عندنا، البدائع: ج ۲ ص ۳۹۸ اوص ۴۰۰/ الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۲۱۰ اوص ۲۱۱/ التاتارخانية: ج ۲ ص ۲۱۵/ المبسوط للسرخسي: ج ۲ ص ۸۵.

(۲) وأما الحلق فليس بشرط للتحلل ويحل المحصر بالذبح بدون الحلق في قول أبي حنيفة ومحمد رحمهما الله وإن حلق فحسن، البدائع: ج ۲ ص ۳۹۹/ البحر الرائق: ج ۳ ص ۹۷/ غنية الناسك: ص ۳۱۳.

محصر چي د حکومت د طرفه بندي سي يا يي د تګ څخه منع کړي په دواړه حالته کي محصر بلل کيږي.(١)

که محرم پر عرفات ودريږي او وروسته بيا د مزدلفي د ريدلو څخه منع سو او د شيطانانو د ويشتلو وخت هم تير سو او ايام التشريق يعني د اختر ورځي هم تيري سوي وروسته منع ليري سوه، نو څلور دمونه پرلازم دي: (١) يو د مزدلفي د پريښودلو په وجه (٢) د شيطانانو د نه ويشتلو په وجه (٣) د سر خرييلو د ځنډولو په وجه (۴) د طواف زيارت د ځنډولو د اختر تر ورځو.(٢)

---

(١) لباب المناسک: ص ۴۵۳/ الموسوعة الفقهية: ج ٢ ص ٢٠٢/ غنية الناسك: ص ٣١٠.

(٢) ثم إن دم الإحصار حتى مضت أيام التشريق فعليه لترك الوقوف بالمُزْدَلِفَة دم، لترك الجمار دم، لتأخير الحلق دم، لتأخير الطواف دم، في قول أبي حنيفة رحمه الله، البحر الرائق: ج ٣ ص ١٠٠/ لباب المناسک: ص ۴۵٧/ الهندية: ج ١ ص ٢۵۶.

د عمري محصر هغه دی چي د عمري د طواف څخه منع سي، د عمري محصر د احرام څخه د هدي په حلالولو وزي په بله لاره نه سي وتلای بلکه همیشه محرم بلل کیږي.(۱)

محصر که د حج افراد وي نو پر ده باندي د ځان حلالولو وروسته په راروان کال کي د یوه حج او یوي عمري قضا سته.(۲)

قارن که محصر سو دوي هدي به حلالوي، د دواړو د حلالیدو وروسته د احرام څخه وزي او راروان کال به د دوو عمرو او یوه حج قضا راوړي. قارن محصر چي دغه دوي هدي حلالوي

(۱) الموسوعة الفقهية: ج ۲ ص ۱۹۶ او ص ۲۱۰ او ص ۲۱۲/ الفقه الحنفي في ثوب الجديد: ج ۱ ص ۴۵۸. وإذ محرما بعمرة فأحصر يتحلل بالهدي، المبسوط للسرخسي: ج ۲ ص ۱۲۱ او ۱۲۴/ لباب المناسک: ص ۴۵۸ ، الهندية: ج ۱ ص ۲۵۵.

(۲) ثم إذا تحلل المحصر بالهدي وكان مفردا بالحج فعليه حجة وعمرة من قابل، الهندية: ج ۱ ص ۲۵۵/ المحيط البرهاني: ج ۳ ص ۷۵/ الفقه على المذاهب الاربعة: ج ۱ ص ۶۳۰.

دغه ټاکل نه غواړي چي دغه یوه د حج ده او دغه بله د عمرې ده.(۱)

پر هغه چا چي حج فرض وي وصیت یې نه وي کړی او بل څوک د ده پر ځای حج وکړي؛ امید سته چي غاړي به یې په خلاصي سي. امام ابو حنیفه رحمه الله فرمایي: زه امید لرم چي لوی الله جَلَّ جَلَالُهُ به د ده حج قبول کړي خو که مړي وصیت کړی وو بیا د وارث بې له اجازې د مړي فرض حج نه روا کیږي.(۲)

تر نفلي حج، حج بدل کول ښه دي؛ ځکه د هغه ګټه بل ته هم رسیږي، د یوه حج ثواب د هغه له پاره دی د اوو (۷) حجونو ثواب د ده له پاره دی، که څوک د خپل مور او پلار پر ځای حج بدل وکړي نو الله جَلَّ جَلَالُهُ به دغه سړي ته د لسو حجونو ثواب

(۱) وإن كان قارنا فإنما يتحلل بذبح هديين وعليه عمرتان وحجة، التاتارخانية: ج ۲ ص ۲۱۶/ المبسوط للسرخسي: ج ۴ ص ۱۲۱/ الولو الجية: ج ۱ ص ۲۹۸.

(۲) الفقه الحنفي في ثوبه الجديد: ج ۱ ص ۵۰۲/ غنية الناسك: ص ۳۲۲/ مجامع المناسک ص ۵۳۷.

ورکړي، دغه حج به له ده څخه او د ده له مور او پلار څخه قبول کړي او د الله ﷻ له طرف څخه به دغه سړی له مور او پلار سره نیکي کوونکی ولیکل سي.(۱)

د حج د هر عمل جلا جلا فضیلت او ثواب دی، لکه په دې حدیث شریف کي چي راغلي دي؛ رسول الله ﷺ فرمايي: هر کله چي له کوره څخه د حج په اراده ووځي چي ستا سپرلۍ چي کوم قدم ږدي یا یې پورته کوي الله تعالی ﷻ ستا له پاره یوه نیکي لیکي او ستا یوه ګناه معاف کوي او د طواف د دوو رکعتونو ثواب داسي دی لکه یو عربي مریی چي آزاد کړې او د صفا او مروا ثواب دومره دی لکه اویا (۷۰) مریان چي ازاد کړې او د عرفات دریدل چي دی الله تعالی ﷻ پر عرفات دریدونکي سره پر ملائکو باندي فخر کوي او وایي زما بندګان خواره واره وریښتان له لیري لیري ځایونو څخه

(۱) عن جابر أنه عليه السلام قال: ﴿من حج عن أبيه وأمه فقد قضى عنه حجته وكان له فضل عشر حجج﴾ سنن الدار قطني واللفظ له: ج ۲ ص ۲۵۹ و ۲۶۰/ الشامي: ج ۲ ص ۲۶۶/ ارشاد الساري: ص ۴۹۳/ غنية الناسك: ص ۳۳۷.

راغلي، زما د جنت امید کوي که څیري ستاسي ګناه د ریګ د ذرو، د باران د څاڅکو یا د سمندر د ځګو برابر وي بیا هم ما معاف کړي یاست او بخښنه مي درته کړې ده، ولاړ سئ په داسي حال کي چي تاسو ته بخښنه سوې ده او چي د چا شفاعت او سفارش تاسو کړی دی هغه مو هم بخښلي دي او بیا نبي کریم ﷺ وویل: د شیطان د ویشتلو پر هره ډبره یوه غټه هلاکوونکي ګناه معافیږي او شکریه د الله جَلَّ جَلَالُهُ سره ذخیره ده.

د سر خرییلو ثواب د هر خرییل سوي وېښته په بدله کي یوه نیکي ده، یوه ګناه معافیږي او طواف زیارت په داسي حال کي کیږي چي پر تا باندي به هیڅ ګناه پاته نه وي او یوه ملائکه راځي ستا د اوږو په منځ کي خپل لاسونه ږدي او وایي: په راروان وخت کي له سره عمل کوه، ستا تېر ګناهونه ټول وبخښل سول.(۱)

---

(۱) رواه الطبراني في الكبير: رقم الحديث ١٣٥٦٦ و مسند البزار واللفظ له، وقال وقد روي هذا الحديث من وجوه ولا تعلم له أحسن من هذا الطريق، الترغيب والترهيب: ج ٢ ص ١١٠/ فضائل الحج مولانا زكريا ص ٣٠.

هر مسلمان د رسول الله ﷺ له پاره نفلي حج یا عمره کولای سي ځکه د رسول الله ﷺ په واسطه باندی موږ د گمراهي څخه خلاص سوي یو.(١)

د مکې مکرمې په غرونو کي ځیني تاریخي سپېڅلي ځایونه سته چي د زیارت او لیدو وړ دي او مذهبي ارزښت لري، موږ په لنډه توگه دغه دوه (٢) غرونه درپېژنو:

(اول جبل ثور «غارثور»)

دا هغه مبارک غار دی چي رسول الله ﷺ او ابو بکر رضی الله تعالی عنه چي کله له مکې مکرمې څخه د هجرت اراده وکړه او روان سول په قرآن کریم راځي چي په دغه غار کي يې درې (٣) ورځي پناه اخستې وه او په دغه غار کي يې درې (٣) شپې وکړې.(٢)

(١) الشامي: ج ١ ص ٦٦٦.

(٢) ﴿ثَانِيَ ٱثۡنَيۡنِ إِذۡ هُمَا فِي ٱلۡغَارِ﴾، سورة التوبه (٤٠).

او بیا مدینې منورې ته روان سول د غه غار د بیت الله شریفي په حدودو کي جنوب طرف ته پر (۴) کیلو متره لیري پروت دی او په جبل ثور کي واقع دی دغه غار د ځمکي د سطحي څخه (۴۵۸) متره لوړ دی، د دې غره په سر کي یو غار دی چي غار ثور ورته ویل کیږي، د دې غار لوړوالی د ننه له خوا څخه یو متر او پنځه ویشت سانتی دی (۲۵/۱) او طول او عرض یې درې نیم متره دی. دغه غار دوې (۲) لارې یا دروازې لري چي یوه یې لویدیځ طرف کي زړه لار ده چي پر دغه باندي رسول الله ﷺ داخل سوی دی او بله یې نوې لار د ختیځ لور ته ده او تقریبا (۷۷۰) متره لوړی دی او (۱۰) کیلو متره مربع مساحت لري. په ټوله نړۍ کي له هغو شیانو څخه چي د حضرت محمد ﷺ د مبارک بدن د لمس عزت یې تر لاسه کړی دی دوه شیان دي چي تر اوسه لاشتون لري: (۱) حجر اسود (۲) غار ثور. پر حجر اسود باندي د رسول الله ﷺ مبارک شونډان لګیدلي

دي او د ثور غار تر اوسه لا هماغه ډېره ده چي د نبي كريم ﷺ د مبارک بدن سره مښلېدلي ده.(١)

(دوهم غار حراء)

غار حراء چي په جبل النور سره مشهور دی د حرم په حدودو کي د مکې مکرمي شمال شرق لور ته واقع دی، دغه غر د مسجد الحرام څخه څلور (۴) کیلو متره لیري دی، دا یو ډېر لوړ او جګ غر دی چي د ځمکي د سطحي څخه تقريباً (۶۳۸) متره لوړ دی او (۵) کیلو متره مربع مځکه يې نيولې ده، د غره د څوکي څخه لږ لاندي غار حراء شتون لري د دغه غار اوږدوالی درې (۳) متره او بر يې تقريباً یو نیم (۱،۵) متر دی، لوړوالی يې د میانه قد انسان په اندازه باندي دی، د غار د دروازې لار د شمال په طرف کي ده، دغه حراء غار ته حضرت رسول الله ﷺ تر بعثت (نبوت) مخکي د عبادت له پاره ورتلی، تر ڼولو دمخه په همدې غار کي د الله تعالی ﷻ د قرآن کريم اولني آيتونه د جبرئيل امين عليه السلام په واسطه

---

(١) تاريخ مكة المكرمة: ص ١٢٨.

لومړی ځل هم په دغه مبارک غار کي پر نبي کريم ﷺ نازل کړل.(۱)

جبل ثور، ثور غار، جبل نور او حراء غار ته ختل د حج د مناسکو څخه نه دي، که څوک په فارغ وخت کي ورسي زيات د برکت ځايونه دي.

(د مقبرة المعلی بيان)

جنة المعلی د مکې معظمې يوه ستره مشهوره هديره ده، دغه هديره له جنت البقيع هديرې پرته د نړی تر ټولو هديرو افضله ده او زيارت يې مستحب دی د مسجد حرام د شمال په طرف کي ختيځ لور ته اووه سوه (۷۰۰) متره ليري په حجون علاقه کي شتون لري د دغه هديرې په منځ کی سړک تېر سوی دی؛ ځکه نو د ا هديره پر دوو برخو بېله سوې ده، په هغه زړه برخه کي چي زړه هديره ورته وايي ام المؤمنين حضرت خديجه الکبری رضی الله تعالی عنها، د رسول الله ﷺ نيکه عبد

(۱) مكة المكرمة تاريخ و معالم: ص ۱۰۶.

المطلب، د هغه ﷺ اکا ابو طالب، د رسول الله ﷺ زامن: قاسم، طاهر او طیب، نور د غټې مرتبې اصحاب کرام رضی الله تعالی عنهم، ډېر تابعین او بې شمېره اولیاء کرام په کي دفن دي، زما سید نور الله آغا (مدني) ور نیکه پیر طریقت او شریعت سید محمد یار آتش نفس رحمه الله تعالی هم د جنت المعلی په هغه زړه برخه کي خاورو ته سپارل سوی دی، روح دي ښاد وي.

کله چې دغې هدیرې ته ځئ نو د صحابه کرامو، تابعینو او صلحاوو د زیارت نیت وکړئ په دې طریقه سره به سلام ووایاست:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِيْنَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى بِكُمْ لَاحِقُوْنَ، وَنَسْأَلُ اللّٰهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَّةَ.

ژباړه: اې د دې کور مؤمنو او سیدونکو سلام پر تاسو موږ هم تاسي ته په دې نژدې وخت کي درتلونکي یو او له لویه ښتنه ښخه د ځان او تاسو له پاره د عافیت دعاء کوو.

(تكبيرات التشريق)

اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ، لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَاَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ.

په نهم د ذوالحجي د عرفات د ورځي د سهار د لمانځه څخه د اختر د څلورمي ورځي ذو الحجة (۱۳) د مازديګر تر لمانځه پوري پر هر نارينه او ښځينه باندي د هر لمانځه وروسته يو ځل ويل واجب دي چي ټول (۲۳) لمونځونه کيږي، نارينه به يي په لوړ ميانه اواز او ښځينه به يي کرار وايي چي خپله يي واوري او په بل به يي نه اوري.(۱)

(د ذوالحجي د لسو ورځو بيان)

په څلورو مذهب وکي د ذو الحجي په لسو ورځو يعني د لوی اختر د مياشتي په اولو لسو ورځو کي د نوکانو او وريښتانو پريکولو حکم دا دی:

فقه حنفي: د ذو الحجي په لسو ورځو کي د نوکانو او وريښتانو پريکول مباح او جائز دي.

---

(۱) الهندية: ج ۱ ص ۱۵۲ او ص ۲۳۵/ الهداية: ج ۱ ص ۱۵۷/ الزيلعي: ج ۲ ص ۳۲۳.

فقه حنبلي: د ذو الحجې په لسو ورځو کې د نوکانو او وریښتانو پریکول حرام دي.

فقه شافعي او فقه مالکي: د ذوالحجې په لسو ورځو کې د نوکانو او وریښتانو پریکول مکروه تنزیهي دي.(۱)

(عجوه خورما)

په تاریخ کبیر کې وايي چې په مدينة منورة کې (۲۳) ډوله خورما پیدا کیږي چې یو ډول یې همدغه عجوه خورما ده. د سعد بن وقاص رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: څوک چې په کومه ورځ د سهار په وخت کې اوه (۷) دانې عجوه خرماوي وخوري په هغه ورځ زهر او جادو نقصان نه سي وررسولای.(۲)

(۱) الفقه الاسلامي وادلته الزحيلي: ج ۳ ص ٦٢٤/ رد المحتار على الدر المختار: ج ۲ ص ۱۸۱ كتاب الصلاة باب الكسوف مطلب في إزالة الشعر والظفر في عشر ذي الحجة.

(۲) رواه البخاري: رقم الحديث (۵۷۷۹)، قال رسول الله: ﴿من اصطبح بسبع تمرات عجوة لم يضره ذلك اليوم سم ولا سحر.﴾

له حضرت ابو هريره رضی الله تعالی عنه څخه روايت دی: رسول الله ﷺ وفرمايل: عجوه خرما د جنت ميوه ده او په دې کې د زهرو څخه شفاء ده.(١)

په بل حديث شريف کې راځي چې نبي کريم ﷺ وفرمايل: څوک چې سهار په نهاره خالي نس سره اوه (٧) دانې د مدينې منورې عجوه خرماوې وخوري تر ماښام پورې هيڅ شي نقصان نسي وررسولای او که ماښام يې وخوري تر سهاره پورې هيڅ شی تاوان نسي وررسولای.(٢)

---

(١) رواه الترمذي: رقم الحديث (٢٠٦٦).

(٢) مسند احمد: رقم الحديث (١٤٤٢).

(د عمرې او حج له پاره مکمل لارښود)

دا کتاب پر دوو برخو باندي مشتمل دی:

په اوله برخه کي د عمرې احکام او طريقه په تفصل سره ليکل سوې ده.

په دوهمه برخه کي د حج احکام او طريقه، فقهي مسائل او تاريخي مقامات په تفصيل سره ليکل سوي دي.

ښه خبره دا ده چې کله د عمرې يا د حج د سفر اراده وکړئ نو مخکي دا کتاب ښه په غور سره څو ځلي مطالعه کړئ بيا چي کله هلته ورسيږی نو د هر ځای احکام د فهرست په مرسته معلوم کړئ.

د ټولو مسلمانانو ورونو څخه احترامانه هيله کيږي چي د همدغه کتاب په حفاظت او ساتنه وکړي چي په راتلونکي کي به ستاسو يا د يو بل مسلمان ورور په کار ورسي نو د مهرباني له مخي د دي کتاب ښه ساتنه وکړئ.

(خبرتیا)

ما تر خپله وسه کوښښ کړی چې د ټولو مسائلو په اړه مکمل او مدلل معلومات د عمرې او حج بنیادي زده کړه د حضرت محمد ﷺ زیارت او د مدینې منورې په اړه مکمل بیان وکړم.

البته ځینې کسان وایي چې سید نورالله ناقل دی، هو زه یې منم چې زه ناقل یم مجتهد نه یم او نقل یا د معلوماتو راټولول عیب نه دی بلکې د دین مدار پر نقل دی د رسول الله ﷺ د زمانې څخه بیا تر نن ورځې پورې هر څوک دې تکړه سې له کتابونو دې صحیح نقل د دین د پر مختګ په موخه وکړې تر څو د الله ﷻ د رضاء سبب وګرځي.

عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: ﴿إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ﴾.(١)

ژباړه: د ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل د حسد څخه ځانونه وساتئ، ځکه حسد نيکی داسي خوري لکه وچ لرګي چي اور خوري.

قال ابن الجوزي رحمه الله: **مَنْ أَحَبَّ أَنْ لَّا يَنْقَطِعَ عَمَلُهُ بَعْدَ مَوْتِهِ فَلْيَنْشُرِ الْعِلْمَ.(٢)**

ژباړه: ابن جوزي رحمه الله وفرمايل: څوک چي دا خوښوي چي ښېګڼې يې تر مرګ وروسته هم قطعه او پرې نسي نو علم دي نشر او خپور کړي.

قَالَ ابْنُ الْمُبارَكِ رَحِمَهُ اللّٰهُ: لَا أَعْلَمُ بَعْدَ النَّبُوَّةِ دَرَجَةً أَفْضَلَ مِنْ بَثِّ الْعِلْمِ.(٣)

---

١ رواه ابوداؤد: رقم الحديث ٤٩٥٣.

٢ التذكرة: ص ٥٥.

٣ تهذيب الكمال: ١٦ و ص ٢٠.

ژباړه: ابن مبارک رحمه الله وفرمایل: د نبوت څخه را وروسته د علم تر خپرولو په بله غوره درجه نه یم خبر.

(لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ)

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ

وَمَا تَوْفِيْقِيْ إِلَّا بِاللّٰهِ

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَأَنْزِلْهُ الْمَقْعَدَ الْمُقَرَّبَ عِنْدَكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰالَمِينَ، نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّيْ عَلٰى رَسُوْلِهِ الْكَرِيْمَ؛ أما بعد!

دغه تاليف خاصاً باحكام العمرة والحج يعني د عمرې او حج مکمل لارښود به مو ان شاء الله د استفادې وړ وي له يوه اړخه مختصر کوتاه او له بله اړخه عمده، مدلل په تفصيلي ډول احکام او مسائل په اسانه او مروجه پښتو ژبه او د حنفي فقهي د معتبرو مصادرو، متونو، شروحو او فتاواوو څخه اخستل سوي او ما د دي کتاب په ليکلو د نورو کتابونو څخه هم استفاده کړې ده چې د حنفي مذهب مطابق ليکل سوي دي.

الله جَلَّ جَلَالُهُ دي اخلاص را نصيب کړي او د ريا او آفاتو څخه دي مو الله جَلَّ جَلَالُهُ په خپل حفظ او امان کي وساتي آمين.

الحمد لله په پښتو ژبه دا د عمرې او حج مکمل لارښود په هکله زه خپلو پښتنو حنفي مذهبو وروڼو ته دا مشوره ورکوم چي دغه د عمرې او حج مکمل لارښود د عمرې او حج د اداء کولو په وخت کي د يو ښه ملګري په توګه له ځان سره ولري د ده د ستونزو او ضرورت په وخت کي ډېر ښه مرسته ورسره

کوي، ښه لاره يې دا ده چي لومړى ټول لارښود يو ځو ځلي مطالعه سي.

او د خطا او نسيان احتمال به په کښي وي د هر مطالعه کوونکي څخه زموږ هيله دا ده چي موږ ته دي د غلطۍ په هکله خبر راکړي او دا د هر مسلمان دنده ده الله ﷻ به ډېر ثواب ورکړي ځو په راتلونکي چاپ کي هغه غلطي اصلاح سي او هغه چا چي په دغه مکمل لارښود کي يې تعاون کړى وي الله تعالی ﷻ دي په دنيا او آخرت کي اجر او ثواب د دغه صدقه جاريه ورکړي آمين!

په اخر کي بايد دا خبره وکړم چي د عمرې او حج مکمل لارښود د مسائلو او د ماخذونو په راټولولو کي زياته مرسته او کومک زما مشر زوى الشيخ الحافظ السيد محمد آغا صاحب (مدني) کړى دى؛ الله ﷻ دې د ده سعي قبوله کړي. آمين

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ.

پای

(د عمرې او حج د مکمل لارښود مراجع او ماخذونه):

شمېره	د کتاب نوم	شمېره	د کتاب نوم
۱	قرآن کریم تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ	۷	سنن ابن ماجه للإمام محمد بن يزيد
۲	صحيح البخارى للإمام محمد بن إسماعيل البخاري	۸	كتاب الأصل: للإمام محمد بن الحسن الشيباني، المتوفى سنة ۱۸۹ هـ
۳	صحيح مسلم للإمام بن الحجاج القشيري النيسابوري	۹	سنن دار قطني للإمام علي بن عمر البغدادي، المتوفى سنة ۳۸۵ هـ
۴	جامع الترمذي للإمام محمد بن عيسى الترمذي	۱۰	الفتاوى الولواجية، للإمام الفقيه أبي الفتح ظهيرالدين عبدالرشيد بن أبي حنيفه بن عبدالرزاق الوالوالجي، المتوفى سنة ۵۳۰ هـ
۵	سنن أبي داود للإمام أبي داود سليمان بن الأشعث إسحاق بن بشير الأزدي السجستاني	۱۱	سنن الكبرى، للإمام أحمد بن محمد الحسن الخراساني البيهقي، المتوفى سنة ۴۵۸ هـ
۶	سنن النسائي للإمام أحمد بن شعيب الخراساني النسائي	۱۲	المبسوط، للإمام محمد بن أحمد السرخسي التونسي المتوفى سنة ۴۸۳ هـ

١٣	بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، للإمام أبي بكر بن مسعود الكاساني، المتوفى سنة ٥٨٧ هـ	١٩	الحاوي القدسي، تأليف القاضي جمال الدين أحمد بن محمود بن سعيد القابسي الغزنوي الحلبي الحنفي، المتوفى في حلب سنة ٥٩٣هـ
١٤	فتاوى قاضي خان في مذهب الإمام الأعظم أبي حنيفة، للإمام الحسن بن منصور قاضيخان الفرغاني، المتوفى سنة ٥٩٢ هـ	٢٠	الفتاوى التاتارخانية، للشيخ فريد الدين عالم بن العلاء الهندي المتوفى سنة ٧٨٦ هـ
١٥	الهداية في شرح البداية، للإمام علي بن أبي بكر المرغيناني، المتوفى سنة ٥٩٣ هـ	٢١	الوجوه النيرة شرح مختصر القدوري للإمام أبي بكر بن علي الزبيدي، المتوفى سنة ٨٠٠ هـ
١٦	عمدة الفقه، للإمام عبد الله بن أحمد بن قدامة المقدسي، المتوفى سنة ٦٢٠ هـ	٢٢	فتح القدير، للإمام محمد بن عبد الواحد بن الهمام، المتوفى سنة ٨٦١ هـ
١٧	تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق، للإمام عثمان بن علي الزيلعي، المتوفى سنة ٧٤٣ هـ	٢٣	البحر الرائق شرح كنز الدقائق، للإمام زين الدين بن نجيم المصري، المتوفى سنة ٩٧٠ هـ
١٨	وفاء الوفا بأخبار دار المصطفى، تأليف نور الدين علي بن أحمد المصري السمهودي نزل دارالهجرة، المتوفى سنة ٩١١ هـ	٢٤	كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال، للعلامة علي بن عبد الملك الهندي، المتوفى سنة ٩٧٥ هـ

٢٥	مراقي الفلاح شرح متن نور الإيضاح، للشيخ حسن بن عمار الشرنبلالي، المتوفى سنة ١٠٦٩ هـ	٣١	الموسوعة الفقهية الكويتية، تأليف هيئة كبار علماء الإسلام، مجلد ٤٥
٢٦	مجمع الأنهر في ملتقى الأبحر، لعبد الرحمن بن محمد شيخي زاده، المتوفى سنة ١٠٨٨ هـ	٣٢	شرح لباب المناسك، للإمام علي القاري، المتوفى سنة ١٠١٤ هـ
٢٧	الدر المختار شرح تنوير الأبصار، للإمام محمد بن علي الحنفي الصفكي، المتوفى سنة ١٠٨٨ هـ	٣٣	النهر الفائق شرح كنز الدقائق، لعمر بن إبراهيم الحنفي، المتوفى سنة ١٠٠٥هـ
٢٨	حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح، للإمام ابن محمد الطحطاوي، المتوفى سنة ١٢٣١ هـ	٣٤	الفتاوى الأسعدية في فقه الحنفية، مولانا السيد اسعد بن أبي بكر المدني الحسيني، المتوفى سنة ١١١٦ هـ
٢٩	حاشية ابن عابدين رد المحتار على الدر المختار، لمحمد أمين بن عمر الشهير بابن عابدين، ولد بدمشق سنة ١١٩٨ هـ وتوفي سنة ١٢٥٢ هـ	٣٥	إرشاد الساري إلى مناسك الملا علي القاري، لحسين بن محمد سعيد المكي
٣٠	الفتاوى الهندية في مذهب الإمام الأعظم أبي حنيفة النعمان، تأليف لجنة علماء برئاسة الشيخ نظام الدين البلخي	٣٦	اللباب في شرح الكتاب، لعبد الغني بن طالب الميداني، المتوفى سنة ١٢٩٨ هـ

٣٧	الفقه الإسلامي وأدلته، للدكتور وهبة الزحيلي، المتوفى سنة ١٤٣٦ هـ	٤٤	حصن الحصين، تأليف علامة محمد بن محمد جزري، المتوفى سنة ٨٣٣ هـ
٣٨	فتاوى دار العلوم ديوبند، تأليف مفتي عزيز الرحمن عثماني	٤٥	تقريرات الرافعي على حاشية ابن عابدين مفتي الديار المصرية عبدالقادر الرافعي سنة ١٣٢٣ هـ)
٣٩	منحة الخالق على البحر الرائق، للعلامة الشيخ محمد أمين عابدين بن عمر عابدين الدمشقي الحنفي، المتوفى سنة ١٢٥٢هـ	٤٦	فتاوى رحيمية، لمولانا الحافظ مفتي سيد عبدالرحيم صاحب لاجپوري، دارالاشاعت كراچي
٤٠	كنز الدقائق في فروع الحنفية، للشيخ الإمام أبي البركات عبدالله بن أحمد بن محمود المعروف بحافظ الدين النسفي، المتوفى سنة ٧١٠ هـ	٤٧	غنية الناسك في بيعة المناسك، لمحمد حسن شاه سواتي، المتوفى سنة ١٣٦١ هـ)
٤١	الفتاوى البزازية، للأمام حافظ الدين بن محمد بن محمد بن شهاب المعروف بابن البزاز الكردي، المتوفى سنة ٨٢٧ هـ	٤٨	المحيط البرهاني في الفقه النعماني،للإمام محمود بن احمد بن مازة البخاري، المتوفى سنة ٦١٦ هـ
٤٢	فتاوى محمودية، تأليف مولانا مفتي محمود حسن گنگوهي	٤٩	فتاوى النابلسي، لعبد الغني إسماعيل النابلسي، المتوفى سنة ١١٤٣هـ
٤٣	الفقه على مذاهب الأربعة، لعبد الرحمن الجزيري	٥٠	الترغيب والترهيب، تصنيف إمام أبو محمد زكي الدين عبد العظيم منذري المتوفى سنة ٦٥٦ هـ

٥١	احكام الحج، تأليف حضرت مولانا مفتى محمد شفيع صاحب، دار الاشاعت، كراچي	٥٧	العلاج في أمراض الحجاج، للعبد الأحقر محمد سرور
٥٢	النقاية، للإمام عبيد الله بن مسعود المحبوبي، المتوفي سنة ٧٤٧ هـ	٥٨	قاموس الفقه، تأليف مولانا خالد سيف الله رحماني
٥٣	الفقه الحنفي في ثوبه الجديد صياغة جديدة وميسرة للأحكام الشرعية على مذهب الإمام أبي حنيفة، تأليف عبدالحميد محمود طهاز	٥٩	زبدة المناسک مع عمدة المناسک، تأليف حضرت مولانا رشيد أحمد گنگوهي
٥٤	منهاج السنن شرح جامع السنن، تأليف للعلامة الشيخ والمفتي محمد فريد	٦٠	السنن الصغرىٰ للإمام أحمد بن الحسين الخراساني البيهقي
٥٥	مكة المكرمة تاريخ ومعالم	٦١	فتح باب العناية بشرح النقاية للإمام الفقيه المحدث نور الدين أبي الحسن علي بن سلطان محمد
٥٦	المنجد في اللغة للويس معلوف القاموس الفقهي لغة واصطلاحا، للدكتور سعدي ابوحبيب	٦٢	جذب القلوب الى ديار المحبوب، للإمام عبد الحق دهلوي كانپوري

٦٣	سرکار دو عالم صلی الله علیه وسلم کا طریقه حج وعمره تالیف مولانا مفتي محمد ارشاد القاسمي	٦٧	تاریخ مسجد نبوی شریف، محمد الیاس عبد الغنی، المدینة المنورة
٦٤	تاريخ مكة المكرمة، محمد الياس عبدالغني المدينة المنورة	٦٨	فضائل الحج، تألیف حضرت مولانا الحافظ محدث محمد زکریا صاحب، دارالاشاعت، کراچي
٦٥	آپ کی مسائل اور ان کا حل، تألیف مولانا محمد یوسف لدهیانوی	٦٩	تاريخ مدينة المنورة، محمد إلياس عبدالغني المدينة المنورة
٦٦	المدينة المنورة تاريخ و معالم		

(يادونه)

ډېر د قدر وړ محترمو او معززو لوستونکو!

لله الحمد د الله ﷻ په مرسته او کومک سره د عمرې او حج مکمل لارښود پای ته ورسيدی هيله لرم چي ستاسو به د استفادې وړ وګرځي، د الله تعالی ﷻ په مهربانۍ او فضل سره مو وکولی شول چي دا کتاب د دري ژبو هېوادوالو لپاره په دري ژبه هم وژباړو. څرنګه چي د پښتو او دري تر منځ هيڅ توپير نسته دغه دواړي ژبي د يوې وني څانګې دي نو د خپلو دري ويونکو وروڼو د اړتيا د پوره کولو له پاره مو دا خدمت هم تر سره کړ. په راتلونکي کي إن شاء الله داسي پلان لرم چي د عمرې او حج همدغه مکمل لارښود اردو او انګليسي ژبو ته هم وژباړم. نو ستاسو د ټولو وروڼو څخه مي داغوښتنه ده چي ما ابو محمد مدني په خصوصي دعاوو کي ياد کړئ چي الله تعالی ﷻ د حج او عمرې همدغه مکمل لارښود په دې ژبو کي د ترتيبولو توفيق راکړي. آمين

(أخوكم في الله أبو محمد السيّد (مدني) غفر له الباري)

(د مساجدو د آبادولو فضیلت)

الله تبارک و تعالی په خپل مقدس کتاب قرآن مجید کې د مساجدو د جوړوونکو او آبادوونکو کسانو فضیلت او ثواب ذکر کړی دی چې الله ﷻ به ورته هدایت کوي الله تعالی فرمایي:

﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللّٰهَ فَعَسَى أُوْلَئِكَ أَنْ يَكُوْنُوْا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ﴾

ژباړه: د الله د مسجدونو ودانوونکي خو هماغه خلک کیدای شي چې الله او د آخرت ورځ ومني او لمونځ قائم کړي، زکات ورکړي او له الله پرته له بل هیچا څخه ونه ویریږي، له هماغوی څخه دا توقع ده چې په سمه لاره به لاړ شي.

رسول الله ﷺ د مساجدو د جوړولو او آبادولو په هکله زیات ترغیب صحابه کرامو ته ورکړي دی، رسول الله ﷺ فرمایي: څوک چې د الله تعالی د رضا له پاره مسجد جوړ کړي الله تعالی به د ده له پاره په جنت کې یوه ماڼۍ تیاره کړي.

او الله تعالی مکة مکرمة او مدینة منورة غوره ځایونه بللي دي، دوی ته یې شرف او عزت ورکړی دی او په خاصه توګه حرمینو شریفینو ته یې لوړ مقام او منزلت ورکړی دی چې ټولو مسلمانانو ته دا څرګنده او معلومه ده.

نو له همدې امله د اسلامي زمانې په اوږدو کې واکمنانو په خپله زمانه کې په حرمینو شریفینو کې ډول ډول پراخوالی تر سره کړ.

لکه څرنګه چې لومړی پراخوالی خلفاء راشدینو تر سره کړ، وروسته اُمویینو، بیا عباسینو، بیا عثمانیینو چې همدا د حرمینو شریفینو د خدمت سلسله اوس د آل سعود کورنۍ تر سره کوي. نوموړې کورنۍ په حرمینو شریفینو کې یې ډیر زیات خدمتونه کړي دي او د عمره کوونکو او حجاجو له پاره یې زیات سهولتونه برابر کړي دي، البته دوی چې کوم د حرمینو خدمتونه کړي دي، دا خدمتونه هغه چا ته معلومیږي کوم څوک چې په مکة مکرمة یا مدینة منورة کې او سیږي او یا د عمرې یا حج په سفر باندې تللی وي الله تعالی دې د دوی

څخه ټول خدمتونه قبول کړي، الله تعالی دي د دوی څخه راضي سي او الله تعالی دي دوی ته اجر عظیم ورکړي چي دوی دا ستر خدمت تر سره کوي او الله تعالی دي دوی ته نور هم توفیق ورکړي چي د حرمینو شریفینو خدمت ته نوره هم توجه وکړي. آمین

(د عمرې او حج مکمل لارښود د ترتیب کوونکي لنډه پېژندنه)

الحاج سید نور الله آغا (مدني) د علمي شخصیت شیخ سید محب الله آغا صاحب رحمه الله زوي او د فخرالعارفین، خادم دین مبین حضرت سید خیرالدین آغا صاحب چې په (خلوتي آغا) سره شهرت لري لمسی دي.

نوموړی په سنه ۱۳۷۸هجري قمري د جمادي الثاني میاشتي په لومړۍ نېټه چي له ۱۹۵۸میلادي کال سره سمون خوري د کندهار ښار د پنځمي ناحیې د ده خواجه په کلي کي په یوې متدینې او روحاني کورنۍ کي دنیا ته سترګې غړولي دي.

د سید خلوتي آغا صاحب خاندان د اجدادو او نیکونو د تاریخ په باب اسناد او مدارک موجود دي چي د واحد لایزال الله جل جلاله په فضل او احسان سره پکي نسل په نسل مدرسین، عالمان، مصنفین، متصوفین، شاعران او د قلم څښتنان پکي تیر سوي دي.

حاجي آغا صاحب (مدني) حفظه الله د کورنۍ او نسب لړۍ د بني هاشمو مبارکي کورنۍ سيدنا خليفة الرابع علي مرتضی رضي الله عنه وکرم الله وجهه ته په مستنده توګه رسيږي. (کذا في مخزن الأفغانية وتاريخ خورشيد جهان)

د حاجي آغا صاحب خاندان روحاني کورنۍ، د جامعې خدمتګاران دي او کوم علمي او فرهنګي خدمتونه چې هغوی کړي دي ټول ملت يې مديون دی.

کله چې په افغانستان کي د خلقيانو نظام راغی نو حاجي آغا صاحب د حکومت د فشار له امله مجبور سو چي هجرت وکړي او په سنه ۱۳۵۹هجري شمسي و حرمين شريفينو ته مهاجر سو چي تقريبا ۴۵ کاله کيږي هلته له خپل فاميل سره يو ځای په مدينه منوره کي ميشت او مقيم وګرځيد.

د پاک رب العلمين شکر ګذار دی او هلته يې د خپلو هيوادوالو او خصوصاً د ټولو علماوو، مجاهدينو او دوستانو په ښه اخلاص خدمتونه کړي دي، الله جل جلاله دې

يې پخپل عالي دربار کي مقبول وګرځوي.آمين يا رب العالمين

نوموړی په مدينه منوره کې تجارت هم کوي چي تر نن ورځې پورې همالته بوخت او مقيم دی.

د حاجي آغا صاحب يوازينۍ آرزو د لوی څښتن تعالی رضاء ده چي د ژوند تر وروستۍ سلګۍ پورې د خپلو افغانانو عمره کوونکو او حاجيانو مبارکانو د يوه خادم په حيث خدمت وکړي. نوموړي دا کتاب د دې لپاره وليکه چي محترم عمره کوونکي او حاجيان صاحبان که چېري عمل په وکي نو په صحيح توګه به عمره او حج ادا کړای شي.

موږ د الله جل جلاله له دربار څخه ټولو حاجيانو صاحبانو او عمره کوونکو ته د مبرور او مقبول حج او عمرې غوښتونکي يو او د دې کتاب مؤلف ته دعاء کوو چي الله سبحانه و تعالی يې دغه عرق ريزۍ او محنت ته د قبوليت مقام ورکړي. آمين يا رب العالمين.

(د دې کتاب د چاپ د لګښت په اړه یادونه)

څرنګه چې دا کتاب یوه غوره تحفه او ښه خیر جاري دی نو یو ښاغلي فاعل خیر د الله ﷻ د رضا له پاره د دې کتاب د چاپولو او خپرولو لګښت پر خپله غاړه واخیست الله تعالی دې د فاعل خیر ښه نیت قبول کړي. آمین

یادونه: ټولو مسلمانانو وروڼو ته خبر ورکول کیږي چې دغه د عمرې او حج مکمل لارښود د خرڅېدلو له پاره نه دی دا هر عمره او حج کونکي ته مجاناً مفت او بې پیسو ورکول کیږي، لهذا د ټولو چاپي مطبعو او کتاب پلورنځیو څخه دا غوښتنه کیږي چې دغه کتاب ونه پلوري.

قد تم الکتاب بعون الله تعالی وتوفیقه

ورځ پنج شنبه ۱۵/ محرم/ ۱۴۴۲ هجري قمري الموافق ۲۰۲۰/۹/۳ میلادي

إعداد و ترتیب:

(الحاج سیّد نور الله آغا) (مدني)

خپروونکی سید محمود آغا (مدني) و سید حامد آغا (مدني)

(یُوَزَّعُ مَجَانًا وَلَا یُبَاعُ)